

GIDS
VOOR ONDERZOEK
NAAR DE GESCHIEDENIS
VAN
ONROEREND GOED
IN FRIESLAND

B.H. de Vries

Herzien, 2021

INHOUD

Inleiding.	3
I. Stappenplannen.	4
1. Lokalisering van panden/percelen	4
2. Onderzoek naar de eigendomsgeschiedenis van een pand	7
3. Onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van een pand	11
4. Onderzoek naar de bouwgeschiedenis van een pand	13
5. Onderzoek naar het gebruik van gebouwen en landerijen	15
II. Overzicht van bronnen	16
1-5. Kadastrale kaarten.	17
1. Netteplans, ca. 1880 - ca. 1980.	18
2. Kadastrale netteplans, 1887.	18
3. Kadastrale minuutplans, 1832 - 20ste eeuw.	20
4. Bijbladen, 19de en 20ste eeuw.	22
5. Hulpkaarten, 1832-heden.	22
6. Luchtfoto's van ruilverkavelings- en andere gebieden, 1960-1990.	24
7. Luchtfoto's opgenomen ten behoeve van de vervaardiging van Topografische kaarten, 1932-heden.	26
8. Luchtfoto's van steden, dorpen en andere gebieden, 1921-heden.	26
9. Nieuwe atlas van Friesland, 1849-1859.	27
10. Kadastrale en pre-kadastrale atlas fan Fryslân.	30
11. Topografische kaarten, 19de en 20ste eeuw.	31
12. Militair-topografische kaart van W.U. Huguenin, 1820-1824.	34
13. B. Schotanus, Friesche atlas, 1698, 1718.	35
14. Stadsplattegronden, 16de - 18de eeuw.	37
15. Pre-kadastrale kaarten (daterend van vóór 1832).	39
16. Dossiers van bouwaanvragen van gemeenten, 1902-heden.	41
17. Dossiers van bouwaanvragen van de Friese schoonheidscommissies, 1925-1988.	42
18. Bouwtekeningen en bestekken, 17de - 20ste eeuw.	44
19. Advertenties in kranten, 18de - 20ste eeuw.	47
20. Topografische tekeningen en prenten, foto's en prentbriefkaarten, 17de - 20ste eeuw.	49
21. Automatisering van de Kadastrale Registratie (A.K.R.), ca. 1989 - heden.	52
22. Registers van Overschrijving (Registers HYP 4), 1838 - heden.	54
23. Kadastrale legger, 1838 - ca. 1989.	56
24. Het Register 71 (of Percelenregister), 1844-ca. 1989.	58
25. Het Algemeen Register, 1838-1929.	60
26. Het percelenregister (of register 69), 1838-1929.	62
27. De Alfabetische Naamwijzer op het Algemeen Register, 1838-1929.	62
28. De Algemene Naamwijzer, 1929 - ca.1989.	64

29.	Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels, 1832.	65
30.	Staten 75, vanaf 1832.	67
31.	Registers van overschrijving, 1812-1838.	68
32.	Registers van inschrijving, 1812-1838.	68
33.	Repertoria, 1812-1838.	68
34.	Alfabetische indices, 1812-1838.	68
35.	Koopakten, akten van ruiling en schenking, 15de eeuw - heden.	70
36.	Testamenten, 14de eeuw - heden.	75
37.	Boedelinventarissen, 16de - 20ste eeuw.	77
38.	Akten van scheiding en deling, 16de eeuw - heden.	79
39.	Weesrekeningen, periode vóór 1811.	80
40.	Akten van verkoop bij boelgoed, 16de eeuw - 1925.	81
41.	Registers van collaterale successie, vóór 1806.	82
42.	Rentmeestersrekeningen, 1515-1575.	83
43.	Memories van successie, 1806-1817 en 1818-1927.	85
44.	Verzamelbladen van het woningonderzoek, 1903-1904.	87
45.	Leggers van gebouwde eigendommen, 1897.	88
46.	Leggers van gebouwde en ongebouwde eigendommen, 1882.	90
47.	Leggers van gebouwde eigendommen, 1873.	92
48.	Kohieren van de personele omslag, 1814 - 1856.	94
49.	Kohieren van de hoofdelijke omslag, 1851-1922.	95
50.	Registers van de Volkstelling van 1829, 1839 en 1850.	96
51.	Registers van eigendomsovergang, 1807-1837.	97
52.	Reëlkohieren, 1711-1805.	98
53.	Speciekohieren, 17de eeuw - 1805.	100
54.	Floreenkohieren, 1700-1858/1860.	102
55.	Stemkohieren, 1640, 1698, 1708-1788.	104
56.	Registers van de Aanbreng, 1511, 1514, 1540, 1542 en 1546.	106
57.	Beneficialboeken, 1543.	107
58.	Bevolkingsregisters, 1850 - heden.	108
59.	Register van geestelijke opkomsten van Oostergo, 1580-1581.	109
60.	Staten van opneming der huizen en gebouwen, voor de verponding op de gebouwen voor de belasting op de deuren en vensters, 1809-1814.	110
61.	Bronnen uit de periode 1500-heden, die voor het onderzoek in aanmerking komen.	111

III. Voorbeeldonderzoeken.

1.	Boerderij Hegedyk 46 te Weidum.	112
2.	Het huis Voorstraat 47 te Franeker.	133
3.	Reconstructie van de bewoning op en nabij het terrein van het voormalige Blokhuys te Stavoren.	153

INLEIDING.

Deze gids is vervaardigd naar aanleiding van de steeds terugkerende vraag van bezoekers hoe men het onderzoek naar de geschiedenis van huizen, boerderijen en landerijen in Friesland moet uitvoeren.

Deze gids bevat een aantal stappenplannen, die als een leidraad kunnen dienen bij het verrichten van onderzoek. Hierbij is het van belang om geen stap over te slaan. Daarnaast is een overzicht van bronnen opgenomen die van belang zijn voor een dergelijk onderzoek. Om de onderzoeker een indruk van het gebruikte bronnenmateriaal te geven, zijn bij de bespreking waar nodig kopieën van de betreffende bronnen als illustratie toegevoegd. Voorts is in enkele hoofdstukken beschreven hoe men in de praktijk te werk kan gaan. Dit betreft de studie naar de geschiedenis van een boerderij, een huis en een complex huizen in een stad.

Wie met onderzoek naar de geschiedenis van onroerend goed bezig is, zal ondervinden dat ieder gebouw (perceel) zijn eigen specifieke benadering eist. Het is daarom aan te bevelen om vooraf literatuurstudie te verrichten. Ook kan het voorkomen dat men tussentijds literatuur nodig heeft; soms kunnen ook genealogische gegevens van nut zijn. In het algemeen is het aan te raden om vanuit het bekende naar het onbekende, d.w.z. terug in de tijd te werken. Dit is een beproefde methode.

De bronnen die in deze gids worden behandeld berusten voor een groot deel op Tresoar (voorheen Ryksargyf). In gemeentelijke archieven zijn ook diverse archivalia aanwezig die van nut kunnen zijn voor onderzoek naar onroerend goed. Om die reden is een lijst van adressen van deze archieven opgenomen. Verder beschikt het Kadaster over archivalia die voor onderzoek van belang zijn.

Door de beschikbaarheid van digitale bronnen is het inmiddels mogelijk om van huis uit een deel van de informatie te bekijken, die anders bij archiefdiensten aangevraagd diende te worden. Voor Friesland is vooral van belang de website www.tresoar.nl, meer in het bijzonder: <https://allefriezen.nl/bronnenoverzicht>. Voor (oudere) literatuur wordt verwezen naar Internet en speciaal Google books. In deze gids zijn bij verschillende bronnen verwijzingen naar digitale informatie opgenomen, waarbij niet naar volledigheid is gestreefd. Bovendien zal zijn in de toekomst steeds meer materiaal via Internet beschikbaar komen.

HOOFDSTUK I

STAPPENPLANNEN

1. Lokalisering van panden/percelen.

Algemeen.

Voor het lokaliseren van panden of percelen land staan ons verschillende bronnen ter beschikking. Uiteraard hangt het van de vraagstelling en de beschikbare gegevens af waar men met het onderzoek begint. Het terugvinden van een pand waarover men een gegeven heeft uit respectievelijk de 16de, 17de, 18de of 19de eeuw, vergt steeds weer een andere aanpak.

In het algemeen kan worden gesteld dat het situeren van een pand in de 19de en 20ste eeuw meestal mogelijk zal zijn. Hieronder worden enkele voorbeelden gegeven voor het oplossen van problemen.

A. Is het kadastrale perceelsnummer bekend?

In dit geval kan men het perceel terugvinden op een kadastrale kaart, b.v. die van 1887 of 1832 (**Bron 2 en 3**). Wanneer dit nummer niet op één van deze kaarten is te vinden, dan weten we zeker dat een vernummering van percelen heeft plaatsgevonden.

In het Percelenregister (**Bron 24**) kan men nagaan uit welke oude perceelsnummers het betreffende nummer is ontstaan. Met behulp van de gevonden nummers moet het perceel te lokaliseren zijn.

B. Is de naam van een eigenaar bekend uit de 19de en/of 20ste eeuw en niet het kadastrale nummer?

In dat geval is het met behulp van de kadastrale registers (zie **Bron 27, 28 en 21**) mogelijk een verband te leggen tussen de eigenaar en zijn grondbezit.

Ook de registers van 1897, 1882, 1873 en 1832 bevatten de namen van eigenaren, met vermelding van de kadastrale perceelsnummers (**Bron 45, 46, 47 en 29**).

Gaat het om een eigenaar uit de periode vóór 1832, raadpleeg dan punt E.

C. Is het huisnummer bekend uit de 19de en/of 20ste eeuw?

In dit geval wordt het volgende aangeraden:

1. Verzamel ter volledigheid ook gegevens over belendende percelen.
2. Probeer een concordans te vinden tussen het huisnummer en de kadastrale perceelsnummers. Hiervoor kunt U gebruik maken van b.v. **Bronnen 45 en 47**.
3. Wanneer U geen succes hebt geboekt, probeer dan eventuele gemeentelijke concordansen te vinden zoals Bevolkings- en Wijkregisters (**Bron 58**).
4. Wanneer het vroeg 19de eeuwse huisnummers betreft, probeer dan een relatie te leggen met de reëelkohieren (**Bron 52**). Met behulp van een groter aantal nummers, b.v. van een blok huizen, is het wellicht mogelijk om een koppeling te maken met de kadastrale nummers uit 1832 (**Bron 29**).
5. Kohieren van de personele omslag kunnen als laatste nog uitkomst bieden omdat in bepaalde jaren ook kadastrale nummers zijn aangegeven. (**Bron 48**).

D. Is het floreennummer bekend uit de 18de of 19de eeuw?

Raadpleeg de Pre-kadastrale atlas (**Bron 10**), of indien die van de betreffende gemeente nog niet gereed is, de Floreenkohieren (**Bron 54**). Met behulp van de kohieren van 1850 en 1858 is het kadastrale nummer te achterhalen. Op de kadastrale kaarten (**Bronnen 2 en 3**) zijn de percelen terug te vinden. (Zie hierboven, punt A).

E. Beschikt U over de naam van een eigenaar van een pand of perceel uit de periode 1700-1832?

1. Probeer het objekt te traceren in één van de belastingkohieren (**Bronnen 52-54**, of eventueel **48**). Is het objekt gevonden in een floreenkohier (**Bron 54**), raadpleeg voor de verdere methodiek de pre-kadastrale atlas (**Bron 10**). Als die ontbreekt, zie dan punt D.
2. Is het objekt te traceren in het reëelkohier (**Bron 52**), probeer dan door vergelijking vast te stellen welk nummer het in het meest recente kohier heeft. Is dit gelukt, probeer dan een koppeling te maken met de kadastrale perceelsnummers van 1832 (**Bron 29**). Lukt dit niet, verzamel dan gegevens over een groter aantal belendende percelen en probeer opnieuw een relatie te leggen met de kadastrale boekhouding.
Wanneer U er niet in slaagt om het objekt te vinden, ga dan over naar het volgende punt.
3. Probeer vast te stellen wie de opeenvolgende eigenaren van het objekt waren. Hiervoor kunt U koopakten (**Bron 35**) raadplegen, of eventueel testamenten (**Bron 36**). Met behulp van de gevonden gegevens, liefst ook met die over belendende percelen, kunt U wellicht een relatie leggen met de kadastrale boekhouding uit 1832 (**Bron 29**). Lukt dit niet, probeer het dan via de gegevens van de belendende percelen.

F. Beschikt U over de naam van een eigenaar van een pand of perceel uit de periode vóór 1700?

Het onderzoeken van deze casus kan bij gebrek aan bronnen bijzonder moeilijk zijn.

1. Probeer vast te stellen of het bezit stemgerechtigd is. Daarvoor dient U het Stemkohier van de betreffende grietenij te raadplegen. Is het antwoord positief, probeer dan een relatie te leggen tussen het gevonden gegeven in het Stemkohier (**Bron 55**) en de gegevens uit de Floreenkohieren (**Bron 54**). Via de methode zoals die is aangegeven in de Pre-kadastrale atlas (**Bron 10**), kunt U het bezit situeren.
2. Komt het bezit niet voor in het Stemkohier, raadpleeg dan, indien aanwezig, gemeentelijke of stedelijke belastingkohieren.
3. Is de bij 1 genoemde methode niet gelukt, probeer dan methode van mogelijkheid 3 bij punt E.

G. Beschikt U over de naam van een boerderij of huis uit de periode vóór 1832?

1. Raadpleeg het *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden* van A.J. van der Aa (Gorinchem, 1839-1850. Heruitgave, Zaltbommel, 1976). Ook de serie *Fryske Plaknammen* (uitgave Fryske Akademy) kan uitkomst bieden. Zie voor toponiemen van b.v. terpen, percelen land, waterwegen en huizen: W.T. Beetstra, *Toponimen en toponimyske eleminten yn Fryslân. In analytyske bibliografy ca. 1835-1980*. Ljouwert, 1987.
2. De grietenijkaarten in de atlassen van Eekhoff (1849-1859) (**Bron 9**) en Schotanus uit 1698/1718 (**Bron 13**) bevatten vele toponiemen.

3. Op Topografische kaarten worden eveneens veel toponiemen vermeld.
4. In de Pre-kadastrale atlassen zijn met naam aangeduide boerderijen of huizen vermeld. Deze zijn ontleend aan de stemkohieren.
5. Kunt U het objekt niet traceren, probeer dan in stem-, floreen- of reëelkohieren bij het desbetreffende dorp na te gaan of het pand met de naam voorkomt. Indien het objekt wordt gevonden, volg dan de methode zoals die bij de punten E en F is genoemd. Vindt U het pand niet terug, dan blijft de mogelijkheid dat het in een koopakte is genoemd. De kans blijft bestaan dat U het pand niet kunt traceren.

2. Onderzoek naar de eigendomsgeschiedenis van een pand.

Algemeen.

Het onderzoeken van de eigendomsgeschiedenis van een pand is in de meeste gevallen een tijdrovende aangelegenheid. Dat houdt verband met de wijze waarop de registratie van onroerende goederen in het verleden heeft plaatsgevonden en natuurlijk ook met de compleetheid van het bronnenmateriaal.

Als eigendomsbewijzen kunnen dienen akten van koop, ruiling en schenking, akten van boedelscheiding en testamenten. Ontbreken deze in een bepaalde periode, dan wordt geadviseerd om de belastingkohieren te raadplegen. Mutaties daarin kunnen namelijk wijzen op eigendomswisselingen.

Bij deze casus is er van uitgegaan dat het onderzoek begint met de huidige situatie en dat in de tijd wordt teruggegaan (zie onder A). Het is uiteraard ook mogelijk om de omgekeerde weg te bewandelen.

In de 19de eeuw heeft men in enkele (peil)jaren de eigendomssituatie in geheel Friesland vastgelegd. Zie voor verdere gegevens bij B.

A. Onderzoek terug in de tijd.

1. Het onderzoek naar de naam van de huidige eigenaar van een pand begint met een bezoek aan het Kadaster. Daar kan men het betreffende gegeven opzoeken in de zogenaamde A.K.R. (Automatisering van de Kadastrale Registratie), ca. 1989-heden (**Bron 21**). Dit systeem verwijst naar de Registers HYP 4, waarin de akte waarbij de laatste eigenaar het bezit kreeg, is overgeschreven (zie punt 2).

2. Registers HYP 4 of overschrijvingsregisters, 1838-heden (**Bron 22**). Deze bevatten alle eigendomsbewijzen van onroerende goederen in Friesland. In principe wordt in iedere akte naar de vorige verwezen (vanaf 1842).

Wanneer U tijdens het onderzoek geen verwijzing naar de vorige akte hebt kunnen vinden, raadpleeg:

A. Wanneer U uitgaat van het perceelsnummer (dat U kent van het laatste eigendomsbewijs), kies dan voor het percelenregister (**Bron 24**). Hierin vindt U een verwijzing naar de Kadastrale legger (**Bron 23**), die vervolgens verwijst naar het Register HYP 4. Op deze wijze kunt U verder terugzoeken.

B. Wanneer U het gegeven wilt zoeken met behulp van de naam van de laatste eigenaar, kies dan:

- voor de periode 1929 - ca. 1989: de Algemene Naamwijzer (**Bron 28**). Hierin vindt U een verwijzing naar de Kadastrale Legger (**Bron 23**), waarin naar het Register HYP 4 (**Bron 22**) wordt verwezen. In veel gevallen wordt in de Naamwijzer al rechtstreeks naar het Register HYP 4 verwezen.

- voor de periode 1838-1929: de Alfabetische Naamwijzer (**Bron 27**). Deze verwijst naar het Algemeen Register (**Bron 25**), waarin wordt verwezen naar het Register HYP 4 (**Bron 22**).

Wanneer U deze stappen hebt gevolgd, moet de uitkomst zijn dat U een verwijzing naar een akte uit de periode vóór 1842 hebt gevonden. Deze akte kan zich bevinden in de volgende archivalia:

- De registers van overschrijving van het Kadaster (periode 1838-1842).

- De registers van overschrijving van de Hypotheekbewaarder (periode 1812-1838). Zie voor deze bron: punt 4.
 - Het notarieel archief (periode 1809-1925). Zie voor deze bron: punt 5.
 - De archieven van de nedergerechten (vóór 1811). Zie ook: punt 5.
- Ter controle is het mogelijk om de naam van de eigenaar te vinden in de oudste kadastrale eigendomsregistratie uit 1832. Zie punt 3.

Bij het onderzoek naar boerderijen is het aan te bevelen om in plaats van de punten 3 en 4 meteen punt 7 te volgen.

3. Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels, 1832 (**Bron 29**).
De hierin vermelde kadastrale nummers verwijzen naar de Kadastrale minuutplans (**Bron 3**).
Met behulp van de hier gevonden naam of namen kunt U eventueel verder zoeken.
Zie punt 4 en 5.
4. Registers van Overschrijving van de Hypotheekbewaarders, 1812-1838 (**Bron 31**). In deze registers zijn eveneens eigendomsbewijzen overgeschreven.
Men kan de akten op de volgende wijze opsporen:
 - Zoek in de alfabetische indexen (**Bron 34**) de naam van de eigenaar op. Daarachter is een verwijzing geplaatst naar het deel en het vak van het Repertorium (**Bron 33**).
 - In het Repertorium (**Bron 33**) wordt verwezen naar de Registers van Overschrijving (**Bron 31**) en wanneer er sprake is van een hypotheek naar de Registers van inschrijving (**Bron 32**).
 Wanneer men geen akte kan vinden, raadpleeg dan punt 5.
5. Koopakten en andere eigendomsbewijzen kunnen zijn opgenomen in de Notariële archieven (1809-1925) en vóór die periode in de archieven van de Nedergerechten (vóór 1811) (**Bron 35**).
Als men daarin in de periode vóór 1811 geen akte kan vinden dan staan nog de volgende mogelijkheden open:
 - Verkopen van wilsonbekwamen en corpora zijn vermeld in de Registers van decretale verkopen (zie **Bron 35**).
 - In familie- en huisarchieven bevinden zich stukken over aankoop en beheer van onroerende goederen van voorname families (zie **Bron 35**).
 - Bezittingen van kerkelijke gemeenten zijn vermeld in het Register van geestelijke opkomsten (voor wat Oostergo betreft) uit 1580-1581 (**Bron 59**) en in de Beneficiaalboeken (1543) (**Bron 57**).
 - Voor gegevens over verkopen in de periode 1515-1575: zie punt 13.
 - In geval van vererving, zie punt 10 en 11.
 - Heeft men geen akten kunnen vinden, raadpleeg dan punt 6, 7 en/of 8 en 9.
6. Kohieren van de personele omslag, 1814-1856 (**Bron 48**).
Probeer de naam van de eigenaar te vinden. In geval van mutaties heeft een eigendomswisseling plaatsgehad. Dan kan men opnieuw naar punt 5 gaan.
7. Floreenkohieren, 1700-1858 (**Bron 54**).
Deze kohieren zijn om de 10 jaar opgemaakt, met uitzondering van 1808.

De floreenkohieren zijn vooral van belang bij onderzoek naar boerderijen en landerijen. Vergelijk ook de Pre-kadastrale atlassen (**Bron 10**).
Is het object gevonden, zie dan ook punt 12 en voor vervolgonderzoek punt 14.
Indien zich mutaties in de namen van eigenaren voordoen, kan men op zoek gaan naar koopakten (zie punt 5) of naar stukken over vererving (punt 10 en 11).

8. Staten van opnemning der huizen en gebouwen, voor de verponding op de gebouwen ... voor de belasting op de deuren en vensters, 1809-1814 (Bron 60).
Deze staten bevatten de nummers van huizen en de namen van eigenaren. Ze kunnen een hiaat aan gegevens opvullen tussen de Reëelkohieren (**Bron 52**) en de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels (**Bron 29**). Deze staten berusten in Gemeentearchieven.
 9. Reëelkohieren, 1711-1805 (Bron 52).
Belangrijk is om de mutaties van eigenaren te volgen. Heeft er een eigendomswisseling plaatsgevonden, zoek dan een eigendomsbewijs in de bronnen die genoemd worden bij punt 5.
 10. Memories van Successie 1806-1817, 1818-1927 (Bron 43).
Deze stukken zijn van belang omdat ze een opgave bevatten van de onroerende goederen van de erflaters.
Voor akten van scheiding en deling van de nalatenschappen raadplege men Notariële en familiearchieven (zie **Bron 38**). Zie voor stukken over verervingen vóór 1811: punt 11.
 11. Testamenten en boedelpapieren vóór 1811. (Zie Bronnen 36,37,38,41).
Het belang van deze stukken ligt in de vermeldingen van onroerende goederen van de erflaters.
 12. Stemkohieren, 1640, 1698, 1700-1788 (Bron 55).
Door vergelijking met de floreenkohieren kan men in veel gevallen stemdragende bezittingen traceren. In geval van mutaties, zie: punt 5.
 13. Rentmeestersrekeningen, 1515-1575 (Bron 42).
De vaak summiere gegevens over verkooptransacties kunnen een aanvulling zijn op punt 5. Gegevens over bezittingen in de voorafgaande periode zijn soms in oorkonden te vinden (**Bron 35**).
 14. Registers van de Aanbrengh, 1511,1514,1540,1542 en 1546 (Bron 56).
In uitzonderlijke gevallen of na omvangrijk onderzoek kunnen bepaalde gegevens uit deze registers worden gerelateerd aan die in de floreenkohieren waardoor lokalisering van de bezittingen mogelijk wordt (zie punt 7).
- B. Peiljaren in de 19de eeuw.
1. Bij de oprichting van het kadaster in 1832 zijn alle onroerende goederen in Nederland (behalve Limburg) in kaart gebracht en de eigenaren geregistreerd. Zie voor de kaarten: **Bron 3** en voor de bijbehorende registers: **Bron 29**.

2. Ten behoeve van de herziening van de grondbelasting zijn registers van gebouwde eigendommen (1873,1882,1897) en ongebouwde eigendommen (1873) aangelegd. Zie de **Bronnen 47** (1897), **46** (1882) en **45** (1873). Hierin vindt men per kadastraal perceel de namen van de eigenaren vermeld.

3. Onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van een pand.

Algemeen.

Gegevens over bewoners van huizen zijn minder volledig bewaard gebleven dan die over de eigenaren. Dit houdt verband met het feit dat in verleden en heden wel de rechten met betrekking tot de eigendom van gebouwen werden vastgelegd maar dat aan gegevens over bewoners van diezelfde huizen weinig of geen aandacht werd besteed.

1. Bevolkingsregisters, 1850-heden (Bron 58).
Hierin zijn in principe alle inwoners van gemeenten vermeld, vaak afzonderlijk per dorp (en stad) opgegeven. Met behulp van de ingeschreven adressen kan men trachten de woonhuizen terug te vinden; hiervoor kan men gebruik maken van de Leggers uit 1873 en 1897 (**Bronnen 47 en 45**) en de hieronder bij punt 5 genoemde Kohieren van de personele omslag (**Bron 48**).

Ook overlijdensakten uit de Burgerlijke Stand bevatten de adressen van de overledenen.
Zie voor de periode vóór 1850: punt 3 en 4.
2. Verzamelbladen van het woningonderzoek, 1903-1904 (Bron 44).
Deze bevatten onder andere de namen van de bewoners en hun adressen.
3. Registers van de volkstelling, 1829, 1839 en 1850 (Bron 50).
Hierin zijn de adressen van de inwoners vermeld.
4. Kohieren van de personele omslag (1814-1856) (Bron 48).
Deze kohieren bevatten eveneens de adressen van de inwoners en in latere jaren ook de kadastrale perceelsnummers.
Zie voor gegevens over de voorgaande periode: punt 7 en 8.
5. Kohieren van de hoofdelijke omslag, 1851-1922 (Bron 49).
Deze kohieren kunnen een aanvulling geven op de informatie uit de Bevolkingsregisters.
6. Staten van opneming der huizen en gebouwen, voor de verponding op de gebouwen ... voor de belasting op de deuren en vensters, 1809-1814 (Bron 60).
Deze staten bevatten de nummers van huizen en de namen van eigenaren. Ze kunnen een hiaat aan gegevens opvullen tussen de Reëlkohieren (**Bron 52**) en de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels (**Bron 29**).
7. Reëlkohieren, 1711-1805 (Bron 52).
Hierin kan men de namen van de eigenaren en bewoners van huizen vinden.
8. Speciekohieren, 17de eeuw - 1805 (Bron 53).
Hierin zijn de namen van de bewoners vermeld. Deze gegevens zou men kunnen vergelijken met die van Punt 6.

Namen van pachters van onroerende goederen zijn geregistreerd in de volgende bronnen:

9. Boedelinventarissen, 16de -20ste eeuw (**Bron 37**).
10. Floreenkohieren, 1700-1858 (**Bron 54**).
11. Stemkohieren, 1640, 1698, 1708-1788 (**Bron 55**).
12. Registers van geestelijke opkomsten van Oostergo, 1580-1581 (**Bron 59**).
13. Beneficiaalboeken, 1543 (**Bron 57**).
14. Registers van de Aanbreng, 1511, 1514, 1540, 1542 en 1546 (**Bron 56**).
15. Koopakten, akten van ruiling en schenking, 15de eeuw - heden. (**Bron 35**).

4. Onderzoek naar de bouwgeschiedenis van een pand.

Algemeen.

Voor een onderzoek naar de bouwgeschiedenis van een pand kunnen behalve literatuur en archivalia ook gegevens worden ontleend aan het gebouw zelf. Dat betreft stijl, indeling, materiaalgebruik en toegepaste bouwtechnieken. Voor een onderzoek naar de bouwkundige toestand raadplege men: *Leidraad voor praktijkgericht bouwhistorisch onderzoek*. (Info Architectuur en stedenbouw nr. 1, november 1995. Uitgave Rijksdienst voor de Monumentenzorg te Zeist). Voor jongere monumenten kan men gebruik maken van *Een speurtocht naar de leeftijd van een gebouw aan de hand van kenmerken en materialen*. Uitgave Stichting Open Monumentendag. Amsterdam, 1992.

Gegevens over monumenten van vóór 1850 kan men vinden in de Monumentenlijst (1930) en in de serie *Monumenten in Nederland*, die per provincie is uitgegeven en op Internet is te vinden op de site www.dbnl.org. Over monumentale gebouwen uit de periode 1850-1940 kan men summier worden ingelicht via de zogenaamde MIP- en MSP-rapporten. Hieronder volgt een overzicht van het belangrijkste archiefmateriaal en andere gegevens.

Bouwtekeningen.

Deze zijn te vinden in de volgende bronnen:

1. Dossiers met bouwaanvragen van gemeenten, 1902-heden (**Bron 16**).
2. Dossiers met bouwaanvragen van de Friese Schoonheidscommissies, 1925-1988 (**Bron 17**). Recente dossiers bevinden zich bij Hûs en Hiem. In deze dossiers komen door de Schoonheidscommissies aangepaste ontwerpen voor, die bij gemeenten kunnen ontbreken.
3. Ontwerptekeningen van gebouwen, 17de - 20ste eeuw (**Bron 18**).

Gegevens over het bouwblok van een pand kan men ontleen aan:

4. Kadastrale netteplans (1887) (**Bron 2**).
Op deze kadastrale kaarten zijn de plattegronden (bouwblokken) van gebouwen weergegeven.
5. Kadastrale hulpkaarten 1832-heden (**Bron 5**).
Hierop zijn veranderingen in de plattegronden van gebouwen aangegeven. In de zogenaamde Staten 75 is de aard van de wijziging vermeld. (**Bron 30**).
6. Kadastrale minuutplans (1832) (**Bron 3**).
Op deze oudste kadastrale kaarten zijn de plattegronden (bouwblokken) van gebouwen weergegeven.

Interieurs van gebouwen.

1. Behalve met behulp van plattegronden kan men ook met gegevens uit Boedelinventarissen en soms koopakten de indeling van huizen reconstrueren (zie **Bronnen 37 en 35**).

2. Topografische tekeningen en foto's (**Bron 20**).

Bij hoge uitzondering kan men hierin afbeeldingen van interieurs aantreffen.

Afbeeldingen.

1. Luchtfoto's, 1960-1990 (**Bron 6**).

2. Topografische afbeeldingen (17de eeuw - heden) (**Bron 20**).

Afbeeldingen op schilderijen, topografische tekeningen en foto's kunnen gegevens bevatten ten aanzien van de bouwgeschiedenis van panden.

3. Pre-kadastrale kaarten, periode vóór 1832 (**Bron 15**).

Hierop zijn soms gevels van gebouwen weergegeven en in een enkel geval zijn de gebouwen driedimensionaal afgebeeld.

3. Stadsplattegronden (16de - 18de eeuw) (**Bron 14**).

Hierop zijn de gebouwen drie-dimensionaal weergegeven.

Bouwjaar of bouwperiode.

1. Dossiers met bouwaanvragen van gemeenten, 1902-heden (**Bron 16**).

2. Dossiers met bouwaanvragen van de Friese Schoonheidscommissie, 1925-1988 (**Bron 17**).

Recente dossiers bevinden zich bij Hûs en Hiem.

3. Ontwerptekeningen van gebouwen, 17de - 20ste eeuw (**Bron 18**).

4. Kadastrale hulpkaarten, 1832-heden (**Bron 5**).

5. Staten 75, 1832-heden (**Bron 30**).

6. Registers van eigendomsovergang, 1807-1837 (**Bron 51**).

Hierin zijn gegevens opgenomen over ver- en nieuwbouw van panden, met opgave van het jaar.

7. Advertenties in kranten, 18de - 20ste eeuw (**Bron 19**).

8. Reëelkohieren 1711-1805 (**Bron 52**).

Hierin komen gegevens voor over ver- en nieuwbouw van panden alsmede van afbraak.

9. Speciekohieren, 17de eeuw-1805 (**Bron 53**).

Behalve de namen van de eigenaren komen hierin gegevens voor die betrekking hebben op de gebouwen zelf, zoals onder andere afbraak.

Het bouwjaar of de bouwperiode van panden kan men ook afleiden uit andere bronnen zoals b.v. koopakten. Het voert te ver om hiervan een opsomming te geven, bovendien hangt het af van situering van het pand zelf.

5. Onderzoek naar het gebruik van gebouwen en landerijen.

Van het hier genoemde onderzoek kan vooraf worden gezegd dat het opsporen van gegevens in het algemeen veel minder resultaat zal opleveren dan bij één van de hiervoor genoemde onderwerpen van onderzoek.

A. Gebruik van gebouwen.

Hierbij gaat het meestal om bedrijfspanden.

Extra informatie kan men soms ontleen aan gegevens uit enquêtes. Dit geldt met name voor bedrijven in de sector Nijverheid en Industrie. Raadpleeg daarvoor de zogenaamde Broncommentaren.

Ook kan het voorkomen dat een eigenaar een Hinderwetvergunning nodig heeft gehad. Deze zijn te vinden in het bestand Hinderwetvergunningen en in het archief van het Provinciaal Bestuur (zie Toegang 11).

Gegevens over de inrichting van bedrijfspanden kunnen worden ontleend aan boedelinventarissen van de eigenaren (**Bron 37**) en soms aan koopakten (**Bron 35**). Ook gegevens over een gehouden boelgoed kunnen relevante informatie bevatten (**Bron 40**).

B. Het gebruik van landerijen.

Voor het vaststellen van het gebruik van landbouwgronden kan men van de volgende bronnen gebruik maken:

1. Beschrijvingen in koopakten (**Bron 35**).
2. Vermeldingen van het grondgebruik in de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels (**Bron 29**) en de leggers uit 1873, 1882 en 1897 (**Bron 45,46 en 47**).
Hier moet worden opgemerkt dat de vermelding van b.v. "bouwland" in een kohier van een bepaald jaar niet hoeft te betekenen dat het betreffende perceel een jaar later ook nog als zodanig in gebruik was. Dit soort mutaties zijn niet bijgehouden.
3. In Boedelinventarissen (**Bron 37**) kunnen gegevens voorkomen over gereedschappen en materialen voor het boerenbedrijf. Daaruit zijn conclusies te trekken ten aanzien van het type bedrijf.
4. Registers van verzekerde eigenaren in de archieven van verzekeringsmaatschappijen (**Bron 37**) kunnen informatie bevatten over het gebruik van landbouwgrond en het houden van vee.
5. Speciekohieren (**Bron 53**) vermelden of men werd aangeslagen voor het gebruik van bouwland en voor het aantal koeien.
6. Topografische kaarten (**Bron 11**) geven door middel van verschillende kleuren of bepaalde arceringen het grondgebruik aan.
7. Op de kaart van Huguenin (1820-1824) is het grondgebruik met kleuren weergegeven (**Bron 12**).
8. Ook pre-kadastrale kaarten (**Bron 15**) geven het grondgebruik soms weer.

HOOFDSTUK II

OVERZICHT VAN BRONNEN

Algemeen.

In dit overzicht worden de meest relevante bronnen besproken die voor het onderzoek naar de geschiedenis van onroerende goederen in aanmerking komen.

Per bron is de volgende informatie vermeld:

- De verblijfplaats.
- Een omschrijving van de bron.
- Gegevens over de waarde van de bron.
- Waar nodig ter toelichting een illustratie.
- Eventuele verdere informatie via digitale wijze.

Zijn de betreffende archivalia of andere stukken in een inventaris beschreven dan is vermeld in welke Toegang deze zijn opgenomen. Deze Toegangen zijn te raadplegen via www.tresoar.nl (links, archieven) en op de studiezaal, waar ook de betreffende stukken kunnen worden aangevraagd.

1-5. Kadastrale kaarten.

Tresoar beschikt over een grote verzameling kadastrale kaarten uit de periode 1832 - ca. 1980, die voor het grootste deel op zogenaamde vensterponskaarten (micro's) in zelfbediening op de studiezaal, zijn te raadplegen.

De Hulpkaarten (Bron 5) berusten voorheen bij het Kadaster, sinds 2017 bij Tresoar, als bewaargeving door de Stichting Hulpkaarten Kadaster Nederland (zie Nieuwsbericht op de site van Tresoar d.d. 19-12-2016).

Deze kaarten zijn ingedeeld per kadastrale gemeente, sectie en blad. De secties zijn met letters, de bladen met nummers aangegeven. Op de zogenaamde verzamelkaarten is de ligging van de secties en de bladen per kadastrale gemeente ingetekend (Zie Toegang 38-01). Op de studiezaal is een informatieblad verkrijgbaar waarop de plaatsnamen met verwijzingen naar de kadastrale gemeenten zijn opgenomen.

Friesland telt 108 kadastrale gemeenten.

Verzamelkaarten van de huidige kadastrale indeling zijn aanwezig bij het Kadaster. Op de gemeentekaarten in de atlas van Eekhoff (Bron 9) zijn alle kadastrale gemeenten met hun grenzen aangegeven. Helaas zijn in de facsimile-uitgave de grenzen, die in de oorspronkelijke atlas met kleur zijn getekend, niet meer te onderscheiden.

In de periode 1812-1832 is geheel Nederland (behalve Limburg) in kaart gebracht in het kader van de invoering van het Kadaster. Het doel daarvan was om tot een rechtvaardige heffing van de grondbelasting te komen. De toen vervaardigde kaarten zijn bekend als Kadastrale minuutplannen. Deze zijn sindsdien niet meer bijgewerkt. Bij wijziging van percelen werd door een landmeter een Hulpkaart vervaardigd. De veranderingen werden aangebracht op een kopie van het Minuutplan, het Bijblad. Deze kaart bood steeds actuele informatie. Door de vele mutaties raakten de Bijbladen versleten; zij werden van tijd tot tijd vervangen door nieuwe exemplaren. Tussentijds vervaardigde kopieën van het Bijblad zijn bekend als Nette- of Gemeenteplan. Het handmatig bijwerken van de kaarten behoort sinds een aantal jaren tot het verleden. Momenteel wordt alles via een digitale wijze up to date gehouden.

Zie voor gratis raadpleging bij het Kadaster: Bron 21.

Literatuur:

- F. Keverling Buisman en E. Muller, *"Kadaster-gids"* 's-Gravenhage, 1979.
- C. Koeman, *Geschiedenis van de kartografie in Nederland*. Alphen aan den Rijn, 1983, 225-234.
- *Aan de slag in de kadastrale archieven. Een handleiding voor de particuliere onderzoeker*. Apeldoorn, 2014.

1. Netteplans, ca. 1880 - ca. 1980.

Deze worden bewaard bij Tresoar. Een deel hiervan is beschikbaar via vensterponskaarten. Een ander deel berust in het depot en is niet geïnventariseerd.

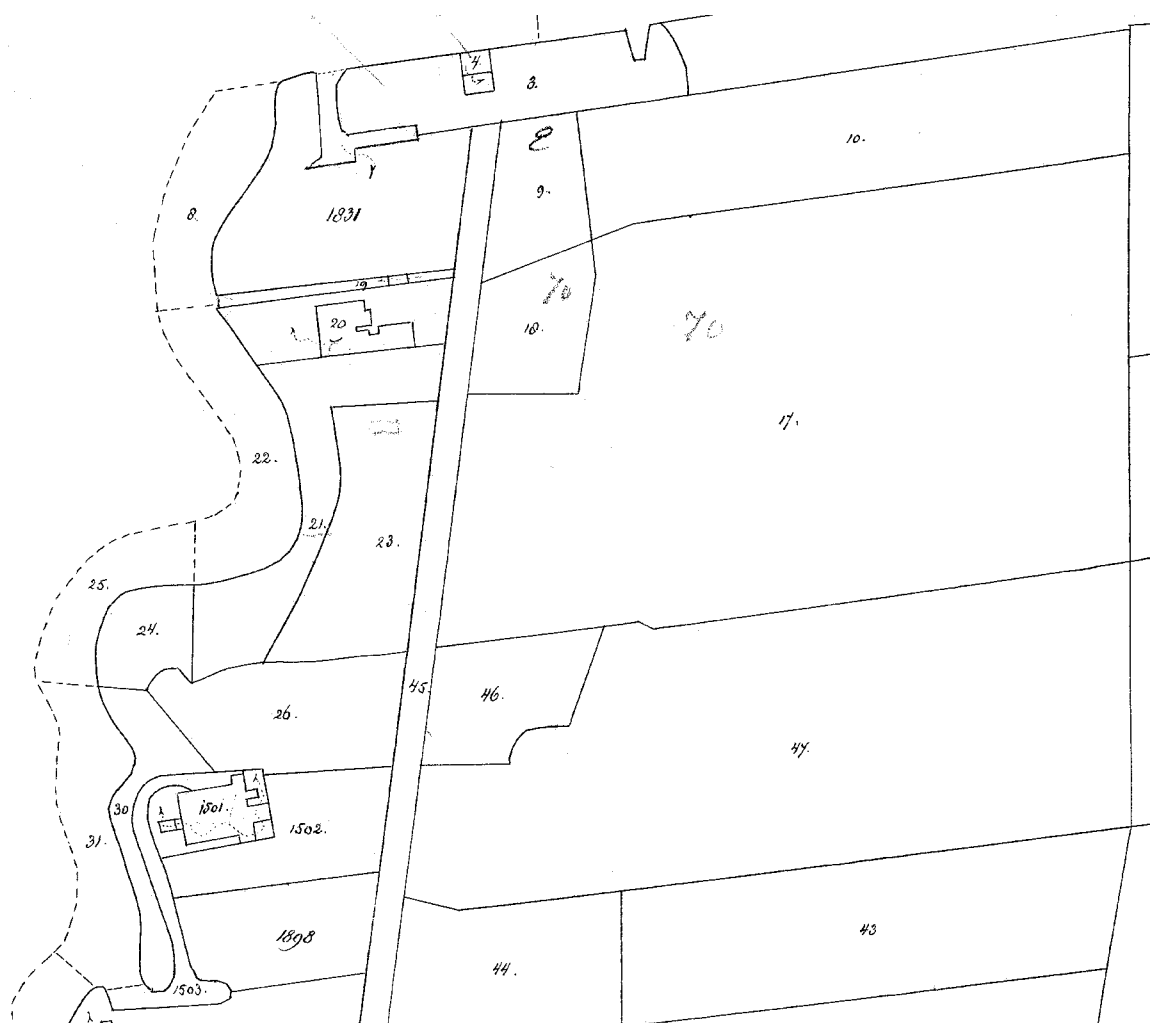
De meeste netteplans dateren uit de periode van na 1945; ze hebben geen relatie met archivalia.

Deze netteplans geven de toestand van een bepaald gebied weer op een zeker ogenblik. Zo'n momentopname kan bij het Kadaster slechts via een langdurig onderzoek aan de hand van Hulpkaarten worden verkregen.

2. Kadastrale netteplans, 1887.

Deze worden bewaard bij Tresoar. Ze zijn beschikbaar via vensterponskaarten. Tresoar beschikt over scans van deze kaarten, die nu -2021 – alleen via een intern systeem zijn te bekijken.

Deze netteplans zijn van geheel Friesland bewaard gebleven. Ze behoren tot het archief van de Commissies, belast met de herziening van de Grondbelasting. De kaarten kunnen in combinatie met leggers van eigenaren worden gebruikt. Deze leggers dateren uit de jaren 1873, 1882 en 1897 (zie Bronnen 45-47).

BRON 2

Detail van een kadastraal netteplan, Langweer A 1

Afgebeeld is Boornzwaag, 1887

3. Kadastrale minuutplans, 1832 - 20ste eeuw.

De minuutplans worden bewaard bij Tresoar. Ze zijn beschikbaar via vensterponskaarten. Scans van deze kaarten kan men raadplegen via de Beeldbank van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed.

De oorspronkelijke minuutplans zijn in de periode 1812-1832 vervaardigd; ze zijn naar de toestand van het laatstgenoemde jaar geactualiseerd. Daarnaast is er een groot aantal zogenaamde hermeten minuutplans die na 1832 zijn opgemaakt. Deze werden vervaardigd naar aanleiding van ingrijpende wijzigingen van de betreffende kadastrale gemeente (hermeting of ruilverkaveling). Deze plans dateren uit de 19de en 20ste eeuw.

De schaal van de kaarten was 1 : 1250 wanneer er meer dan vijf percelen per hectare waren, d.w.z. in gebieden met een dichte bebouwing, voorts 1 : 2500 en 1 : 5000 voor landelijke gebieden.

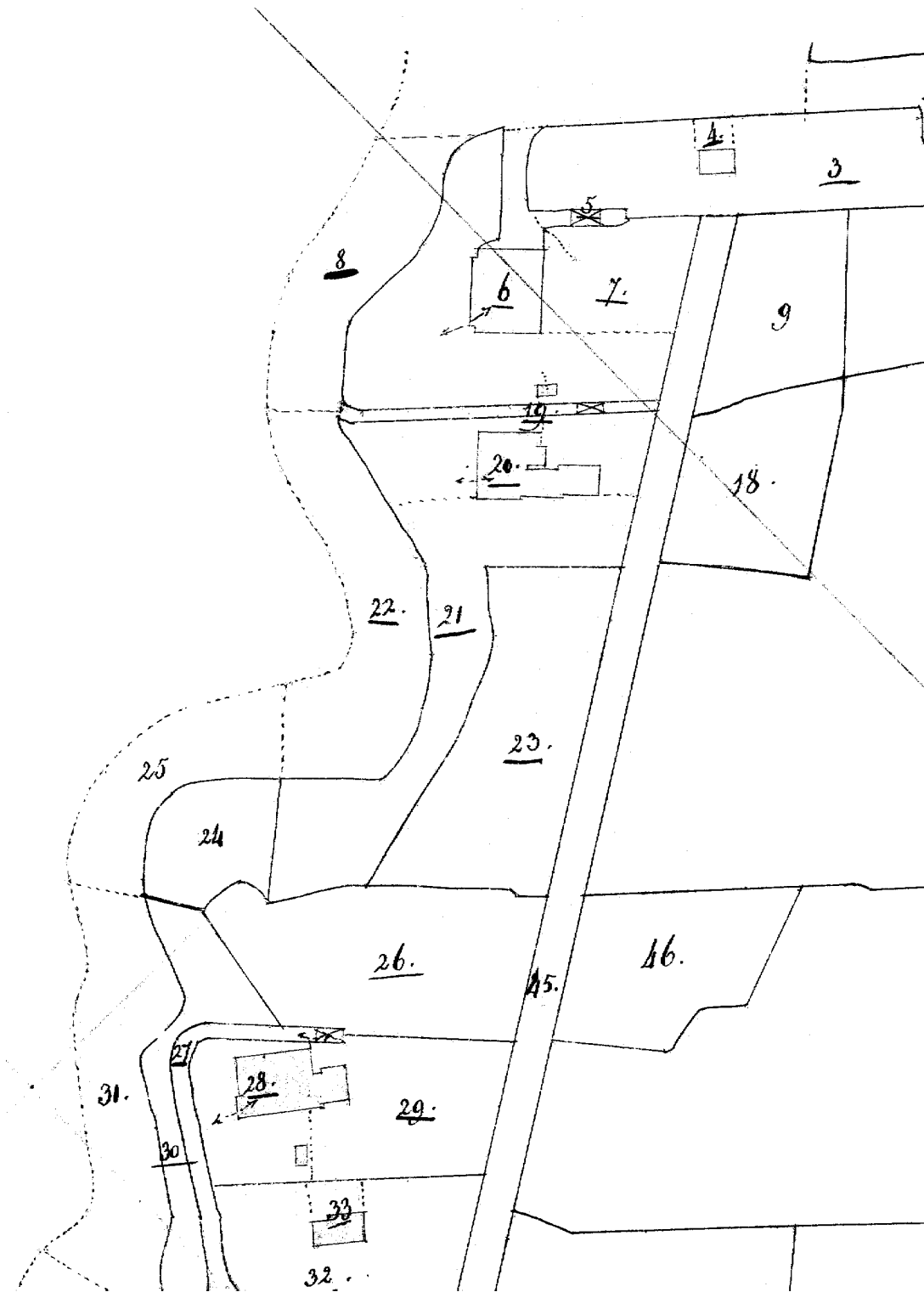
De plans van 1832 behoren bij de zogenaamde Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels van het Kadaster waarin onder meer de namen van de eigenaren opgenomen (zie Bron 29).

De Minuutplans en Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels van een aantal gemeenten zijn uitgegeven in de *Kadastrale en Pre-kadastrale atlas fan Fryslân*. (Zie Bron 10).

Op de website Hisgis.nl (Historisch en GIS voor Geografisch Informatiesysteem) zijn de gegevens van de minuutplans weergegeven, voorzien van de namen van de eigenaren, de oppervlakten van de percelen en andere informatie die in de OAT's zijn vermeld.

Wat Friesland betreft zijn nu (2021) echter de volgende opmerkingen te plaatsen:

1. De stadsgrachten van Leeuwarden zijn niet weergegeven.
2. Op het grondgebied van Heerenveen ontbreekt de weergave van de enkele kilometers lange bebouwing aan de Herenwal. De reden hiervan is niet duidelijk, aangezien het minuutplan (Nieuwehaske A 1) bewaard is gebleven.
3. Een groot gebied nabij het huidige dorp Scharsterbrug is eveneens niet weergegeven.
4. Bij Irnsum, Akkrum en Deinum lopen de gegevens van de waterwegen en de belendende percelen door elkaar heen.

BRON 3

Detail van een kadastraal minuutplan, Langweer A 1

Afgebeeld is Boornzwaag, 1832

4. Bijbladen, 19de en 20ste eeuw.

Deze worden bewaard bij Tresoar. Er bestaat hiervan alleen een voorlopig overzicht; ze zijn niet verfilmd of gedigitaliseerd.

Deze kadastrale kaarten geven de toestand van een bepaald gebied weer op een bepaald moment. In principe zijn het kopieën van minuutplans voorzien van wijzigingen van percelen. De meeste zijn bijgewerkt tot ca. 1900-1950. Door het aanbrengen van een groot aantal wijzigingen raakten de bijbladen versleten en werden na verloop van tijd nieuwe gemaakt. Het gaat om een groot aantal kaarten dat niet is verfilmd.

De hiervoor genoemde netteplans (zie Bronnen 1 en 2) zijn kopieën van Bijbladen van een bepaald jaar.

5. Hulpkaarten, 1832 - heden.

Deze worden bewaard bij Tresoar. Ze zijn digitaal beschikbaar via het Kadaster. Zie ook: Kadaster.nl.

De verzameling Hulpkaarten is zeer omvangrijk en bestaat waarschijnlijk uit meer dan 100.000 bladen. Hierop zijn per perceel de vervallen en de nieuwe perceelsgrenzen en -nummers aangegeven. De oude grenzen zijn met blauw, de nieuwe met zwart en de gewijzigde met rood aangegeven. Gegevens over wijzigingen zijn tevens bijgehouden op de zogenaamde Staten 75 (zie Bron 30).

In veel gevallen zijn dus ook veranderingen aan de plattegronden van gebouwen (het bouwblok) aangegeven.

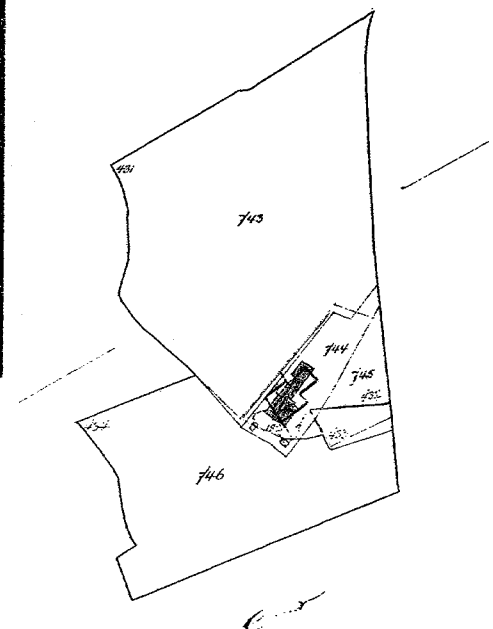
De Hulpkaarten zijn in volgorde van kadastrale nummers geordend. Omdat op de kaarten wel de vervallen kadastrale nummers maar niet die van de later gewijzigde zijn aangegeven, kan men in dit systeem alleen maar in de tijd terug zoeken.

Het interpreteren van de gegevens moet echter met de nodige voorzichtigheid plaatsvinden omdat de landmeters niet altijd in het jaar van (ver)bouw een nieuwe kadastrale kaart maakten. Voor zover bekend werkte men in de vorige eeuw de gegevens meestal na ongeveer één of twee jaar bij.

hulp- kaarten.	N ^o .	Grootte.			Te groot.	Te klein.	N ^o .	Grootte.		
		h.	a.	c.				h.	a.	c.
	565		05	46			737		02	41
							738		03	05
									05	16
	541			40			739		02	90
	542		04	56	46		740		01	60
			04	96						
		te groot		46						
			04	50					04	50
	309*		73	70	610		741		67	60
	559		09	65		250	742		29	50
	560		13	75		360				
			97	10	610	610			97	10
	431	3	62	50		150	743	3	64	00
	182		13	10		30	744		54	100
	432		47	70			745		31	00
	433		10	10		80	746		19	600
	434		20	240	640					
			63	580	640	260			63	200
	te groot		03	80						
			63	200						
	Onq ^s		20	30			747		20	30

174.

174
174, 174, 200

Bijgewerkt op de bijbladen door

- „ „ „ nette plans
- „ „ „ veldkaarten
- „ „ „ gemeente-plans

JK
P. J. J. J.

BRON 5

Detail van een Hulpkaart, 1908

Op het kaartje is het oude bouwblok (nr. 182) van een boerderij te Weidum weergegeven met daaroverheen geprojecteerd (in kleur) het nieuwe gebouw. Het kadastrale nummer 182 werd gewijzigd in 744. Dit is ook in de tabel links vermeld. Daarin zijn bovendien de oppervlakten van de percelen opgegeven.

6. Luchtfoto's van ruilverkavelingsgebieden en gebieden die ten behoeve van de Grootchalige Basiskaart Nederland dienden te worden opgemeten, 1960-1990.

Deze verzameling foto's is aanwezig bij Tresoar. Hier worden scans van een groot aantal bewaard, die alleen via een intern systeem zijn te raadplegen.

De schaal van de foto's varieert van 1: 2000 tot 1: 10.000.

Vanaf de jaren '60 zijn ten behoeve van het Kadaster luchtfoto's vervaardigd van gebieden waar een ruilverkaveling zou plaatsvinden. Later, vanaf circa 1980 werden deze foto's gebruikt voor de vervaardiging van de Grootchalige Basiskaart Nederland.

Luchtfoto's kunnen een goede indruk geven van de landschapsstructuur zoals die zich vertoonde voordat met een ruilverkaveling werd begonnen. Vooral oude waterlopen, soms nog uit de middeleeuwen, zijn zeer goed te herkennen. In bepaalde gevallen zijn de gebouwen ook redelijk goed zichtbaar.

Dit type foto's is ook van belang voor archeologisch onderzoek omdat bepaalde sporen van bebouwing, niveauverschillen en/of grondgebruik zichtbaar kunnen worden die men in het veld niet kan waarnemen.¹ Met speciale apparatuur kan van elkaar overlappende foto's een drie-dimensionaal beeld worden verkregen. Hierdoor worden niveauverschillen, zelfs tot enkele decimeters, in het landschap zichtbaar.

Van een aantal gebieden zijn overzichtskaarten aanwezig waarop is aangegeven welk gebied de betreffende foto toont. Deze zijn met * aangegeven. Van de overige zullen ze nog worden vervaardigd.

Het betreft de volgende gebieden, met (voor zover bekend) jaar van opname:

Achtkarspelen	1982	*
Akmarijp		*
Akmarijp/Sorremorre	1970	
Ameland	1989	
Baarderadeel	1963	
Berlikum		*
Het Bildt	1981	
De Bjirmen	1974	*
Boarnsterhim	1987	
Bolsward	1988	
Boornbergum	1968	
Dantumadeel	1978	
Dantumadeel/Giekerk	1969	
Dantumadeel/Tietjerksteradeel	1977	
Dokkum	1981	
Dongeradeel (Oost- en West-)	1971	*
Elsloo		

¹ Zie b.v. W.A. van Es, H. Sarfatij en P.J. Woltering (red.), *Archeologie in Nederland*. Amsterdam, 1988, p. 39-41, 111, 114.

Ferwerderadeel	1973/1986	
Franekeradeel	1984	
Gaasterland	1966/1967/1983	
Garijp-Wartena	1964	
Harlingen	1981,1985	
Heeg/Woudsend/Koeverde	*	
Hommerts-Oppenhuizen	1972	*
Sint Johannesgaster Veenpolder/ Oldelamer	1972	
Jubbega-Schurega	1970	
Koningsdiep	1960	
Koningsdiep-Haulerwijk	1979	
Koudum	1978	
Leeuwarden	1981	
Leeuwarderadeel	1982	
Linde-Zuid	1967	
Littenseradiel	1992	
Mantgum/Sneeker Oudvaart	1967	
Midden-Opsterland	1988	
Midden-Tjonger/Veenpolders e.o.	1976,1977,1979	
Ooststellingwerf	1970	
Sint Johannesgaster Veenpolder-Oldelamer	1972	
Smallingerland	1990	*
Sneeker Oudvaart		*
Terschelling		*
Tietjerksteradeel	1958	
Veenpolders	1973/1979	*
Vlieland	1985	
Warns	1968	
Wollegaast		
Wommels	1991	
Wonseradeel-Noord	1973	
Wymbritseradeel	1983	
Zuiderpolder	1966	

7. Luchtfoto's, opgenomen ten behoeve van de vervaardiging van topografische kaarten, 1972-heden.

Deze verzameling wordt bewaard door het kadaster, waar opnamen verkrijgbaar zijn.
Zie: kadaster.nl

Vanaf 1927 zijn van geheel Nederland luchtfoto's bewaard die ten behoeve van dit doel zijn vervaardigd. Vanaf circa 1945 is het land om de tien jaar gefotografeerd en sinds 1981 om de drie jaar. Deze foto's zijn op een schaal van 1: 18.000 opgenomen; ze beslaan gebieden van 4,1 x 4,1 km.

Luchtfoto's die in de Tweede Wereldoorlog door de geallieerde troepen van Nederland zijn gemaakt, zijn na afloop van de oorlog aan de Topografische Dienst overgedragen en intussen ook via het kadaster beschikbaar.

Een totaaloverzicht van Friesland is weergegeven in het boek *Foto-atlas Friesland*. Den IJp/Emmen, [1989].

8. Luchtfoto's van steden, dorpen en andere gebieden, 1921-heden.

In 1921 is de KLM begonnen met het vervaardigen van luchtfoto's van steden, dorpen en andere gebieden, bedoeld voor commerciële doeleinden.

Hoewel van veel Nederlandse steden en dorpen opnamen zijn vervaardigd, betekent dit niet dat van iedere plaats een foto bestaat. Informatie daarover kan ter plaatse worden opgevraagd.

In het algemeen zijn de foto's van een tamelijk geringe hoogte opgenomen. Dat betekent dat van de structuur van de bebouwing en van het landschap details zichtbaar kunnen zijn.

Van bepaalde plaatsen in Friesland, zoals Drachten en Leeuwarden zijn werken met luchtfoto's gepubliceerd.

Adressen van instellingen:

Luchtvaartmuseum Aviodrome
Pelikaanweg 50
8218 PG Lelystad Airport

Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) in Den Haag.

9. Nieuwe atlas van Friesland. Leeuwarden, 1849-1859.

Deze atlas is ook bekend onder de naam Eekhoff-atlas omdat hij door de bekende archivaris-boekhandelaar W. Eekhoff werd uitgegeven. In 1970 verscheen een verkleinde heruitgave. Aanwezig bij Tresoar.

Op de site www.frieslandopdekaart.nl zijn onderstaande kaarten, behalve Ameland en Schiermonnikoog te bekijken. Deze hebben als ondergrond een luchtfoto van Google en zijn dus niet afzonderlijk te zien.

Verschillende kaarten in deze atlas zijn al vervaardigd vóór de uitgave in 1849. Op onderstaande lijst zijn de jaren van vervaardiging vermeld.

Achtkarspelen	1844
Aengwirden	1854
Ameland	1854
Baarderadeel	1844
Barradeel	1852
Het Bildt	1852
Dantumadeel	1847
Doniawerstal	1850
Ferwerderadeel	1853
Franekeradeel	1852
Gaasterland	1854
Haskerland	1849
Hemelumer Oldeferd	1851
Hennaarderadeel	1851
Idaarderadeel	1848
Kollumerland	1847
Leeuwarderadeel	1847
Lemsterland	1853
Menaldumadeel	1851
Oostdongeradeel	1855
Ooststellingwerf	1849
Opsterland	1848
Rauwerderhem	1849
Schiermonnikoog	1858
Schoterland	1848
Smallingerland	1848
Tietjerksteradeel	1847
Utingeradeel	1849
Westdongeradeel	1853
Weststellingwerf	1850
Wonseradeel	1854
Wymbritseradeel	1851

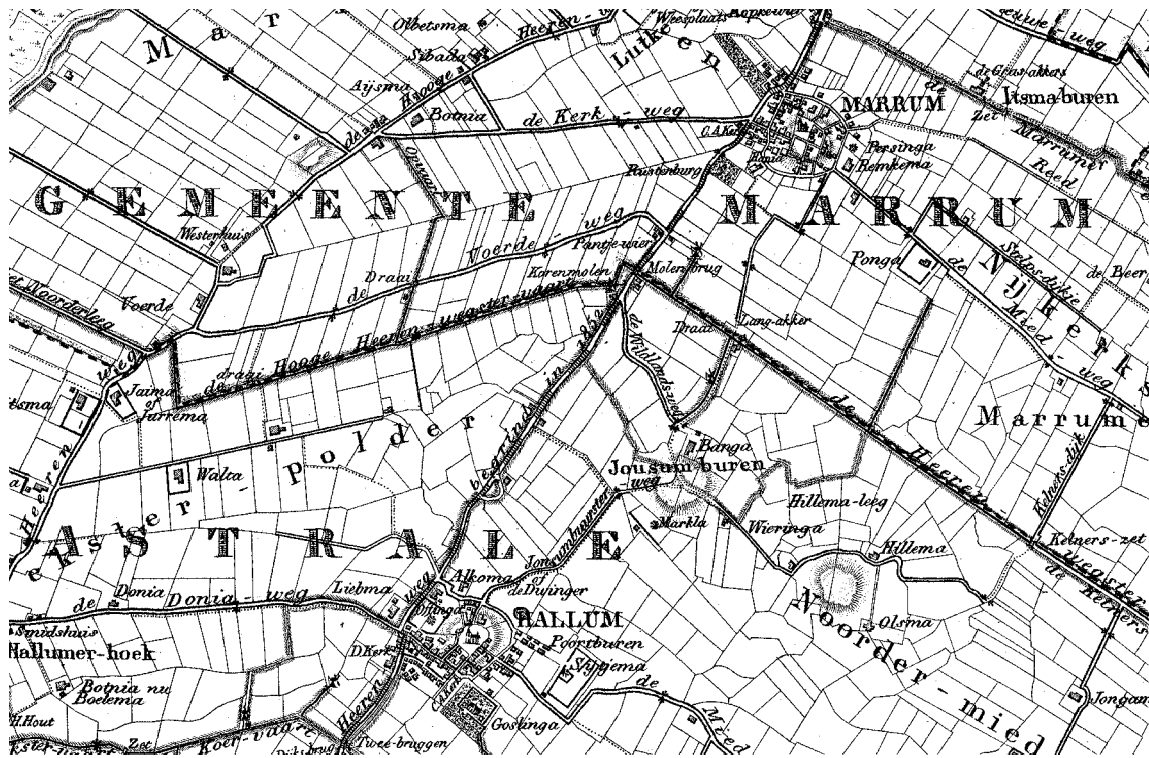
De informatie op de kaarten van de Friese grietenijen is zeer betrouwbaar weergegeven aangezien ze gebaseerd zijn op kadastrale kaarten. Bovendien heeft de

tekenaar J.W. Witteveen, die werkzaam was bij het Kadaster, op gezag van W. Eekhoff namen van boerderijen, huizen, landhuizen en toponiemen vermeld. Helaas is alleen het platteland zeer gedetailleerd weergegeven en heeft men intensieve bebouwing, zoals in grotere dorpen en steden niet op afzonderlijke bladen uitgebracht. oor een weergave van het grondgebruik raadplege men de Topografische kaart van 1853-1856 (zie Bron 11).

Op de kaart is nog de oude schaalverdeling in ellen aangehouden. Hiermee zijn echter meters bedoeld. De schaal van de kaarten is 1: 25.000. Dat maakt een vergelijking met de latere Topografische kaarten (zie Bron 11) goed mogelijk.

In de inleiding op de facsimile uitgave wordt veel achtergrondinformatie geboden.

Op de kaarten in de verkleinde facsimile zijn bepaalde details helaas niet goed meer te onderscheiden.

BRON 9

Detail van de kaart van Ferwerderadeel, 1853

10. Kadastrale en pre-kadastrale atlas fan Fryslân.

Uitgegeven door J. van der Vaart en S. Talsma (kadastrale atlas) en J.A. Mol en P.N. Noomen (pre-kadastrale atlas).

Tot nu toe (2003) zijn de minuutplans met Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels van de volgende gemeenten uitgegeven (alfabetisch):

- Baarderadeel
- Barradeel
- Bolsward
- Franeker
- Franekeradeel
- Harlingen
- Hennaarderadeel
- Leeuwarden
- Rauwerderhem
- Sneek
- Utingeradeel
- Weststellingwerf.
- Wonseradeel
- Wymbritseradeel
- Ylst

In het kader van een uitgave van bronnen op het gebied van de zogenaamde Grondboekhouding is de Fryske Akademy enige jaren geleden begonnen met de uitgave van Kadastrale minuutplans en Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels uit 1832 en van de Floreenkohieren uit 1850, 1700 en de Stemkohieren uit 1640.

Het bijzondere aan dit projekt is dat met behulp van de floreenkohieren waarin de kadastrale nummers zijn vermeld, de stemdragende bezittingen uit 1640 kunnen worden gelokaliseerd. Dit is mogelijk omdat in de floreenkohieren de nummers van de verschillende posten sinds 1700 vrijwel niet meer zijn veranderd en omdat het mogelijk is om de kohieren van 1700 en 1728 te vergelijken met de stemkohieren van 1698 en 1728. Bovendien zijn de met floreen belaste bezittingen per dorp op kaartjes ingetekend.

Combinatie van gegevens uit deze kohieren met ander materiaal zoals koopakten kan leiden tot reconstructie van het grondbezit van bepaalde delen van Friesland in de late middeleeuwen.

De delen Franekeradeel-Franeker en Wonseradeel-Bolsward bevatten lijsten van huizen van Franeker uit ca. 1535 en van Bolsward uit 1562.

Sinds de verschijning van bovengenoemde atlassen is dezelfde informatie te vinden op de site Hisgis.nl. Door het aanklikken van verschillende 'kaartlagen' worden gegevens uit stem- en floreenkohieren getoond. Bij vergelijking van deze gegevens met die uit de oorspronkelijke stemkohieren blijkt dat die van de site niet altijd hiermee overeenkomen. Raadpleging van originelen of scans daarvan is dus aan te bevelen.

11. Topografische kaarten, 19de en 20ste eeuw.

De nummers 1,2,3 en 5 zijn aanwezig op de studiezaal. De kaarten genoemd bij nr. 4 bevinden zich in de kaartenverzameling van het voormalige Ryksargyf.

Sinds omstreeks 1860 zijn de (militair)-topografische kaarten in druk uitgegeven. Deze hebben een schaal van 1: 10.000 tot 1: 100.000. Dit maakt dat de bruikbaarheid afneemt naarmate de schaal kleiner wordt.

Vanaf 1997 worden de kaarten ook in digitale vorm uitgebracht.

De grootste schaal waarop de kaarten zijn uitgebracht is die van 1: 10.000 (in zwart/wit). De overige uitgaven zijn in kleur verschenen (1: 25.000 en 1: 50.000).

Uit verschillende jaren zijn de kaarten van de gehele provincie beschikbaar op een schaal van 1: 25.000 en 1: 50.000. Het betreft de volgende uitgaven:

1. *Grote Provincie Atlas 1: 25.000. Friesland 1853-1856*. Groningen, 1992. (In kleur uitgebracht).

2. *Topographische en Militaire kaart van het koninkrijk der Nederlanden*, 1864. Heruitgave, 1973. (1: 50.000). (In zwart/wit uitgegeven).

3. *Historische Atlas Friesland. Chromotopografische Kaart des Rijks. 1: 25.000*. Den IJp, 1990. (In kleur uitgegeven).

N.B. De kaarten waren oorspronkelijk uitgegeven in de jaren 1878-1929 maar de meeste dateren uit 1925-1927.

4. Een verzameling Topografische kaarten van 1: 25.000 uit de jaren 1960-1975. Deze is aanwezig in de kaartenverzameling. Ook oudere exemplaren zijn aanwezig, maar niet compleet van de gehele provincie.

5. *Topografische atlas van Friesland*, 1: 25.000. Groningen, 1989. (In kleur uitgegeven).

N.B. Hiervan is in 1995 een nieuwe uitgave verschenen, vermoedelijk niet de laatste.

Zie voorts de site topotijdreis.nl met de titel 'Tijdreis meer dan 200 jaar topografie'.

De oudste topografische kaart kan goed worden vergeleken met de atlas van Eekhoff, die uit dezelfde tijd dateert. Het verschil is dat de eerste tevens het grondgebruik weergeeft (in kleur aangegeven) terwijl de kaarten uit de atlas alle kadastrale percelen laat zien. Het doel van uitgave was uiteraard verschillend: aan de ene kant kaarten voor militaire doeleinden, terwijl Eekhoff een overzicht wilde bieden. De topografische kaarten van 1: 25.000 verschenen pas sinds ca. 1920 volledig in kleur. De Topografisch-militaire kaart is gebruikt ten behoeve van de uitgave van J. Kuijper's *Gemeente Atlas van Friesland*, door H. Suringar te Leeuwarden (1865-1869). Voor het onderzoek naar de geschiedenis van onroerende goederen is deze atlas weinig geschikt; hij is niet voldoende gedetailleerd.

Literatuur:

- Inleiding bij de atlas van 1853-1856.

- C. Koeman, *Geschiedenis van de kartografie in Nederland*. Alphen aan den Rijn, 1983, 183-202.

Ook bij andere instellingen worden topografische kaarten bewaard. De belangrijkste zijn:

1. Kadaster Zwolle.

In de bibliotheek van de dienst worden recente en oude topografische kaarten van Nederland bewaard, afkomstig van de Topografische Dienst. Te bezoeken op afspraak.

2. Fryske Akademy.

Hier beschikt men over een verzameling topografische kaarten van Friesland waarin onder zijn opgenomen:

A. Een complete serie topografische kaarten van 1: 25.000 uit de periode ca. 1920-ca. 1930.

N.B. Deze zijn in 1990 uitgegeven in de hierboven genoemde *Historische Atlas Friesland*.

B. Een complete serie topografische kaarten van 1: 25.000 uit omstreeks 1990.

C. Een complete serie topografische kaarten van 1: 10.000 uit de jaren 1970-1980.

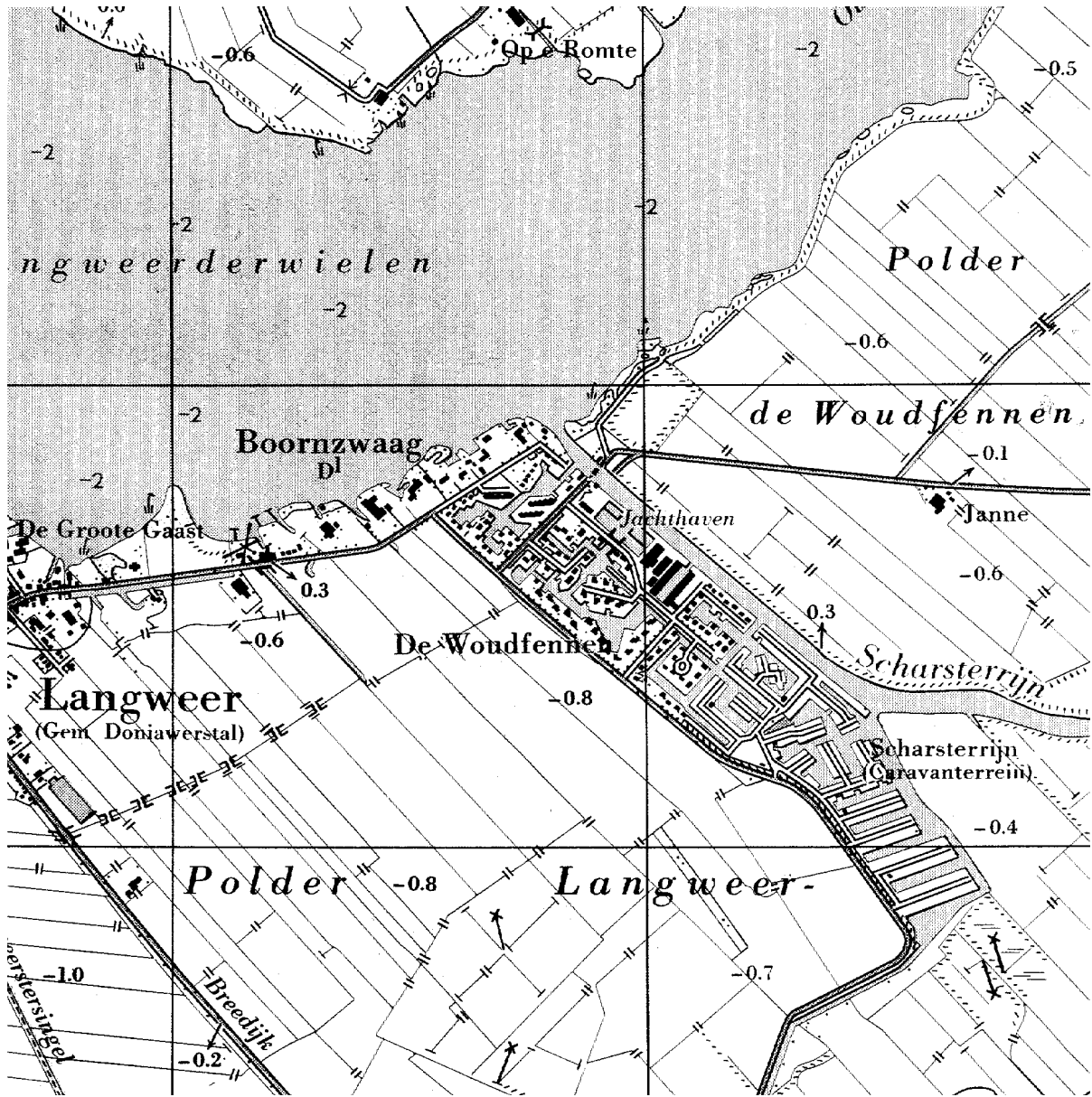
N.B. Hierop zijn alle percelen en gebouwen goed zichtbaar weergegeven.

Deze verzameling is op afspraak te raadplegen.

Adres: Doelestrjitte 8,

8911 DX Leeuwarden.

Telefoon: 058-2131414.

BRON 11

Detail van een Topografische kaart, 1:25.000
1971

12. De militair-topografische kaart van W.U. Huguenin, 1820-1824.

Het origineel berust op het Algemeen Rijksarchief maar bij Tresoar zijn goede kleurenfoto's beschikbaar (zie kaartenverzameling, nrs. 2401-2421). Alleen de vier noordelijke provincies werden in kaart gebracht. Het plan om geheel Nederland te karteren is niet voltooid.

Deze kaart, die in kleur is uitgevoerd, is eveneens op kadastrale opmetingen gebaseerd. Hoewel de schaal zeer groot is (1: 40.000), zijn toch vele gebouwen op het platteland herkenbaar.

De kaart geeft een beeld van Friesland uit de tijd van de organisatie van het Kadaster. Daardoor wordt een vroegere situatie - al is die globaal - gegeven dan de kadastrale minuutplans uit 1832.

Zie voor de uitgave van deze kaarten:

H.J. Versfelt en M. Schroor (ed.), *De atlas van Huguenin. Militair-topografische kaarten van Noord-Nederland*. Groningen/Veendam, 2005.

Literatuur:

C. Koeman, *Handleiding voor de studie van de topografische kaarten van Nederland, 1750-1850*. Culemborg, 1978, tweede druk, 84,86.

13. B. Schotanus, Friesche atlas. Leeuwarden, 1698 en 1718.

In 1718 verscheen een tweede druk onder de titel *Uitbeeldinge der heerlijkheit Friesland* waarin slechts weinig veranderingen zijn aangebracht. Deze atlas is bekend onder naam Schotanus-Halma. Van dit werk verscheen in 1970 een herdruk.

Hieronder volgt een overzicht van de jaren van vervaardiging van de verschillende grietenijkaarten:

Grietenij	Jaar
Achtkarspelen	1688
Aengwirden	1686-1687
Baarderadeel	1686-1687
Barradeel	1683
Het Bildt	1685
Dantumadeel	onbekend
Doniawerstal	1689-1690
Ferwerderadeel	1682
Franekeradeel	1688
Gaasterland	1690
Haskerland	1685
Hemelumer Oldeferd	1683-1684
Hennaarderadeel	1687
Idaarderadeel	onbekend
Kollumerland	1688
Leeuwarderadeel	1685
Lemsterland	1686
Menaldumadeel	1688
Oostdongeradeel	1690
Ooststellingwerf	1685
Opsterland	ca. 1680
Rauwerderhem	1684
Schoterland	onbekend
Smallingerland	1687
Tietjerksteradeel	1685
Utingeradeel	1686
Westdongeradeel	1686
Weststellingwerf	1693
Wonseradeel	onbekend
Wymbritseradeel	1687-1688

De grietenijkaarten in de atlas geven net als die van Eekhoff een goed beeld van de situatie van het platteland. Helaas zijn de plattegronden van de steden toen niet afzonderlijk uitgegeven. Niet opgenomen zijn kaarten van de eilanden, omdat dat min of meer zelfstandige bestuurlijke eenheden waren.

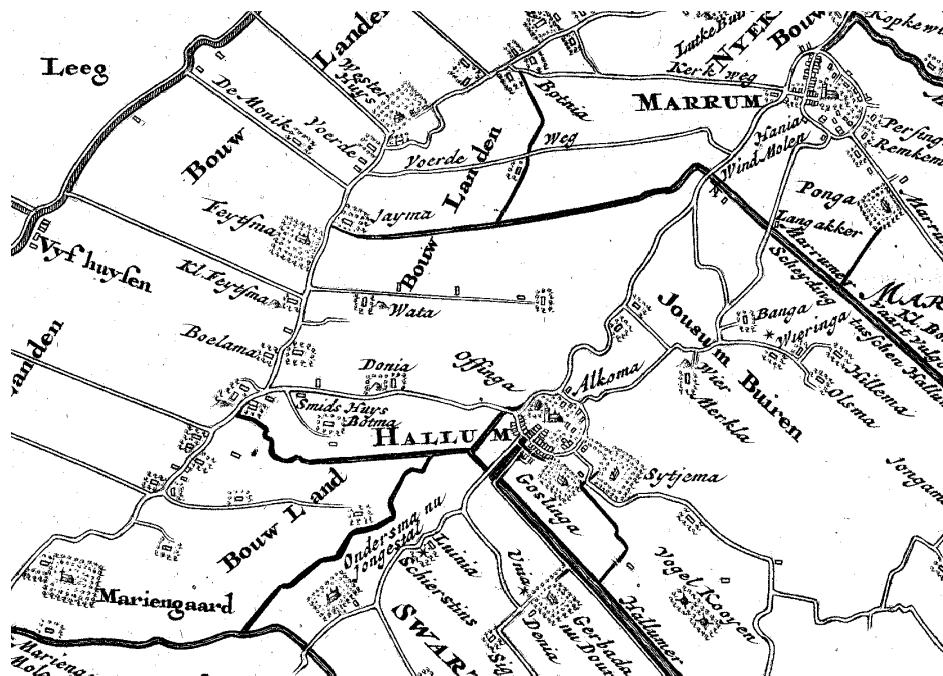
Schotanus heeft jaren aan de voorbereiding van de uitgave gewerkt. Dat betekent dat de kaarten uit verschillende jaren dateren. Op sommige is ook het jaartal vermeld.

In 1739 verscheen een kaart van de gehele provincie, die we kennen als de zogenaamde Vegilinkaart. Deze is gebaseerd op de atlas van Schotanus maar is op een aantal punten geactualiseerd.

In de inleiding die aan de facsimile-uitgave is toegevoegd wordt achtergrondinformatie gegeven.

Zie ook: D. de Vries, *Nieuwe caert van Frieslandt. 1739. Heruitgave van de wandkaart van Bernardus Schotanus à Sterringa*. Alphen aan den Rijn, 1983.

Zie verder de site www.Frieslandopdekaart.nl. De grietenijkaarten zijn hier digitaal beschikbaar, met als ondergrond luchtfoto's van Google. De kaarten zijn op een kleine schaal weergegeven, wat de bruikbaarheid bemoeilijkt.

BRON 13

Detail van de kaart van Ferwerderadeel uit de atlas van B. Schotanus, 1682

14. Stadsplattegronden, 16de - 18de eeuw.

Bij de verschillende series is aangegeven waar exemplaren worden bewaard. Zie voor een uitputtende opgave van literatuur: Internet.

Onder dit verzamelkopje worden gebracht getekende en gedrukte stadsplattegronden van Friese steden uit de tweede helft van de 16de en uit de 17de eeuw. Zie website Tresoar: kaartendatabase.

Tot de belangrijkste plattegronden behoren die van:

A. Jacob van Deventer, ca. 1560.

Deze zijn door C. Koeman en J.C. Visser (red.) uitgegeven onder de titel *De stadsplattegronden van Jacob van Deventer. Map 4. Friesland*. Landsmeer, 1994.

Voorts: Reinout Rutte e.a. (ed.), *Stedenatlas Jacob van Deventer: 226 stadsplattegronden uit 1545-1575 – schakels tussen verleden en heden*. Z. pl., 2018.

De originele exemplaren berusten bij het Fries Museum en het Historisch Centrum Leeuwarden.

B. Plattegronden van een aantal Friese steden uit 1572.

Het betreft Bolsward, Dokkum, Franeker, Harlingen, Hindeloopen, Leeuwarden, Sloten, Sneek en Stavoren. Ook van een aantal dorpen zijn plattegronden vervaardigd (zie Bron 15).

N.B. De originelen hiervan bevinden zich in een atlas in het Sächsisches Hauptstaatsarchiv te Dresden (behalve Franeker) en in de bibliotheek van een universiteit te Austin (Texas, Verenigde Staten). Deze kaarten zijn in 1998 in facsimile uitgegeven door het Ryksargyf in: M. Schroor en C.M.J.M. van den Heuvel, *De Robles Atlassen. Vestingbouwkundige plattegronden uit de Nederlanden en een verslag van een veldtocht in Friesland in 1572*.

Leeuwarden, 1998.

C. Georg Braun en Frans Hogenberg, 1581 en 1588.

In de kaartenverzameling is alleen het exemplaar van Leeuwarden aanwezig. De plattegronden zijn gedrukt in het 6-delige werk *Civitates Orbis Terrarum* (Keulen, 1571-1617). In deel 3 zijn de plattegronden van Franeker en Leeuwarden opgenomen (1581); die van de overige steden, behalve Workum zijn te vinden in deel 4 (1588).

D. Nicolaas Geilkercken, 1616.

Van deze berusten alleen de plattegronden van Bolsward, Stavoren, Sloten en Franeker in de kaartenverzameling.

E. Joannes Blaeu, 1649.

Deze zijn opgenomen in de stedenatlas (*Novum ac magnum Theatrum urbium Belgicae regiae*, Amsterdam, 1649). Latere drukken van sommige plattegronden, uitgebracht door Frederik de Wit, bevinden zich eveneens in de verzameling.

Aan het einde van de 17de eeuw heeft Frederik de Wit deze plattegronden opnieuw uitgegeven. Deze kaarten zijn te herkennen aan een kompasroos en de naam van de uitgever.

F. S.A. Haacma en S. Gravius, 1664.

Deze zijn opgenomen in C. Schotanus' *Beschrijvinge ende nieuwe caerten van de heerlijkheijdt van Frieslandt*.

Overige belangrijke plattegronden:

G. Van Franeker, door P. Bast, 1598.

H. Van Leeuwarden, door J. Sems, 1603.

I. Van Harlingen, door Jacob Laurentius en R. Baudouz, ca. 1610.

J. Van Leeuwarden, door Pieter Feddes, 1622.

K. Van Leeuwarden, door J.H. Knoop, ca. 1760.

De plattegronden genoemd bij G-I bevinden zich in de kaartenverzameling. De andere twee worden bewaard in het Historisch Centrum Leeuwarden.

De stadsplattegronden geven veel informatie over de structuur van de steden en de bebouwing. Voor het huizenonderzoek zijn ze ook van veel belang omdat de gebouwen (behalve bij de plattegronden van Van Deventer en Knoop) in vogelvlucht, d.w.z. drie-dimensionaal worden weergegeven. Toch dienen ze met een gezonde argwaan te worden bekeken. Door het veelvuldig kopieëren is de betrouwbaarheid in bepaalde gevallen nogal gering. De werken van Van Deventer, Bast, Sems, Baudouz en Knoop zijn oorspronkelijk. Die van Braun/Hogenberg gaan terug op Van Deventer maar zijn niet erg betrouwbaar. De plattegronden van Haacma en Gravius lijken door de variatie van de soorten huizen ook met de werkelijkheid overeen te komen. De andere zijn waarschijnlijk meer of minder gekopieerd naar oudere exemplaren. Om de betrouwbaarheid te toetsen is het nodig de kaarten te vergelijken met gegevens uit b.v. koopakten en met de weergave van de steden op de kadastrale minuutplannen. Met behulp van stadsplattegronden zijn reconstructies van gevelwanden vervaardigd van steden als Leeuwarden en Heusden. In het laatste geval is aan de hand van de mogelijkheden van de computer een analyse van de bebouwing gemaakt.

Door de Fryske Akademy en uitgeverij Canaletto is gepubliceerd: *De elf steden van Friesland. Het eerste deel: Dokkum, Harlingen, Hindeloopen, Stavoren en Workum*. 2006.

Literatuur:

- Patricia Alkhoven, Bestudering en analyse van oude stadsplattegronden met behulp van de computer, in: *Caert-thresoor* 11 (1992), 87-93.
- Hans van der Horst, *Album Leeuwarden 1600. In 48 gezichten*. Leeuwarden, 1971.
- C. Koeman, *Geschiedenis van de kartografie van Nederland*. Alphen aan den Rijn, 1983.
- P.J. Margry, P. Ratsma en B.M.J. Speet, *Stadsplattegronden. Werken met kaartmateriaal bij stadshistorisch onderzoek*. Hilversum, 1987.
- M. Schroot, "De Dresdener Atlas": een verzameling zestiende-eeuwse plattegronden, in: *Caert-thresoor* 15 (1996), 15-17.

15. Pre-kadastrale kaarten, daterend van vóór 1832.

Aanwezig bij Tresoar, voorts bij het Historisch Centrum Leeuwarden (adres zie Bron 14) en in musea.

Onder deze noemer worden begrepen gedetailleerde kaarten uit de periode vóór de invoering van het Kadaster (1832), die zoveel topografische gegevens bevatten dat ze vergelijkbaar zijn met de kadastrale kaarten. In de kaartenverzameling van het voormalige Ryksargyf bevindt zich een aantal van ruim 300 van deze kaarten. Deze zijn via de Database op te sporen via de code k/pr.

De oudste dateren van omstreeks 1572, toen de plaatsen Makkum, Berlikum, Dronrijp, Oostmahorn, en Lemmer in kaart zijn gebracht. Deze bevinden zich in het Sächsisches Hauptstaatsarchiv te Dresden. Zie verder bij Bron 13.

Enkele andere voorbeelden zijn een kaart van Berlikum uit 1651, het kaartboek van Tjaardastate te Rinsumageest (1626-1639), kaarten van Het Bildt uit 1737-1738 en kaarten van delen van Haskerland en Doniawerstal uit circa 1750.

Wat de laatste betreft, kan de onderzoeker gebruik maken van: Karel F. Gildemacher en Jacob H.P. van der Vaart, *Een rijk bezit. Skarsterlân op de achttiende-eeuwse kaarten van Johan Vegelin van Claerbergen*. Utrecht, 2007.

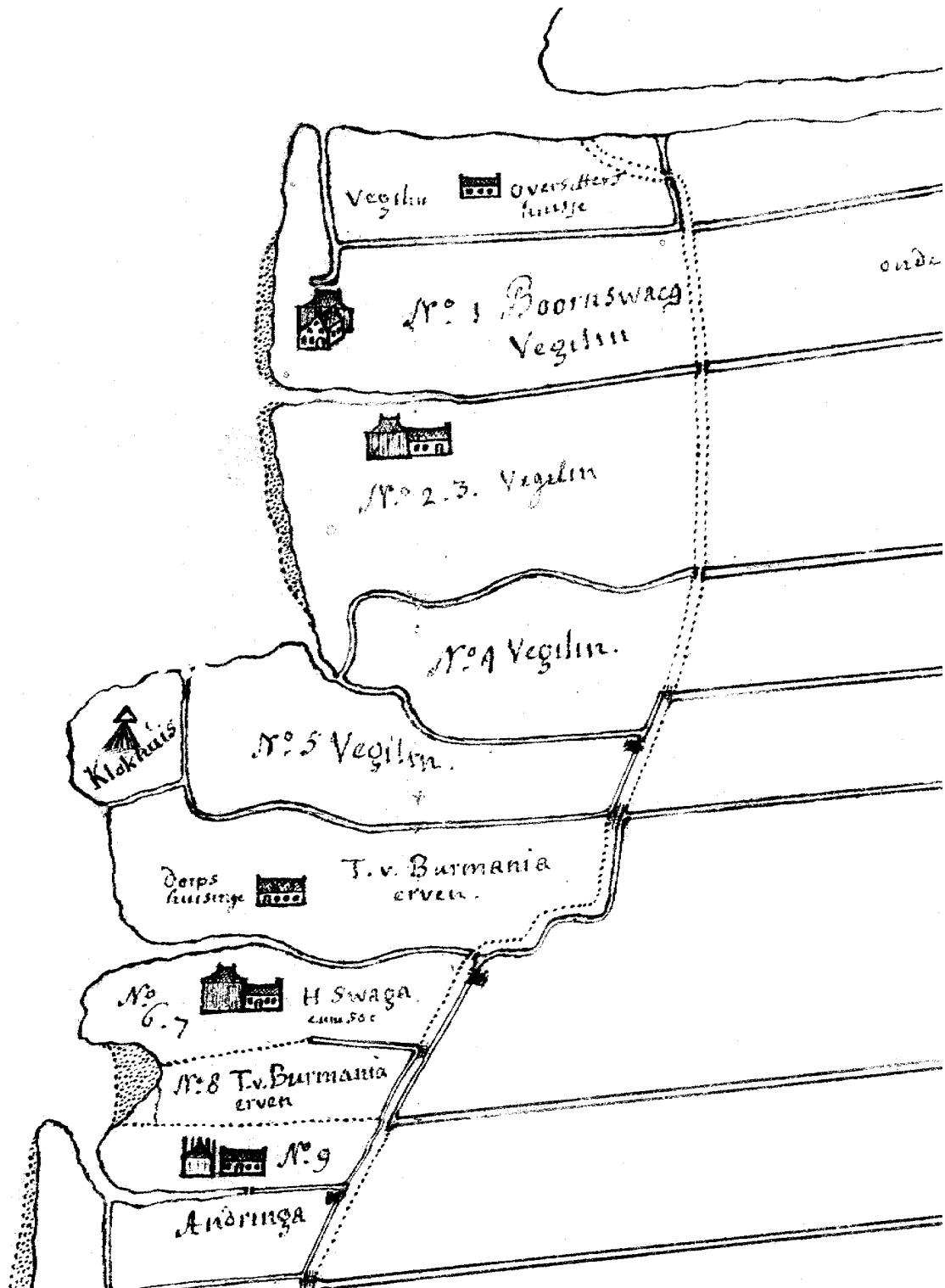
Verder bevinden zich in de waterschapsarchieven bij Tresoar pre-kadastrale kaarten. Deze zijn beschreven in de verschillende inventarissen van de betreffende archieven.

Voor het onderzoek naar huizen en andere onroerende goederen kan dit type kaarten belangrijke informatie leveren. Zo zijn er bepaalde kaarten waarop de gebouwen driedimensionaal of de gevels zijn weergegeven. Andere geven alleen het bouwblok weer, wat vergelijking met de oudste kadastrale kaarten uit 1832 mogelijk maakt. Aan de hand hiervan kan men zich een beeld vormen van woonhuizen en boerderijen, wat kan worden gecompliceerd met gegevens uit archivalia.

Over het grondbezit kan men worden ingelicht doordat min of meer uitgebreide opgave wordt gedaan van bezittingen van bepaalde personen en van de namen van eigenaren van belendende percelen.

Literatuur:

- J.J. Voskuil, *Van vlechtwerk tot baksteen. Geschiedenis van de wanden van het boerenhuis in Nederland*. Arnhem, 1979.
- Y.M. Donkersloot - de Vrij, *Topografische kaarten van Nederland van vóór 1750*. Groningen, 1981.

BRON 15

Detail van een pre-kadastrale kaart
Boornzwaag, circa 1735

16. Dossiers van bouwaanvragen van gemeenten, 1902-heden.

Aanwezig in de archieven van gemeenten.

Sinds de invoering van de Woningwet in 1902 waren inwoners van gemeenten verplicht om bij nieuwbouw of de verbouwing van hun huizen een ontwerptekening ter goedkeuring in te dienen bij het gemeentebestuur. In de gemeentelijke archieven bevinden zich dan ook grote aantallen ontwerptekeningen (geveltekeningen, doorsneden, plattegronden) met bijbehorende stukken die hierop betrekking hebben. Soms werden ook foto's meegezonden.

In de loop der tijd is bij veel gemeenten uit dit materiaal geselecteerd. Het is niet bekend in hoeverre deze dossiers compleet bewaard zijn.

De ontwerptekeningen in deze archieven zijn van belang voor de architectuurgeschiedenis.

Behalve de dossiers worden bij sommige gemeenten registers bewaard met gegevens over de bouw en verbouw van woningen, al dan niet ontleend aan de bouwaanvragen.

Over de toegankelijkheid van de dossiers is geen algemene uitspraak te doen. Niet in alle gevallen zijn deze bestanden beschreven in de inventarissen van gemeentearchieven. Bij sommige gemeenten bestaan chronologische lijsten van de dossiers met de vermelding van de naam van de aanvrager (opdrachtgever dan wel de bouwer) en de adressen. Ook kan men gebruik maken van zogenaamde Woningregisters, waarin wordt verwezen naar de dossiers.

Een andere mogelijkheid is dat de stukken zijn opgenomen in series correspondentie betreffende nieuwbouw.

N.B. Zie voor de Verzamelbladen van het woningonderzoek: Bron 44.

17. Dossiers van bouwaanvragen van de Friese schoonheidscommissies, 1925-1988.

Aanwezig bij Tresoar.

Zie: Toegang 53 en Nadere Toegangen 53-01 t/m 53-03; met supplement.

In het archief van de Friese schoonheidscommissies bevinden zich dossiers met bouwaanvragen die door de Friese gemeenten ter beoordeling zijn ingestuurd. Gemeentelijke bouwverordeningen schreven voor welke aanvragen de schoonheidscommissies werden voorgelegd.

Het gaat daarbij om ontwerptekeningen (geveltekeningen, doorsneden, plattegronden), soms met een bijgevoegde foto en eventuele briefwisselingen. De gemeenten Leeuwarden en Sneek waren niet aangesloten bij de Friese schoonheidscommissie omdat zij eigen commissies in het leven hadden geroepen. Het archief bevat ruim 22.000 dossiers uit de jaren 1925-1988, met dien verstande dat uit de jaren vóór 1946 alles is bewaard en dat uit de latere periode ongeveer 10 % voor blijvende bewaring in aanmerking kwam. De overige 90 % betrof voornamelijk onbelangrijke verbouwingen. Uit onderzoek door middel van steekproeven is inmiddels komen vast te staan dat uit de periode vóór 1946 toch dossiers ontbreken. Wellicht is de oorzaak dat niet alle bij de gemeenten ingediende ontwerpen zijn voorgelegd aan de commissie.

In de aanvragen uit de periode vóór 1945 zijn in veel gevallen de kadastrale perceelsnummers opgegeven. Dat maakt het mogelijk om de huizen waarbij geen adres is opgegeven, te lokaliseren.

Op dit archief bestaan indexen op geografische namen en op namen van de ontwerpers. De gegevens van de indexen zijn ook opgenomen in een Database. Helaas is de kwaliteit van deze indexen matig te noemen. Bij de bewerking van het archief vóór de overdracht naar het Ryksargyf zijn adressen van aanvragers in een groot aantal gevallen onjuist of onvolledig opgenomen in de database.

De index bevat de volgende elementen, die voor een nader onderzoek van belang kunnen zijn:

1. Het volgnummer (b.v. 4000007), d.w.z. het jaar (1940) en volgnummer (7). Met behulp van het volgnummer kunt U in de inventaris van het archief het inventarisnummer opzoeken waarin het dossier zich bevindt.
2. Gemeentecode.
3. Codes voor nieuwbouw (aangeduid met 1), verbouw (2) en uitbreiding (3).
4. Bouwcode (b.v. 3760, wat staat voor: winkel en woonhuis). In de index is een lijst van deze codes opgenomen.
5. Adres.
6. Plaats.
7. Naam van de ontwerper.
8. Codes voor bewaarcriteria, voor zover die van toepassing zijn. Daarbij geldt voor 1: architect, 2: architectuur, 3: cultuur-historische waarde, 4: welstandsgeschiedenis, 5: beschermd stads- en dorpsgezicht.

De dossiers van na 1988 worden bij de schoonheidscommissie "Hûs en Hiem" bewaard.

De ontwerptekeningen in het archief van de Schoonheidscommissies zijn van belang voor de architectuurgeschiedenis. Uit de periode vóór 1940 vindt men veel tekeningen van eenvoudige huizen, winkels en boerderijen. Pas in de jaren '60 en '70 werden ambitieuze projecten ter hand genomen. De leden van de Schoonheidscommissies hebben door het aanbrengen van veranderingen sommige onorthodoxe ontwerpen evenwichtiger van karakter laten worden. In het materiaal zijn veranderingen in de mode en bouwstijl te onderkennen.

In het archief bevinden zich de ontwerpen van dorpstimmerlieden tot aan landelijk werkende architecten zoals P. de Vries en A. Bonnema.

In principe zal het zo zijn dat de tekeningen in dit archief indentiek zijn aan de exemplaren die bij de gemeenten zijn ingediend, met dien verstande dat vanaf 1925 tekeningen met voorgestelde wijzigingen bewaard zijn gebleven die bij gemeenten kunnen ontbreken.

18. **Bouwtekeningen en bestekken, 17de - 20ste eeuw.**

Ontwerptekeningen van gebouwen en bestekken zijn bewaard gebleven in diverse archieven. De meeste tekeningen zijn afzonderlijk beschreven. Deze zijn aanwezig in de volgende bestanden:

A. De kaartenverzameling van het voormalige Ryksargyf.

De hierin aanwezige bouwtekeningen zijn afkomstig uit diverse overheids- en particuliere archieven. Deze dateren uit de 17de tot en met de 20ste eeuw, al moet worden benadrukt dat de nadruk ligt op 19de en 20ste eeuws materiaal. Behalve van overheidsgebouwen (b.v. het landschapstuchthuis, schoolgebouwen, brugwachterswoningen) zijn tekeningen aanwezig van kerken, stations- en bedrijfsgebouwen en van particuliere woonhuizen en boerderijen. Deze ontwerpen zijn vervaardigd door plaatselijke timmerlieden tot architecten van naam als H.R. Stoett en Th. Romein.

Bouwtekeningen zijn op te sporen in de Database via de codering n/te.

In de bijbehorende dossiers, die zich in vele archieven bevinden, is vaak meer informatie te vinden over de achtergronden van de bouw of verbouw.

B. In de verzameling kaarten en tekeningen van het Algemeen Rijksarchief. Hier berusten de bouwtekeningen van Rijksgebouwendienst (19de en 20ste eeuw).

De Rijksoverheid heeft in de vorige eeuw eigen architecten (bouwmeesters) aangesteld die zorg droegen voor de bouw, verbouw en onderhoud van haar overheidsgebouwen. De dienst die daaruit is ontstaan is bekend onder de naam Rijksgebouwendienst. De bouwtekeningen die in de loop der tijd zijn vervaardigd, zijn 1990 overgedragen aan het Algemeen Rijksarchief in Den Haag, waar ze zijn ondergebracht bij sectie IV, de afdeling Kaarten en Tekeningen.

In het tekeningenarchief bevindt zich ook een aantal tekeningen van Rijksgebouwen in Friesland. Deze zijn beschreven in: J. Faber, *Inventaris van het tekeningenarchief van de Rijksgebouwendienst en rechtsvoorgangers over de periode 1824-1945*. 's-Gravenhage 1992.

Adres: Prins Willem-Alexanderhof 20, 's-Gravenhage.

Telefoon: 070-3315461.

C. Het archief van Rijkswaterstaat (1803-1951).

Zie Toegang 49.

Hierin bevinden zich zeer veel gegevens betreffende waterstaatswerken en overheidsgebouwen. Over sommige overheidsgebouwen zijn gegevens te vinden in de archieven van het Provinciaal Bestuur 1814-1919 (Toegang 11) omdat de Provincie deze eerder beheerde of liet verrijzen en in zijn voorgangers.

(Toegang 5 en 8).

De kaarten en tekeningen uit de periode vóór ca. 1880 zijn vroeger al door Rijkswaterstaat van het archief afgezonderd. Deze zijn opgenomen in de kaartenverzameling. Toch bevinden zich in het archief her en der nog tekeningen.

D. Een bestand Hinderwetvergunningen (niet geïnventariseerd).

E. In archieven van architecten.

Bij Tresoar worden bewaard:

1. Het archief van architect A. Baart sr. (periode ca. 1910 - ca. 1960).
Hij vervaardigde in zijn lange loopbaan zeer veel tekeningen van afzonderlijke woonhuizen en villa's, complexen woningen voor woningbouwverenigingen, scholen, en ook bedrijfsgebouwen.
De tekeningen zijn te raadplegen via vensterponskaarten. De beschrijvingen zijn opgenomen in de Database van de kaartenverzameling.
2. Het archief van architect A. Baart jr. (periode: 3de kwart 20ste eeuw).
Deze architect was actief op het gebied van restauraties in de provincie.
3. Een fragment van het archief van architect H.H. Kramer (19de, 20ste eeuw).
Hij was een vooraanstaand architect die zijn opleiding had genoten van de bekende bouwmeester Jacob Izaäks Douma. Behalve een aantal bestekken liet hij enkele crediteuren-, kas- en aantekeningboeken na waarin gegevens over de bouw van de door hem ontworpen panden zijn opgenomen. De archivalia bevinden zich in het familiearchief van Slooten.
4. Verder zijn er nog enige nog niet geïventariseerde archieven van architectenbureaus.

In het Historisch Centrum Leeuwarden is aanwezig:

- Bouw-en hinderwetvergunningen gemeente Leeuwarden
- Het archief van architectenbureau G.A. Heldoorn.
- Enige andere fragmentarchieven van architecten. Zie de website van HCL.

Hierin bevinden zich veel ontwerpen voor particulieren.

Op het Fries Museum bevindt zich:

- Het archief van architect P. de Vries.
De architect heeft zich beziggehouden met het ontwerpen van woonhuizen, gemeentehuizen en ook bedrijfsgebouwen. Een bijzonder ontwerp is dat van het Hooglandgemaal bij Stavoren.
- 6. Een kleine verzameling tekeningen, die in de jaren '70 bijeengebracht is door de Stichting Moderne Architectuur, waaronder ontwerpen van architect G. Veenstra. Verder zijn er van verschillende andere architecten tekeningen aanwezig. Dit materiaal bevindt zich bij Tresoar, maar is niet ontsloten.

E. De Verzameling boerderijtekeningen van de Stichting Historisch Boerderijonderzoek (SHBO). Deze bevinden zich na opheffing van de stichting bij de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed te Amersfoort.

Bestekken voor de bouw van huizen zijn bewaard gebleven in de archieven van:

A. De opdrachtgevers.

De meeste kans heeft men wanneer de vraag zich richt op gebouwen van overheidsinstellingen en kerken. De archieven hiervan berusten voor een groot deel bij Tresoar. Van gemeentelijke gebouwen dient men uiteraard te zoeken in de gemeentearchieven.

B. Architecten (zie boven).

C. Notarissen.

Deze zijn echter moeilijk te vinden omdat men per notaris alle repertoires zou moeten nalopen.

Tot de tekeningenarchieven van architecten behoren ontwerpen van gevels, plattegronden, doorsneden en bepaalde details. De laatste zijn vooral van belang bij restauratieprojecten. Verder zijn soms perspectieftekeningen, ontwerpen van interieurs, bestekken, foto's en sporadisch correspondentie met de opdrachtgevers aanwezig. In het geval van Baart sr. is gebleken dat verschillende van zijn ontwerpen ontbreken in het archief van de Schoonheidscommissies. In laatstgenoemd archief zoekt men vaak ook tevergeefs tekeningen van interieurs.

De archieven van Friese architecten worden overigens niet systematisch bewaard.

In de bestekken wordt een beschrijving gegeven van het uit te voeren werk en de daarbij te gebruiken materialen.

Literatuur:

- H.M. van den Berg, *De monumenten van geschiedenis en kunst. Noordelijk Oostergo*. Ferwerderadeel, Dongeradelen, Dantumadeel, Kollumerland. 's-Gravenhage, 1981, 1983, 1984 en 1989.
- G.J.M. Derks, M.F. Fermo en F.R. van Weezel Errens, *Monumenten inventarisatie project*. Gemeentelijke rapportages. Leeuwarden, 1990-1992.
- G.J.M. Derks, M.F. Fermo en F.R. van Weezel Errens, *Architectuur en stedenbouw in Friesland 1850-1940*. Zwolle-Zeist, 1994.
- Gert Elzinga en Rienk Terpstra, *Piet de Vries. Architect*. [Tentoonstelling Fries Museum]. Leeuwarden, 1980.
- Peter Karstkarel en Leo van der Laan, *Monumenten Inventarisatie Project Leeuwarden*. Leeuwarden, 1993.
- R. Meischke, H.J. Zantkuijl e.a., *Huizen in Nederland. Friesland en Noord-Holland. Architectuurhistorische verkenningen aan de hand van het bezit van de Vereniging Hendrick de Keijser*. Zwolle-Amsterdam, [1993].
- C. van der Peet en G. Steenmeijer, *De rijksbouwmeesters. Twee eeuwen architectuur van de Rijksgebouwendienst en zijn voorlopers*. Rotterdam, 1995.
- *Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst*. Deel IX, De provincie Friesland. 's-Gravenhage, 1930.
- B. de Vries, De kaartenverzameling van het Rijksarchief in Friesland, in: *Caert-thresoor*, j.g. 10, (1991), 72-76.
- Voorts rapporten van de Stichting Moderne Architectuur in Friesland.

19. Advertenties in kranten, 18de - 20ste eeuw.

Hiervan zijn twee categorieën van belang:

1. Verkoopadvertenties van huizen en landerijen.

Bij de verkoop van huizen komt het geregeld voor dat de ouderdom wordt vermeld.

Dit gegeven wordt niet altijd in de betreffende koopakte opgegeven.

2. Advertenties van aanbesteding.

Ten behoeve van de bouw van woonhuizen, boerderijen en andere gebouwen werden annonces geplaatst met aankondigingen van aanbesteding. Hierin wordt vaak de naam van de architect genoemd, een gegeven dat in de periode vóór 1902 moeilijk te achterhalen is. Verder is het van belang dat men uit de advertentie kan afleiden in welk jaar (periode) een gebouw moet zijn verzezen.

Helaas bestaat geen index op dergelijke berichten. De meeste Friese kranten worden bewaard op de Provinciale Bibliotheek. Zie voor een overzicht van de verschenen bladen: W.T. Beetstra, *Ynventarisasje fan Streekblêden yn Fryslân*. Leeuwarden, 1985.

De website www.delpher.nl bevat scans van verschillende Friese kranten, wat het zoeken naar advertenties behoorlijk vergemakkelijkt.

en
ar,
zal
na-
/stj-
ja-
E,
ett.
de
ijen
no.
eer
och
eer
van
GE.
ch-
gra-
n te
de
nog
ter,
tra,
O.
1.25
hten
vo-
IUL-
a,
Be-
434.
a,
eide

voornoemd.

Verkoopng te Stiens.

De Notaris DE HAAN te Leeuwarden zal op Dingsdag den 1 December 1874, 's namiddags 6 uur, bij D. Deinema te Stiens, sfinal verkoopen:

1. Eene in 1869 nieuw gestichte WOONHUIZINGE, HOK, VUURHUT en Erf, aan den Oudlandsdijk te Stiens; geb. / 1305.
2. Een ERF, zeer geschikt voor Huissteed, ten westen van en aan het vorige perceel aldaar; geb. / 317.

Beide in eigen gebruik bij Pieter Hendriks van der Leest, het 1e perceel den 12 Mei en het 2e perceel den 5 Maart 1875 te aanvaarden.

3. Een stuk uitmuntend BOUWLAND, aan den Slagtedijk bij Stiens, sectie B no. 772, groot 75 roede 30 el (ruim 2 p.). In huur bij Schelte Gerbens Joekema c. s.; geb. per 36 3/4 roede / 1211.
4. Een stuk dito GREIDLAND, de Stuit genaamd, op het Oudland onder Stiens, aan de Finkumer Vaart bij Swaardterp, VOORZIEN van beste Kleiarde, sectie C no. 31, groot 1 hunder 10 roede 40 el (3 p.). In huur bij Louw Olivier c. s.; geb. per 36 3/4 roede / 1267.

Beide perceelen te aanvaarden in het najaar van 1876.

Voorwaarden te vernemen bij den Notaris voornoemd.

Verkoopng te Dronrijp.

De Notaris DE HAAN te Leeuwarden zal op Donderdag den 3 December 1874, 's namiddags 5 uur, bij den Kastelein E. de Boer te Dronrijp, sfinal verkoopen:

Eene nette BURGERHUIZINGE, afzonderlijk WASCHHOK, Plaats en grooten Tuin, zeer gunstig gelegen ten oosten van en aan den Grindweg bij Dronrijp, sectie B no. 365, groot 2 roede 78 el zeer geschikt tot vielerlei be-

gevolg
Affair
Bij D
of vroe
vaarden
Te be
dags 2-
Infor

HEERE

t
Mr. 1
warden
des na
aanvang
Leeuwe
len te
1. E
be
or
G
ze
L
fr
k
I
m
h
d
k
d
te
k
v
2. E
v
I
d
L
7
v

BRON 19

Advertentie uit de Leeuwarder Courant
waarin een huis te Stiens, gebouwd in 1869,
te koop wordt aangeboden

1874

20. Topografische tekeningen en prenten, foto's en prentbriefkaarten, 17de eeuw - heden.

Dit soort materiaal kan een goede indruk geven van een gebouw of een aantal gebouwen, soms van interieurs.

In Friesland zijn verschillende instellingen die over topografisch materiaal beschikken. In dit overzicht worden de belangrijkste genoemd.

1. Tresoar.

In de kaartenverzameling van het voormalige Ryksargyf bevindt zich een vrij klein aantal topografische tekeningen en prenten. Deze zijn via de Database op de studiezaal van deze verzameling op te sporen via de codering n/ta.

De fotoverzameling bevat foto's van veel gebouwen in Friesland, alsmede veel ansichtkaarten waarop Hervormde kerken zijn afgebeeld. Deze is toegankelijk via de Atlantis-database op Internet. Hierin zal binnenkort de verzameling ansichtkaarten van de voormalige Provinciale Bibliotheek worden opgenomen.

2. Het Historisch Centrum Leeuwarden.

In de Topografische Atlas bevinden zich veel foto's, topografische tekeningen en bouwtekeningen. Deze hebben betrekking op het grondgebied van Leeuwarden. Het geheel is toegankelijk via een geografisch systeem.

3. Gemeentelijke archieven.

Hier worden vaak series met foto's en ansichten van de betreffende gemeenten bewaard. Over de toegankelijkheid kan men ter plaatse informeren.

Een selectie van ruim 1000 foto's en ansichtkaarten is geplaatst op de website van Tresoar.

4. Fries Museum te Leeuwarden.

Het Prentenkabinet (topografische atlas) van het museum beschikt over veel topografische tekeningen van de gehele provincie. De bekendste tekenaars die veel stads- en dorpsgezichten en afzonderlijke gebouwen vastlegden waren J. Stellingwerf (ca. 1720), C. Pronk (midden 18de eeuw), J. Bulthuis c.s. (ca. 1785) en A. Martin (tweede helft 19de eeuw). Daarnaast wordt een grote verzameling foto's en ansichten bewaard.

Het materiaal van de atlas is opgenomen in een Database.

5. De Provinciale Bibliotheek van Friesland.

Deze instelling bezit een grote verzameling ansichtkaarten, die alfabetisch per dorp zijn gerangschikt. Deze zullen in de toekomst per beeldplaat beschikbaar worden gesteld.

6. Plaatselijke musea en oudheidkamers in Friesland.

Hier beschikt men vaak over fotomateriaal, tekeningen en schilderijen.

7. Zuiderzeemuseum te Enkhuisen.

De Topografische Atlas bevat veel materiaal, waaronder foto's van plaatsen aan de voormalige Zuiderzee (tot ca. 1940). In de bibliotheek van het museum bevindt zich een grote verzameling foto's en ansichtkaarten.

Toegankelijk via de website beeldbank.cultureelerfgoed.nl

8. Het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie te 's-Gravenhage. Op het bureau wordt veel topografisch materiaal van geheel Nederland, voor een groot deel in de vorm van foto's en reproducties bewaard. Dit is toegankelijk via een geografisch systeem.

9. De Rijksdienst voor de Monumentenzorg te Zeist, nu Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE).

In het Foto- en Tekeningenarchief van deze dienst wordt een verzameling van 350.000 foto's vanaf 1875 tot heden, 250.000 bouwkundige tekeningen en 4000 topografische prenten en tekeningen bewaard.

Toegankelijk via de website beeldbank.cultureelerfgoed.nl

10. De Atlas van Stolk te Rotterdam beschikt over een verzameling ansichtkaarten van Friesland. Deze is te raadplegen via de website: www.atlasvanstolk.nl

In de eerste plaats moet er op worden gewezen dat veel oude foto's van afzonderlijke gebouwen en van dorpen en steden zijn gepubliceerd in fotoboeken. Deze zijn wat Friesland betreft, aanwezig in de Provinciale Bibliotheek.

Topografische tekeningen en foto's kunnen aanwijzingen bevatten aangaande de bouwstijl en -periode van huizen. Toch moet men bij de eerste categorie er alert op zijn dat sommige tekenaars zich een bepaalde vrijheid veroorloofden, wat ten koste ging van de betrouwbaarheid. Voorbeelden zijn de tekeningen van de 18de eeuwse tekenaar Jacob Stellingwerf en de 19de eeuwse kunstschilder Cornelis Springer.

Belangrijkste literatuur:

Als de dag van gisteren. Zwolle, 1991-1993. 19 delen.

N.B. Beeldmateriaal van Friesland van de laatste 100 jaar.

- P. van den Brink (red.), *Almanak verzamelingen topografisch beeldmateriaal*. Den Haag, 1995.
- W. Dolk, *Leeuwarden gefotografeerd*. Leeuwarden, 1975.
- W. Eekhoff, *De stedelijke kunstverzameling van Leeuwarden*. Leeuwarden, 1875.
- G. Elzinga, *Friesland weerzien in foto's van 1860 tot 1920*. Leeuwarden, 1977.
- G. Elzinga, Het prentenkabinet van het Fries Museum, in: *De Vrije Fries* 61 (1981), 40-52.
- G. Elzinga, P. Karstkarel en D. van der Maarel, *Frisia Illustrata. tien eeuwen Friesland en de Friezen*. Zwolle, 1983-1985.
- Gert Elzinga, *Leeuwarden, de mooiste stadsgezichten 1600 tot nu*. Zwolle, 2018.
- S. ten Hoeve, *Sneek gefotografeerd*. Leeuwarden, 1999.
- B. de Vries, De kaartenverzameling van het Rijksarchief in Friesland, in: *Caert-thresoor*, j.g. 10, (1991), 72-76.

- B. de Vries, Het Rijksarchief, in: *Nieuwsbrief Nederlands Fotogenootschap*, 21 (april 1998), 11.
 - *100 jaar Friesland. Beeld van de twintigste eeuw*. Leeuwarden, 1999.
 - De serie van dorpen steden in oude ansichten. Uitgave Europese Bibliotheek. Zaltbommel.
- Zie voorts: Internet.

21. Automatisering van de Kadastrale Registratie (A.K.R.), ca. 1989-heden.

Aanwezig bij het Kadaster te Groningen.

Voor onderzoek in de kadastrale archieven wordt verwezen naar:

Aan de slag in de kadastrale archieven. Een handleiding voor de particuliere onderzoeker. Apeldoorn, 2014.

Bovendien beschikt het kadaster over digitaal materiaal. De vraag in hoeverre deze bron nog actueel is, kan men bij genoemde dienst beantwoorden.

De A.K.R. is een systeem waarvan de informatie voor het publiek tegen betaling openbaar is.

Het Kadaster is in 1832 opgericht met het doel te komen tot een rechtvaardige vaststelling van de aanslag in de Grondbelasting. Voor dat doel is geheel Nederland opgemeten en zijn alle eigenaren geregistreerd. In 1839 fuseerde het Kadaster met de dienst van de Hypotheekbewaarders. Gedurende anderhalve eeuw werd de kadastrale en hypothecaire boekhouding handmatig bijgehouden. In de jaren '80 zijn verschillende computersystemen ingevoerd waarvan de A.K.R. voor het onderzoek naar de geschiedenis van onroerend goed de belangrijkste is.

De A.K.R. is een computersysteem dat enige tot dan toe handmatig bijgehouden kadastrale en hypothecaire registers vervangt en waarin het vastgoedsysteem van het kadaster is opgenomen, waaraan is toegevoegd de koopprijs van percelen en de plaatscoördinaten van ieder perceel. Het is in Friesland omstreeks 1989 ingevoerd. In de A.K.R. wordt bij ieder kadastraal perceelsnummer onder meer verwezen naar een belangrijke serie registers van het Kadaster, de Registers HYP 4 (zie Bron 22). In de laatstgenoemde registers zijn de akten opgenomen waarbij alle in de A.K.R. genoemde eigenaren hun onroerende goederen hebben verkregen (aankomstitels). Dit betekent dat ook naar de akten wordt verwezen die reeds vóór 1989 zijn opgemaakt.

Met behulp van een aantal gegevens, zoals de naam van de eigenaar, het adres of het kadastrale nummer, kan men uit de A.K.R. informatie verkrijgen over de eigendom, ligging en oppervlakte van kadastrale percelen en over rechten die op het bezit rusten. Ook gegevens over de eigenaar, zijn adres en woonplaats en de waarde van het bezit zijn opgenomen.

Literatuur:

M.J.M. Bogaerts, Het kadastrale vastgoedsysteem, in: *Op goede gronden. Een bundel opstellen ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de dienst van het Kadaster en de Openbare Registers.* 's-Gravenhage, 1982, 63-87.

KDMIO101 KDLWALI INQUIRY KADASTER LEEUWARDEN 05-03-1996 10:29
KADASTRALE TOESTAND OBJEKT (VERKORT) BLAD: 1 - 2
KAD. AAND.: OTW03 A 1177

KAD. GEMEENTE : OOSTERWIERUM
GROOTTE: 6 HA 17 A 20 CA
ADRES : HEGEDK WEIDUM
AANTEK. OBJEKT: WR

----- GERECHTIGDE -----
NAAM : KEESTRA, PIETER
ADRES : HEGEDIJK 46 GEBOREN OP: 26-08-1941
9024 BG WEIDUM TE: WEIDUM

----- ZAKELIJK RECHT -----
1 / 1 VE EIGENDOM
ONTLEEND AAN 4 7586/ 18 DATUM: 29-04-1994 001

BRON 21

Gedeelte van een pagina uit de A.K.R. (Geautomatiseerde Kadastrale Registratie)
1994

In verband met de bescherming van de privacy zijn enige gegevens weggelaten. Op de
onderste regel is verwezen naar het Register Hyp 4 met vermelding van deel (7586) en
nummer van de akte (18).

22. Registers van overschrijving (Registers HYP 4), 1838-heden.

Bij Tresoar zijn aanwezig: de registers van de kantoren Heerenveen (1838-1959), Leeuwarden (1838-1975) en Sneek (1838-1959).
Zie hiervoor de Toegangen: 35.01, 35.02 en 35.03.

Alles wat na die periode is opgemaakt, bevindt zich bij het Kadaster in de vorm van microfilms en sinds de 21ste eeuw digitaal.

Voor onderzoek in de kadastrale archieven wordt verwezen naar:

Aan de slag in de kadastrale archieven. Een handleiding voor de particuliere onderzoeker. Apeldoorn, 2014.

Door de Hypotheekbewaarders werden vanaf 1838 de zogenaamde Openbare Registers bijgehouden. Hiertoe behoorden de registers van overschrijving van onroerende goederen en de registers van inschrijving van hypotheek. Deze waren en zijn voor een ieder openbaar. In 1838 is in het Burgerlijk Wetboek bepaald dat de over- of inschrijving een vereiste was voor de rechtsgeldigheid van onroerend goed. In Friesland bestonden drie kantoren van de Hypotheekbewaarders: te Leeuwarden, Heerenveen en Sneek. De laatste twee zijn op 1 november 1959 opgeheven; sindsdien werden de akten in Leeuwarden ter registratie aangeboden. De akten zijn na 1950 via microfilm raadpleegbaar.

De registers van overschrijving bevatten alle eigendomsbewijzen betreffende onroerende goederen in Friesland vanaf 1838. Dit kunnen akten van koop, ruiling, schenking en akten van scheiding van onroerend goed zijn. In principe is vanaf 1842 in iedere akte verwezen naar de vorige eigendomstitel. Door dit systeem zou men bij onderzoek steeds het vorige eigendomsbewijs moeten kunnen terugvinden.

In de praktijk komt het echter voor dat in de akten niet naar het vorige eigendomsbewijs wordt verwezen. In dat geval kan men het onderzoek voortzetten door het raadplegen van de Kadastrale legger of het Algemeen Register (zie Bronnen 23 en 25).

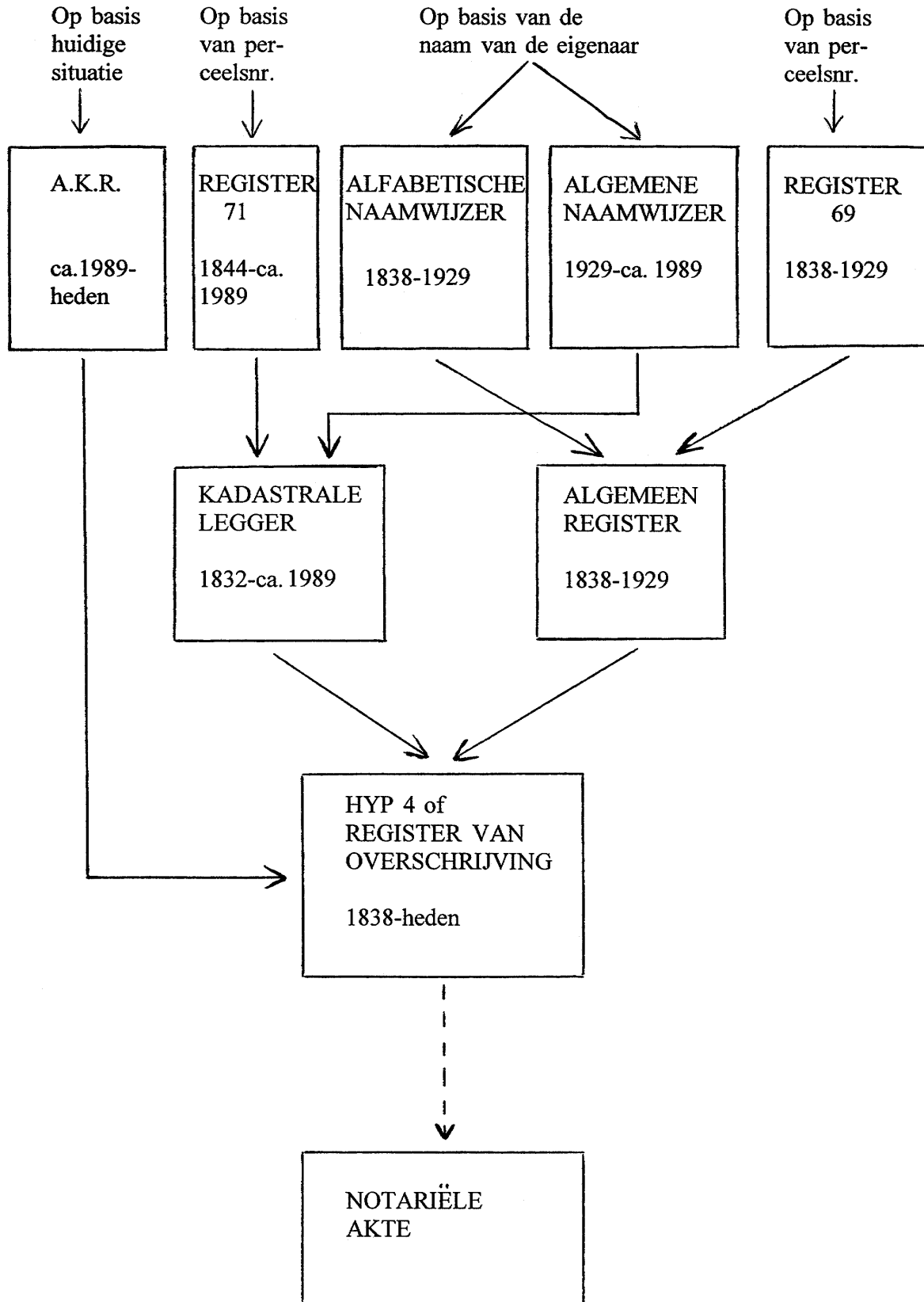
De Registers van Overschrijving zijn op de volgende wijzen toegankelijk:

1. Via de A.K.R. (zie Bron 21) (vanaf ca. 1989). Hierin zijn verwijzingen opgenomen naar deel en nummer van de registers HYP 4 waarin de akte is overgenomen waarbij een eigenaar zijn onroerend goed verkrijgt.
2. Via de Kadastrale legger (zie Bron 23) (van 1838-ca. 1989).
3. Via het Algemeen Register (zie Bron 25) (van 1838-1929).
4. Voor een deel via de Algemene Naamwijzer (zie Bron 28) (van 1929 - ca. 1989).
Zie voor de periode vóór 1838: Bronnen 31-34.

Literatuur:

- F. Keverling Buisman en E. Muller, "*Kadaster-gids*" 's-Gravenhage, 1979.
- *Broncommentaren 3. Bronnen betreffende de registratie van onroerend goed in de negentiende en twintigste eeuw.* Uitgave van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 's-Gravenhage, 1997.

SCHEMA T.B.V. ONDERZOEK IN DE ARCHIEVEN VAN HET KADASTER.

23. De kadastrale legger, 1832-ca. 1989.

Aanwezig bij Tresoar. Deze zijn niet geïnventariseerd.
Ook in de gemeentelijke archieven zijn kadastrale leggers aanwezig.

De leggers zijn bij het Kadaster digitaal beschikbaar via het systeem Digilegger. De praktijk heeft uitgewezen dat bepaalde details op de scans niet altijd even scherp zijn. Om deze te achterhalen zijn de originele leggers nodig.

Voor onderzoek in de kadastrale archieven wordt verwezen naar:
Aan de slag in de kadastrale archieven. Een handleiding voor de particuliere onderzoeker. Apeldoorn, 2014.

De kadastrale legger is één van belangrijkste kadastrale registers. In deze leggers zijn van iedere eigenaar de kadastrale eigendommen per kadastrale gemeente vermeld. Van hem of haar zijn de naam, voornaam, beroep en woonplaats opgenomen in het betreffende leggerartikel.

Bij ieder perceel is verwezen naar de aankomsttitel in de Registers van Overschrijving, naar de kadastrale plans en naar eventuele vorige leggerartikels. Ook zijn veranderingen (door verkoop, stichting van een gebouw, splitsing of vereniging van één of meer percelen) vastgelegd.

Deze leggers bevatten ook gegevens over de bouw van huizen op percelen waarvan het kadastrale perceelsnummer tussentijds niet verandert.

In verband met de vele wijzigingen die plaatsvonden zijn de leggers een aantal malen vernieuwd. Dat betekent dat men bij onderzoek vaak meerdere leggers moet raadplegen.

In een enkel geval ontbreken in de Kadastrale Leggers verwijzingen naar de Registers van Overschrijving (Bron 22). Voor verder onderzoek dient men dan het Algemeen Register (Bron 25) te raadplegen.

De kadastrale leggers zijn op de volgende wijze toegankelijk:

- a. Op basis van het perceelsnummer. In de percelenregisters ook wel registers 71 (zie bron 24) wordt verwezen naar het kadastrale leggerartikel.
- b. Via de naam van de eigenaar. In de Algemene naamwijzer (1929 - ca. 1989) (Bron 28) wordt bij iedere eigenaar eveneens verwezen naar het kadastrale leggerartikel.

Literatuur:

- F. Keverling Buisman en E. Muller, "*Kadaster-gids*" 's-Gravenhage, 1979.
- *Broncommentaren 3. Bronnen betreffende de registratie van onroerend goed in de negentiende en twintigste eeuw.* Uitgave van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 's-Gravenhage, 1997.

ART. 2449.

Nº. 81a.

	N A A M.	VOORNAMEN.	BEROEP.	WOONPLAATS.
EIGENAAR	<i>Staal</i>	<i>Heine</i>	<i>aannemer</i>	<i>Reeuwarden</i>
MEDE-EIGENAREN				
VRUCHTGEBRUIKER, ERFPACHTER, RECHT VAN OPSTALHOUDER OF BEZITTER VAN HET RECHT VAN GEBRUIK EN BEWONING				

Volgnummer	FOLDER, GEHUCHT of plaatselijke benaming. (Straat, gracht, enz.)	VERWIJZING NAAR				SOORT VAN EIGENDOM.	GROOTTE			Belastingen, die op het kadastrale vermoeden van het bezit van het onroerend goed in het algemeen gelden, en afzonderlijk op het onroerend goed in het bijzonder, alsmede de kosten, die op het onroerend goed in het algemeen gelden, en afzonderlijk op het onroerend goed in het bijzonder.	Jaar waarin een vrijdom vervalt.	BELASTBARE OPBRENGST				BEKNOPTTE OMSCHRIJVING DER PLAATS GEHAD HEBBENDE VERANDERINGEN	AANWIJZING DER ARTIKELN EN VOLGNUMMERS VAN DIT REGISTER.			
		hot kadastrale plan.		hot register van overschrijving (hypotheken).			h.	a.	c.			On-gebouwd.		Gebouwd.			Waaruit getrokken.		Waar overgebracht.	
		Secie.	Nommer van het perceel.	Deel.	Nommer.							f.	c.	f.	c.		Articul.	Volgnummer.	Articul.	Volgnummer.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.		
1	Weidum	Ei	156	2081	3	weiland	45380	79	1	35850	257	41936	Verkoop 73/6	771	35	2459	5			
2			749			huis, wdt. hof	4360	99	1	4316	257					58		15		
3			750			weiland	8040	99	1	8010	257					57		16		
						$\frac{1}{3}$	52780			43176	257	41936								

BRON 23

Kadastrale Legger

De kolommen 5 en 6 verwijzen naar het Register van Overschrijving waarin de aankomstitel is overgeschreven.

De kolommen 16-19 verwijzen naar andere artikelen in de Kadastrale leggers waarin informatie over het bezit is opgenomen.

24. Het Register 71 (of Percelenregister), 1844-ca. 1989.

Aanwezig bij het Kadaster te Groningen.

Voor onderzoek in de kadastrale archieven wordt verwezen naar:

Aan de slag in de kadastrale archieven. Een handleiding voor de particuliere onderzoeker. Apeldoorn, 2014.

Om het onderzoek in de kadastrale archieven op basis van het kadastrale perceel te beginnen, dient men het Percelenregister te raadplegen.

Hierin zijn de volgende gegevens opgenomen:

1. In numerieke volgorde: de nummers van de percelen (zie illustratie, kolom 1).
2. Het nummer van het (de) perce(e)l(en) waaruit het betreffende kadastrale perceel is ontstaan (illustratie, kolom 7).
3. Het nummer of de nummers van de later nieuw gevormde percelen (illustratie, kolom 9).
4. In welk Kadastraal leggerartikel informatie over het betreffende perceel is opgenomen (illustratie kolom 8).

Het Register 71 is in 1844 aangelegd als opvolger van de Suppletoire Aanwijzende Tafels (zie bij bron 29). Zij zijn niet meer bijgehouden na invoering van de A.K.R. in 1989.

Literatuur: F. Keverling Buisman en E. Muller, "*Kadaster-gids*". 's-Gravenhage, 1979.

Gemeente Oosterwierland

Sectie A

PERCELEN						Nummers der <i>voormalige</i> percelen, waaruit de in kolom 1 vermelde zijn ontstaan	ARTIKELS VAN DE LEGGER	Nummers der <i>nieuwe</i> percelen, welke uit de in kolom 1 vermelde zijn ontstaan
Nummers	Plan		Grootte					
	Blaad	Ruit	ha	a	ca			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1174	3	bb			80	Jorwerd A 1153	99b . 1533 2105	
1175	3	cb		24	50	Jorwerd A 1152	1301 . 1648, 1990	
1176	3	d7	1	4b	90	Jorwerd A 1175	1302 . 1649 . 1500 1964	
1177	3	ag	6	17	20	Jorwerd E 748, 749, 751	1303 . 1650 . 1940.	←
1178	3	ag		32	00	Jorwerd E 750	1303 . 1650 . 1940.	
1179	3	bg	1	51	00	Jorwerd E 18b	1303 . 1650 . 1940.	
1180	3	c8	2	40	90	Jorwerd A 722 E 153	1303 . 1650 . 1940.	
1181	3	b8	1	85	90	Jorwerd E 190	1303 . 1650 . 1940.	
1182	3	b8	2	90	10	Jorwerd E 187, 435	1304 . 1651 1946. 2072 . 2072 1919. 1958.	
1183	3	b8	2	11	00	Jorwerd E 436	1357 . 1682	
1184	3	b7	3	50	70	Jorwerd E 192, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000	1357 . 1682	

BRON 24
Percelenregister (of Register 71)

Kolom 8 verwijst naar de artikelen van de Kadastrale legger (Bron 23).

25. Het Algemeen Register, 1838-1929.

Aanwezig bij Tresoar.

Toegang: 35.01 (kantoor Heerenveen)

Toegang: 35.02 (kantoor Leeuwarden)

Toegang: 35.03 (kantoor Sneek)

Dit type register bevat per persoon een overzicht van transacties met betrekking tot onroerende goederen. Vermeld zijn onder meer de namen van de eigenaren met opgave van hun kadastrale percelen en verwijzingen naar de Registers van Overschrijving (Bron 22).

Het Algemeen Register is op twee manieren toegankelijk:

1. Via het Percelenregister (of Register 69), waarbij men op basis van het kadastrale perceelsnummer kan zoeken (zie Bron 26).
2. Via de Alfabetische naamwijzer (op naam van de eigenaar) (zie Bron 27).

Literatuur: F. Keverling Buisman en E. Muller, "*Kadaster-gids*". 's-Gravenhage, 1979.

AANWIJZING DER GROND-ERVEN EN NAMEN, VOORNAMEN, BEROEP EN WOONPLAATS VAN DE EIGENAARS DERZELVE.	OMSCHRIJVING VAN DE TITELS VAN AANKOMST DER EIGENAARS.				HYPOTHECAIRE INSCHRIJVINGEN.			RADIATIEN	
	AARD DER TITELS.	Prijs in het ouderes of in de aangifte vermeld.	DATERING der overschrijving van den titel.	OVERGE- SCHREVEN. Deel, N ^o .	Som waarvoor inschrijving gegeven is.	DATERING der INSCRIFVING.	HORDEREL OVERGE- SCHREVEN. Deel, N ^o .	HYPOTHECAIRE INSCHRIJVINGEN.	
								DATERING	SOM.
N ^o 172									
<i>Bernard Bernhardus Koppers 1890</i>									
1 <i>Holland A 899</i>									
2 <i>1094</i>									
3 <i>1094</i>									
4 <i>1094</i>									
5 <i>1094</i>									
6 <i>1094</i>									
7 <i>1094</i>									
8 <i>1094</i>									
9 <i>1094</i>									
10 <i>1094</i>									
11 <i>1094</i>									
12 <i>1094</i>									
13 <i>1094</i>									
14 <i>1094</i>									
15 <i>1094</i>									
16 <i>1094</i>									
17 <i>1094</i>									
18 <i>1094</i>									
19 <i>1094</i>									
20 <i>1094</i>									
21 <i>1094</i>									
22 <i>1094</i>									
23 <i>1094</i>									
24 <i>1094</i>									
25 <i>1094</i>									
26 <i>1094</i>									
27 <i>1094</i>									
28 <i>1094</i>									

BRON 25

Algemeen Register

De kolommen 5 en 6 verwijzen naar het Register van Overschrijving waarin de aankomsttitel (in dit geval een akte van scheiding, zie kolom 2) is overgeschreven.

26. Het percelenregister (of register 69), 1838-1929.

Aanwezig bij Tresoar.

Toegang: 35.01 (kantoor Heerenveen)

Toegang: 35.02 (kantoor Leeuwarden)

Toegang: 35.03 (kantoor Sneek)

Dit register is vergelijkbaar met het hiervoor genoemde Register 71 (Bron 24) maar het verwijst niet naar de Kadastrale legger doch naar het Algemeen Register (Bron 25).

Literatuur: F. Keverling Buisman en E. Muller, "*Kadaster-gids*". 's-Gravenhage, 1979.

27. De Alfabetische Naamwijzer op het Algemeen Register, 1838-1929.

Aanwezig bij Tresoar.

Toegang: 35.01 (kantoor Heerenveen)

Toegang: 35.02 (kantoor Leeuwarden)

Toegang: 35.03 (kantoor Sneek)

Indien men het onderzoek in de kadastrale archieven op basis van de naam van de perceelseigenaar wil uitvoeren, zijn deze registers van veel belang.

Dit register bevat in alfabetische volgorde de namen van perceelseigenaren. Ze verwijzen naar deel en vak van het Algemeen Register (Bron 25) waarin gegevens over de onroerende goederen van de diverse personen is opgenomen.

Na 1929 dient men gebruik te maken van de Algemene Naamwijzer (Bron 28).

NAMEN.	VOORNAMEN.	BEROEP.	WOONPLAATS.	ALGEMEEN REGISTER.		Aanmerkingen.
				Deel.	Vak.	
Buma	Bernardus Jouke	minderzang	Wieldum	5	34	zie nos 27 186 187.
"	Coenraad Willem Antone	w	w	5	34	
"	Louisa Christena Ege	w	w	5	34	
"	Antonie Françoise	w	w	5	34	
"	Polina Maria	w	w	5	34	
"	Elizabeth Dodonca	w	w	5	34	
Buma	Bernhardus Poppun de Bruggemester		Leeuwarden Wolven Kollum	67	173 87 356	
"	Geelacus	advocaat	Leeuwarden Breda	77	317 87 356	
"	Sybe Sybes Annes		Makkum	79	52	
"	Joh. Opema Annes		w	79	52	
"	Jan Meinema	Chirurgemeester officier	Leeuwarden	80	228 87 356	

BRON 27

Alfabetische Naamwijzer op het Algemeen Register

28. De Algemene Naamwijzer, 1929-ca.1989.

Aanwezig bij Tresoar.

Na de afschaffing van de Alfabetische Naamwijzer in 1929 werd een kaartsysteem ingevoerd. Van al de personen die genoemd zijn in de Kadastrale Legger werd een kaart aangelegd. Hierop zijn al hun bezittingen per kadastrale gemeente vermeld met een verwijzing naar het betreffende leggerartikel waaronder deze voorkomen. Nog belangrijker is de verwijzing naar deel en nummer van het Register van Overschrijving, wat in zo'n 75 % van de gevallen voorkomt

Literatuur: F. Keverling Buisman en E. Muller, "Kadaster-gids". 's-Gravenhage, 1979.

A | B | C | D | E | F | G | H | I | J | K | L | M | N | O | P | Q | R | S | T | U | V | W | X | Y | Z

Naam, enz.:

Staal + Meine Liphes
aannemer
handelaar in *Reeuwarden*
afbraak
slooper

Aard.	Deel.	No.	Datum.	Legg. art.	Kad. Gemeente.
	1957	26		4557	<i>Therwoude</i>
	1978	94		2768	<i>Birdaard</i>
	1985	68		2772	<i>Blijd</i>
	1986	81		1882	<i>Flawerd</i>
	1989	16		2802	<i>Birdaard</i>
	1988	44		3666	<i>oe</i>
	1989	132		21213	<i>Reeuwarden</i>
	1995	119		18479	<i>id</i>
	1999	20		1545	<i>Marum</i>

5 Hyp.

L 114 - 10523 - '27

BRON 28

De Algemene Naamwijzer

De 2e en 3e kolom verwijzen naar Deel en nummer van het Register van Overschrijving.
 De één na laatste kolom verwijst naar het artikel in de Kadastrale legger (Bron 23).

29. Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels (OAT's), 1832.

Deze registers zijn aanwezig bij het Kadaster, bij Tresoar in het Archief van de Commissies die belast waren met de herziening van de grondbelasting en bij gemeenten.

Zie: Toegang 38.

Bij de invoering van het Kadaster in 1832 werden behalve de kadastrale minuutplans (zie bron 3) ook zogenaamde Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels opgemaakt. Deze zijn voor onderzoek naar de eigendomsgeschiedenis van veel waarde.

De belangrijkste gegevens hierin zijn:

1. Nummer van het kadastrale perceel.
2. Naam van de eigenaar.
3. Beroep.
4. Woonplaats.
5. Vermelding van het soort eigendom.
6. Belastbaar inkomen van elk perceel.

Na 1832, zijn, omdat de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels niet mochten worden veranderd, zogenaamde Suppletoir Aanwijzende Tafels aangelegd. Hierin werden veranderingen van percelen en van eigenaren vermeld. Verder werd verwezen naar de Kadastrale leggers. Deze Tafels behoeften na 1844 niet meer bijgehouden te worden. Hun nut is daarom vrij beperkt.

Van een aantal kadastrale gemeenten zijn deze Tafels met de minuutplans uitgegeven in de **Kadastrale atlassen**. (Zie Bron 10).

De gegevens uit de OAT's zijn overgenomen op de site Hisgis.nl. Raadpleging van dit digitale systeem heeft uitgewezen dat verschillende foutjes zijn ingeslopen bij het overnemen van de gegevens. De eigenaar wed. Ype Vegelin van Claerbergen (Joure, A 755, 771, 772) heeft bijvoorbeeld nooit bestaan.

Literatuur: F. Keverling Buisman en E. Muller, "*Kadaster-gids*". 's-Gravenhage, 1979.

1.	2.	3.	4.	EIGENAREN EN VRUCHTGEBRUIKERS.				9.	10.	11.	INHOUDS-GROOTTE.						14.
				5.	6.	7.	8.				12.		13.		14.		
Folde- gelucht plaatselijke benaming.	N ^o . der percelen op het kadastrale plan.	Deel.	Nummer.	NAMEN.	VOORNAMEN.	BEROEPEN.	WOONPLAATSEN.	Artikel der alphanetische lijst. (N ^o . gedeelte van den kadaster, tegger.)	SOORT DER EIGENDOMMEN.	Volgenummer der gehooftde eigendommen.	VAN IEDER PERCEL.	Dijoengetrokken bij soors van bebawing.		Voorloopige klassering.		Aanwijzing der polder- of dijks-laten waarmede de percelen bezwaaard zijn.	
1	793			Langweer	Het Dorp		St. Nicolaayn	341	School		b.	r.	e.	v.	r.	e.	
											3	60		acht			
1	794			Wierdsma	van Rains Wierds		St. Nicolaayn	441	Permland			14	90		14	90	1
1	795			Aylkama	Erven Joh. Petrus van		Sundel	179	Weiland		1	60	90	1	60	90	2
																	2 3 0
1	796			Riesting	Jan	Weser	Riesting	223	Land								
1	797			Ryphema	van G. J. J. J. J.		Riesting	223	Land								
1	798			Veltman	Pier Pieters	Arbaya	St. Nicolaayn	391	Weiland			46	20				2
1	799			Veltman	Pier Pieters	Arbaya	St. Nicolaayn	7	Weiland			31	10		77	30	2
1	800			Hoogland	Pieter Jan	Arbaya	St. Nicolaayn	172	Land	135		12	70		12	70	1

BRON 29

Linker pagina uit een Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel, 1832

30. Staten 75, vanaf 1832.

Aanwezig bij het Kadaster te Groningen.

Voor onderzoek in de kadastrale archieven wordt verwezen naar:

Aan de slag in de kadastrale archieven. Een handleiding voor de particuliere onderzoeker. Apeldoorn, 2014.

In deze chronologisch aangelegde staten - die per kanton zijn opgemaakt - zijn gegevens over de wijziging van percelen vastgelegd. Ook wordt de aard van de veranderingen vermeld (b.v. stichting, herbouw, bijbouw, herbouw na afbraak, vergroting, gedeeltelijke vernieuwing). De staten werden opgemaakt ter bijwerking van de kadastrale leggers (Bron 23). Met de Hulpkaart (Bron 5) kan men de oude en nieuwe situatie van percelen nagaan.

De staten kunnen naast de Hulpkaarten worden gebruikt. Wat de betrouwbaarheid betreft, geldt hetzelfde als voor de hulpkaarten.

In gemeentelijke archieven bevinden zich laat-19de en begin 20ste eeuwse registers met gegevens over gebouwde, verbouwde en gesloopte panden. Aangezien deze per kadastrale gemeente zijn opgesteld, ligt het voor de hand te vermoeden dat de gegevens zijn ontleend aan de Staten 75. Deze registers hebben als voordeel dat men de gegevens per dorp of stad vrij snel kan overzien.

Literatuur: F. Keverling Buisman en E. Muller, "*Kadaster-gids*". 's-Gravenhage, 1979.

31-34. Eigendomsbewijzen uit de archieven van de Hypotheekbewaarders van Heerenveen, Sneek en Leeuwarden, 1811-1838.

Deze zijn aanwezig bij Tresoar.
Zie: Toegang 35.

Uit het jaar 1811 zijn alleen archivalia van het kantoor Leeuwarden bewaard gebleven. Voor een nadere toelichting wordt verwezen naar de inventaris van het archief. Deze stukken zijn geheel afwijkend van die uit de periode 1812-1838. Uit de laatstgenoemde periode zijn de volgende registers bewaard gebleven, die van belang zijn voor het onderzoek naar onroerend goed:

31. Registers van overschrijving, 1812-1838.

Deze bevatten, net als die uit de periode na 1838, afschriften van eigendomsbewijzen. Het gaat hier om notariële akten en onderhandse akten. De registratie van deze akten was niet verplicht, wat betekent dat veel ervan niet zijn overgeschreven. Pas na 1824 komt de stroom meer op gang. Men zal dus bij het ontbreken van akten zijn toevlucht moeten nemen tot notariële archieven (Zie Bron 35).

Deze registers zijn toegankelijk via de Repertoria (zie bron 33).

32. Registers van inschrijving, 1812-1838.

De hier ingeschreven stukken betreffen hypotheekakten. Opvallend is dat niet in alle akten het onderpand wordt vermeld.

Deze registers zijn toegankelijk via de Repertoria (zie bron 33).

33. Repertoria, 1812-1838.

Deze registers bevatten korte inhoudsopgaven van de akten die zijn opgenomen in de Registers van overschrijving en inschrijving.

De Repertoria verwijzen naar het nummer en de akte van deze twee typen registers. De Repertoria zijn toegankelijk via de Alfabetische indices (bron 34).

34. Alfabetische indices, 1812-1838.

Hierin zijn in alfabetische volgorde alle personen en instellingen vermeld van wie akten zijn over- en ingeschreven. Achter iedere eigenaar wordt verwezen naar het nummer en het vak van de Repertoria (bron 33).

TAFEL VAN HET REPERTORIUM.

NAMEN gesteld in het hoofd van het REPERTORIUM.	VOORNAMEN.	BEROEPEN.	WOONPLAATSEN.	REPER- TORIUM, No.	
				van het Deel.	van het Vak.
<i>Douma</i>	<i>Elke (Sokke)</i>	<i>huusman</i>	<i>Zummarand. Soancker</i>	<i>30</i>	<i>152</i>
	<i>Elisabeth</i>	<i>vr. van jekte Lotta Kistverman</i>	<i>Bergum</i>	<i>20</i>	<i>233</i>
	<i>Jusbeth idemkes</i>	<i>vr. van Albert Janse Douma</i>	<i>Oostum</i>	<i>36</i>	<i>103</i>
	<i>Egbert Douma</i>	<i>Landbouwer</i>	<i>Es</i>	<i>87</i>	<i>346</i>
	<i>Sokke Douma</i>	<i>huusman</i>	<i>Soancker</i>	<i>6</i>	<i>202</i>
	<i>Fruchtje</i>	<i>vr. van Wilt de Wij</i>	<i>id.</i>	<i>55</i>	<i>72</i>
	<i>Frytsen Douma</i>	<i>vr. van Jan Jan Singa</i>	<i>Swance</i>	<i>41</i>	<i>183</i>

BRON 34

Pagina uit de Alfabetische Index.

De twee rechter kolommen verwijzen naar het Repertorium (Bron 33).

35. **Koopakten, akten van ruiling en schenking, 15de eeuw - heden.**

Door de eeuwen heen zijn dit soort akten in het algemeen door officiële personen of instellingen opgemaakt. Hieronder volgt een opgave van de archivalia waarin deze zijn opgenomen.

A. De Registers van Overschrijving of Registers HYP 4, 1812-1838 en 1838-heden.

De registers uit de eerste periode worden bewaard bij Tresoar in de archieven van de Hypotheekbewaarders van Heerenveen, Leeuwarden en Sneek (zie Bron 31). Zie Toegang 35.

De overige zijn aanwezig bij Tresoar voor wat betreft de periode 1838-1959 (kantoor Heerenveen), 1838-1975 (kantoor Leeuwarden) en 1838-1959 (kantoor Sneek) zie de Toegangen 35.01, 35.02, 35.03; van na 1975 bevinden ze zich bij het Kadaster. Vanaf 1838 werden hierin alle eigendomsbewijzen van onroerende goederen die in Friesland werden opgemaakt, overgeschreven (zie Bron 22).

B. Akten opgemaakt voor notarissen, 1809-heden.

Bij Tresoar worden de archieven van alle Friese notarissen bewaard over de periode 1809-1925. De archivalia van na 1925 zijn onder het beheer van de notaris-bewaarder en niet openbaar. Vóór in de inventaris op het archief is een informatieblad opgenomen met gegevens over notariële archieven in het algemeen.

Zie ook: *Zoekwijzer 2*. Notarissen. Informatieblad van de Rijksarchiefdienst (1996).

Inventaris: Toegang 26.

Een deel van de notariële archieven is inmiddels gedigitaliseerd. De gescande akten zijn raadpleegbaar via de site Allefriezen.nl. De akten kunnen worden opgespoord door het zoeken op persoonsnamen. De onderzoeker krijgt echter niet de akte te zien, maar alle akten behorende tot het inventarisnummer waarin deze zijn beschreven.

Het belang van de notariële akten is hun bewijskracht en uitvoerigheid. In principe werden de meeste akten opgemaakt voor notarissen, een minder groot aantal werd onderhands opgemaakt. Sinds 1824 werden beide soorten akten door de hypotheekbewaarders overgeschreven; van uitgebreide akten werden uittreksels gemaakt.

Na de invoering van het Kadaster werden vanaf 1833 bij transacties de kadastrale perceelsnummers vermeld in koopakten.

Aangezien het in 1842 verplicht werd om bij een eigendomswisseling naar het vorige eigendomsbewijs te verwijzen, kan men - wanneer eenmaal een akte is gevonden - op een snelle wijze het onderzoek voortzetten.

Aangezien iedere burger vrij is in het kiezen van een notaris, kan men in de praktijk met het probleem worden geconfronteerd dat men een akte niet op het spoor komt. In dat geval wordt geadviseerd om het onderzoek via de kadastrale archieven voort te zetten.

Het gebruik van notariële archieven werkt als volgt:

1. Zoek in de inventaris van het archief naar de repertoires van de betreffende notaris over de gewenste periode of jaar. Per notariskantoor is opgegeven welke minuutakten aanwezig zijn. Als toegang op de akten zijn zogenaamde Repertoires, dat zijn chronologisch opgezette registers vervaardigd, waarin zijn vermeld:
 - het nummer van de akte
 - de datum
 - een omschrijving van het type akte.
 - een korte omschrijving van de inhoud van de akte.
2. Wanneer het verlangde stuk in het repertoire is opgespoord, vraagt men de minuutakten van de notaris op waarin het zich bevindt.
3. In een enkel geval hebben notarissen ook alfabetische indexen gemaakt. Indien deze bewaard zijn gebleven, is het aan te bevelen deze als eerste te raadplegen.

Deze zoekmethode kan vervallen wanneer men de gedigitaliseerde akten opzoekt.

De notariële akten zijn het belangrijkste bij het onderzoek naar de eigendom van onroerend goed. Vooral in de 19de eeuw komt het vaak voor dat ze uitgebreide beschrijvingen van de indeling van huizen bevatten. In de eerste helft van die eeuw worden in akten van verkoop van boerderijen vaak de nummers vermeld waaronder deze in de florenkohieren (zie Bron 54) zijn geboekt. Van veel belang zijn ook de vermeldingen van belendende eigenaren.

C. Proclamatieboeken en registers (protocollen) van koopbrieven, vóór 1811.
Deze bevinden zich in de archieven van de Nedergerechten.

Toegang: 13.

Een deel van de Nedergerechtsarchieven is intussen gedigitaliseerd. De gescande akten zijn raadpleegbaar via de site Allefriezen.nl

In de proclamatieboeken zijn uittreksels van koopakten opgenomen, waarin de belangrijkste gegevens zijn vermeld t.w. de aanhef en de frase "b.b. en c." (begeert boden en consent), het objekt, de namen van de kopers en verkopers en soms de datum van de koopakte. Familieleden van de verkopers en in de tweede plaats naastliggers, hadden het recht van niaar. Dat betekende dat zij bij verkopeningen een recht van eerste koop hadden. De verkoping was alleen rechtsgeldig na driemaal te zijn aangekondigd en met het consent van de grietman.

De proclamatieboeken zijn toegankelijk via eigentijdse indexen. Een enkele maal zijn ook koopakten geregistreerd in hypotheekboeken.

De registers van koopbrieven bevatten volledige afschriften van de koopakten.

Een speciale vorm van verkoop was de decretale verkoping. Deze staan meestal vermeld in de proclamatieboeken, al of niet in een aparte afdeling. In sommige grietenijen werden afzonderlijke registers aangelegd.

Zie voor verdere informatie hieronder bij E.

Akten van schenking hoefden niet te worden geproclameerd als het bezit stemgerechtigd was of wanneer het de waarde van 500 gulden teboven ging.

D. Hypotheekboeken, vóór 1811.

Deze bevinden zich in de archieven van de Nedergerechten.

Toegang: 13.

Zie voor de digitale beschikbaarheid hierboven bij punt C.

In deze registers werden hypotheeken ingeschreven, die rustten op onroerende goederen. In hoeverre deze registratie compleet is, is niet bekend.

Ook werden gegevens over schulden op roerende goederen (meubilair), schepen en vee vastgelegd.

E. Registers van decretale verkopen, 1539-1811 (met hiaten).

Deze registers bevinden zich in het archief van het Hof van Friesland.

Toegang: 14.

Het betreft hier verkopen van onroerende goederen van wilsonbekwamen, d.w.z. minderjarigen, dementen, voorts kerkgenootschappen, gilden en wees- en gasthuizen (corpora genoemd), uit de periode vóór 1811.

Verkopen bij decreet van goederen ter waarde van minder dan 200 gulden werden zelfstandig door de nedergerechten afgehandeld, daarboven vond verkoop voor het Hof plaats.

De registers van het Hof zijn voor een deel toegankelijk via de indices die in de loop der jaren door D.J. van der Meer zijn gepubliceerd in de *Genealogyske jierboekjes* vanaf 1978.

F. Notariële archieven vóór 1809.

Hoewel in Friesland vanaf de 15de eeuw notarissen werkzaam waren, zijn uit die tijd slechts zeer weinig van hun archivalia bewaard gebleven. Uit de periode vóór 1809 gaat het om de volgende protocollen:

1. Het protocol van Eduardus Aenea te Holwerd, 1620-1630.

Aanwezig in het Notarieel archief.

2. Het protocol van Petrus Nicolai Alma, notaris te Franeker, 1648.

Aanwezig in het archief van de Staten van Friesland, vóór 1795.

3. Het protocol van Sibrandus Aeneae te Sint Annaparochie, 1660-1664.

Aanwezig in het gemeentearchief van Het Bildt.

4. Het protocol van Henricus Winia te Sint Jacobiparochie, 1683-1685.

Aanwezig in het gemeentearchief van Het Bildt.

5. Het protocol van N. Cleuting te Leeuwarden, met akten uit 1554-1571.

Dit is in 1970 door P. Th. Zwart uitgegeven onder de titel *Protocol van de Leeuwarder notaris Cleuting*.

6. Enkele kleinere fragmenten uit de periode 1749-1808 zijn beschreven in de inventaris van de Notariële archieven.

Literatuur: E. Vellinga, *Keysers Orkena. Bijdragen tot de geschiedenis van het notariaat in de provincie Friesland van de aanvang af (midden 15e eeuw) tot de invoering van de Franse wetgeving (1811)*. Leeuwarden, 1995.

G. Particuliere archieven.

1. Familie- en huisarchieven.

In deze archieven kan men koopakten, akten van ruiling en schenking vinden die in officiële archieven ontbreken omdat die niet zover in de tijd teruggaan dan wel omdat ze onderhands waren. Het betreft hier meestal stukken van voornamen families. Ook aanwezig zijn stukken betreffende de verpachting van onroerende goederen waarin zich gegevens bevinden over de pachters.

2. Het archief van de Dekema-, Cuijck- en Foeytsveencompagnie, 1551-20ste eeuw. Voor dit archief geldt hetzelfde als voor familie- en huisarchieven. Men vindt er veel koopakten van onroerende goederen in de grietenijen Schoterland en Opsterland die dateren vanaf 1551. Uit de 16de eeuw zijn zeer weinig koopakten bewaard gebleven in de archieven van de nedergerechten van die grietenijen.

De inventaris bevat korte inhoudsopgaven van deze akten (Toegang 103).

H. Andere archivalia.

Ook in andere particuliere archieven kan men akten van koop, ruiling en schenking verwachten uit een periode dat de betreffende stukken ontbreken in de archieven van nedergerechten. Voorbeelden zijn kerkelijke en kloosterarchieven en archieven van wees- en gasthuizen.

Hierin kan men overigens ook gegevens over pachters van onroerende goederen aantreffen.

Voor de verkoop van kloostergoederen en andere bezittingen van de Staten van Friesland, zie: Verkoopboekjes van door de Staten van Friesland verkochte Bildtlanden, kloostergoederen en andere onroerende goederen, 1633, 1639, 1644. Zie verzameling Copieën, nr. 6201.

Stukken over de verkoop van aan de Staten van Friesland gekomen zogenaamde insolvente landen (door eigenaren aan de Staten afgestaan in verband met achterstallige belastingen) en van kerkelijke goederen zijn aanwezig in het archief van deze instelling.

Over de herkomst van de kloosterbezittingen raadplege men het archief van Gedeputeerde Staten uit de periode 1580-1795 (Toegang 5).

Literatuur:

- J.A. Mol, *Grootgrondbezit van Friese kloosters in de Middeleeuwen*. Amsterdam, 1979 en J.A. Mol, *De Friese huizen van de Duitse orde*. Leeuwarden, 1991.

I. Gedrukte bronnen.

Als belangrijkste worden hier vermeld:

- P. Sipma, *Oudfriese oorkonden*. 3 delen. 's-Gravenhage, 1927. 1933, 1941. In 1977 verscheen van de hand van O. Vries in deze reeks een uitgave van een vierde deel ('s-Gravenhage, 1977). De hierin opgenomen akten lopen tot ca. 1550.
- W. Eekhoff, *Oorkonden der geschiedenis van het Sint Anthonijgasthuis*. Leeuwarden, 1876.
- *Groot Placaat- en Charterboek van Vriesland*. (tot 1686). Verzameld door G.F. baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg. Leeuwarden, 1768-1793. 5 delen.

Zie voor een digitale versie de website cartago.nl. Zie voorts: Google books.

Het is mogelijk dat in andere, niet genoemde bronnen of literatuur, gegevens over onroerende goederen voorkomen. Het is echter ondoenlijk om een compleet overzicht te bieden.

36. Testamenten, 14de eeuw - 20ste eeuw.

Een speciaal voorbeeld van een eigendomsbewijs is een testament. In sommige gevallen beschikt een eigenaar alleen over een testament dat als eigendomsbewijs geldt.

Behalve het maken van beschikkingen over onroerende goederen, nemen erflaters vaak ook bepalingen op over roerende goederen. Deze kunnen in bepaalde gevallen het beeld over bezittingen verscherpen. Samen met andere opgenomen wensen kunnen ze van veel belang zijn als egodocument.

Testamenten zijn in verschillende archieven bewaard gebleven. Er is geen algemene index waarin ze allemaal zijn opgenomen. In het onderstaande overzicht wordt aangegeven hoe men testamenten kan opsporen. Uitgebreidere informatie is vermeld op het Informatieblad TES, verkrijgbaar op de Studiezaal.

De periode na 1809.

A. Via de hierboven genoemde notariële repertoires (zie Bron 35). In het algemeen kost deze methode veel tijd en men is lang niet altijd zeker van resultaat.

B. Via raadpleging van de Memories van Successie (zie Bron 43).

C. Via onderzoek in het Centraal Testamentenregister dat op het Algemeen Rijksarchief in Den Haag wordt bewaard. Dit is een index op de registratie van testamenten in de periode 1890-1973 door personen die geboren zijn tussen 1793 en 1954 en overleden zijn vóór 1974. Men kan via een schriftelijk verzoek zich wenden tot het Algemeen Rijksarchief (Adres: zie Bron 18, punt B).

Een deel van het Centraal Testamentenregister, te weten testamenten van personen die geboren zijn in de periode 1793-1871 en een testament hebben laten maken ná 1890, is op microfilm beschikbaar bij het Centraal Bureau voor Genealogie te Den Haag.

Adres: Prins Willem-Alexanderhof 22, 's-Gravenhage.

Telefoon: 070-3150500.

De periode vóór 1809.

Hoewel er al vanaf de 15de eeuw notarissen in Friesland waren gevestigd, zijn er vrijwel geen notariële protocollen van vóór 1809 bewaard gebleven. (Zie voor een overzicht Bron 35). De wel aanwezige testamenten zijn aanwezig in de volgende archivalia.

D. De registers van fideïcommissaire testamenten in het archief van het Hof van Friesland (inv. nrs. 16770-16776 en 16777-16788). In deze testamenten zijn voorwaarden met betrekking tot verdere vererving van de vaste goederen, voornamelijk van vooraanstaande families opgenomen. Deze zijn via microfiches op de studiezaal te raadplegen.

Indexen zijn opgenomen in de *Genealogyske Jierboekjes* 1954-1966 en 1970-1975. Aangeraden wordt de index op deze Jierboekjes te raadplegen.

E. Archieven van Nedergerechten.

Een index is opgenomen in het *Genealogysk Jierboekje* van 1978. Zie voor testamenten in Hypotheekboeken de eigentijdse indexen (zie Toegang 13).

F. Familie- en huisarchieven.

Hiervoor raadplege men de generale index op inventarisbeschrijvingen.

G. Testamenten van in Nederlands Indië verblijvende Friezen zijn vermeld in het overzicht dat op de studiezaal is te vinden.

H. Een belangrijk werk is *Friese Testamenten*. (red. G. Verhoeven en J.A. Mol). Leeuwarden, 1994. In dit boek zijn alle bekende Friese testamenten uit de jaren 1373-1550 gepubliceerd.

Incidenteel zijn teksten van testamenten op websites opgenomen.

Literatuur:

J.A. Mol (red.), *Zorgen voor zekerheid. Studies over Friese testamenten in de vijftiende en zestiende eeuw*. Leeuwarden, 1994.

37. **Boedelinventarissen, 16de eeuw - 20ste eeuw.**

Wanneer een erflater een meer omvangrijke nalatenschap bezat, werden - als het nodig was om een verdeling te maken - inventarissen vervaardigd.

Dit soort akten vormen een aanvulling op de memories van successie, waarin de indiener van de memorie zich beperkt tot het doen van opgave van onroerende goederen. Volgens Wijsenbeek-Olthuis (zie Broncommentaren, hieronder) waren er nog twee redenen om een inventaris op te stellen: bij huwelijk waar goederen werden ingebracht en in geval van faillissement.

De inventarissen kunnen in de volgende archieven worden aangetroffen:

1. Notariële archieven, 1809-1925.

Deze akten zijn via de Repertoires op te sporen. Zie Toegang 26.

2. Kantongerechtsarchieven, 19de en 20ste eeuw.

Het betreft in dit geval onderhandse inventarissen. Zie Toegang 19.

3. Archieven van arrondissementsrechtbanken, 19de en 20ste eeuw.

Het betreft hier inventarissen van personen die failliet zijn gegaan. Niet van alle gefailleerden is een exemplaar aanwezig. Zie Toegang 18.

4. Archieven van de Nedergerechten, vóór 1811.

Hierin bevinden zich afzonderlijke inventarisatieboeken alsmede weesboeken, waarin de bezittingen van weeskinderen zijn beschreven. Zie Toegang 13.

5. Familie- en huisarchieven.

Zie hiervoor de Generale index op inventarisbeschrijvingen.

Ook in andere archivalia kan men gegevens ten aanzien van boedels aantreffen. In de inschrijvingsregisters van verzekeringsmaatschappijen zijn gegevens over inboedels en over de grootte van de veestapel vastgelegd.

Verder kan men gebruik maken van gegevens over bezittingen die bij boelgoed worden verkocht (Bron 40).

In de Hypotheekboeken, aanwezig in de archieven van de Nedergerechten (zie Toegang 13) bevinden zich schuldbekentenissen wegens de aankoop van meubilair, dat soms wordt gespecificeerd. Deze gegevens dateren uit de periode vóór 1811.

Met behulp van gegevens uit Boedelinventarissen kan men in bepaalde gevallen de indeling van een pand reconstrueren. Voorts kan men zich een beeld vormen van de inrichting aan de hand van de genoemde meubels en andere voorwerpen.

Soms wordt ook een opgave gedaan van archivalia en met name van stukken waaruit blijkt hoe de erflaters in het bezit kwamen van bepaalde onroerende goederen.

Digitale versies van boedelinventarissen zijn voor een deel te vinden via de website Allefriezen.nl.

Literatuur:

- T. Wijsenbeek-Olthuis, Achter de gevels van Delft. Hilversum, 1987.

In deze dissertatie is het belang van boedelinventarissen ten behoeve van de bestudering van de wooncultuur duidelijk aangetoond.

- Th. F. Wijsenbeek-Olthuis, Boedelinventarissen, in: *Broncommentaren 2*. 's-Gravenhage, 1995, 1-74.
- *Archeologie van de binnenvaart: wonen en werken aan boord van binnenvaartschepen (1600-1900)*. Scheepsarcheologie IV, A.F.L. van Holk, Nederlands Instituut voor Scheeps- en onderwaterarcheologie/ROB. Materiële cultuur betreffende verblijf van opvarenden aan boord.

38. Akten van scheiding en deling, 16de eeuw - 20ste eeuw.

Deze akten werden veelal vervaardigd na het opmaken van een boedelinventaris. Met behulp van deze akten kan men achterhalen wie van de erfgenamen welke percelen kreeg toebedeeld. Voor hen golden deze akten dus als eigendomsbewijs. Dit type akten kan men vinden in de volgende archivalia:

1. De Registers van Overschrijving (Registers HYP 4) van het Kadaster voor wat betreft de periode 1838-heden (Bron 22).

Zie:

Toegang 35.01 (kantoor Heerenveen).

Toegang 35.02 (kantoor Leeuwarden).

Toegang 35.03 (kantoor Sneek).

Vanaf 1976 berusten deze registers bij het Kadaster.

2. De Registers van Overschrijving in het archief van de Hypotheekbewaarders van Heerenveen, Leeuwarden en Sneek, periode 1812-1838.

Zie Toegang: 35.

3. Notariële archieven, 1809-1925.

Wanneer eenmaal een boedelinventaris is opgespoord, kan men met behulp van de Repertoires trachten na te gaan of vervolgens akten van scheiding en deling zijn opgemaakt. In de regel geschiedde dat vrij snel na het opmaken van de inventaris.

Zie Toegang: 26.

3. Hypotheekboeken in de archieven van de Nedergerechten, vóór 1811. Zie Toegang 13.

4. Inventarisatieboeken in dezelfde archieven, vóór 1811. Zie Toegang 13.

5. Huis- en familiearchieven.

Wat de akten van scheiding betreft zal men in de kadastrale archieven vermoedelijk alleen uittreksels aantreffen die betrekking hebben op onroerende goederen.

Gegevens over roerende goederen waren voor het kadaster niet relevant.

Digitale versies van akten van scheiding en deling zijn voor een deel te vinden via de website Allefriezen.nl.

39. Weesrekeningen, periode vóór 1811.

Toegang: 13.

Voor het beheer van de bezittingen van wezen werden vóór 1811 door het Nedergerecht voogden benoemd. Hun benoemingen zijn te vinden in de autorisatieboeken. In de weesrekeningboeken is het beheer verantwoord.

Digitale versies van genoemde akten zijn voor een deel te vinden via de website Allefriezen.nl.

40. Akten van verkoop bij boelgoed, 16de eeuw - 1925.

Deze zijn bewaard gebleven in de archieven van de Nedergerechten en in die van Notarissen.

Toegang: 13 en 26.

Deze akten zijn niet in alle Nedergerechtsarchieven bewaard gebleven. Na het overlijden van een erflater gingen zijn erfgenamen er soms toe over om allerlei overbodige roerende goederen te verkopen. Ook werden waardevolle bezittingen zoals kunstvoorwerpen afzonderlijk verkocht. De gegevens uit deze akten kunnen, samen met de boedelinventarissen een beeld geven van de wooncultuur. Uit verkoopboekjes of advertenties in kranten kan men in bepaalde gevallen meer informatie halen dan uit de summiere koopakte.

Digitale versies van genoemde akten zijn voor een deel te vinden via de website Allefriezen.nl.

41. Registers van collaterale successie, vóór 1806.

Toegang: 13.

In de periode vóór 1811 namen de Nedergerechten in verband met de belastingheffing kennis van boedels van personen die zonder nazaten stierven. Behalve registers, waarin de aangiften zijn opgenomen, bevinden zich in deze archieven ook boedelinventarissen.

Aangezien de Rekenkamer zich bezighield met controle op de ontvangsten van het zogenaamde collateraal, kan men in de archieven van de Staten van Friesland en die van de opvolgende besturen ook stukken hieromtrent aantreffen.

Toegang: 5 en 8.

Digitale versies van genoemde akten in de archieven van de Nedergerechten zijn voor een deel te vinden via de website Allefriezen.nl.

42. Rentmeestersrekeningen, 1515-1575.

Toegang: 4.

Deze rekeningen van de Hollandse Rekenkamer bevatten gegevens over het beheer van de domeinen van de landsheren Karel V en Philips II en over de verdere administratie.

Men kan onderscheid maken tussen de volgende rekeningen:

- A. Algemene rekeningen.
- B. Grietenijrekeningen.
- C. Rekeningen voor het beheer van Het Bildt.
- D. Rekeningen voor het beheer van publieke werken.

In verband met de heffing van consentgelden over te verkopen onroerende goederen zijn diverse posten opgenomen waarin de namen van kopers, verkopers en hun goederen zijn vermeld. In de algemene rekeningen staan de inkomsten uit consentgelden van goederen die meer dan 200 gulden opbrachten. Indien de verkoop minder opleverde, ontving de grietman het consentgeld. In dat geval zijn de gegevens geboekt in de grietenijrekeningen.

Door R.S. Roarda is een index op namen van kopers en verkopers vervaardigd. Zie Nadere Toegang 4-01.

Bij Tresoar zijn scans van de rentmeestersrekeningen aanwezig in een intern systeem.

Verder heeft Anny Bokkinga diverse indexen vervaardigd op deze rekeningen. Deze zijn aan te vragen via de bibliotheek van Tresoar.

Van de volgende grietenijen zijn de rekeningen bewaard:

Grietenij	Periode
Aengwirden, zie Schoterland.	
Baarderadeel	1524-1530
Dantumadeel	1524-1530
Doniawerstal	1524-1528
Haskerland	1524-1530
Hemelumer Oldeferd	1556-1557
Hennaarderadeel	1524-1530
Leeuwarderadeel	1524-1530
Oostdongeradeel	1524-1530
Ooststellingwerf	1524-1530
Rauwerderhem	1524-1530
Schoterland/Aengwirden	1524-1528
Schoterland	1529-1530
Smallingerland	1524-1530
Weststellingwerf	1524-1530
Wonseradeel	1524-1528

Joachim Symonss heeft consent opte koop van xxx ponden
lands gebocht van Dohive Kruive De pondenmatte voor xxx
gonden gulden Bedragende tconsentgeld — vijft of.

Harck Jonckhe volckes naegelaeten weduwe heeft consent opte
koop van zekere huns toep ende tuyn met trocke artieren lands
gebocht van Janthe Souwe 3 voor in xxx gonden gulden
Bedragende tconsentgeld — vijft of / vijft of

J. Kijff Aptta heeft consent opte koop van een halve sack
lands te Wezdun gebocht van Wjth ende Peter Aggema
groot voor pondenmaten in xynsen de ponden wook plij gonden
Bedragende tconsentgeld — vijft of / vijft of

Barant Barant 3 heeft consent opte koop van een huns en
schure in my amegis gebocht van Geert Coops voor
in xij gonden Bedragende tconsentgeld — vijft of.

Maarten Goethis heeft consent opte koop van zekere huns
gebocht van Wjmet / Gent / Gaster / Jan ende Gaff
Gents Doestere voor in xxx gonden gulden Belooft
tconsentgeld — vijft of / vijft of

BRON 42

Pagina uit de Rentmeestersrekening van 1574.

Behalve een summier omschrijving van het bezit met de namen van de kopers en verkopers
is het bedrag van het consentgeld vermeld (rechts).

43. **Memories van successie, 1806-1817 en 1818-1927.**

Deze zijn aanwezig bij Tresoar.

Toegang: 41 (periode 1805-1817).

Toegang: 42 (periode 1818-1927).

Periode 1818-1928.

Deze stukken bevatten aangiften ten behoeve van het successierecht, een belasting over nalatenschappen.

De successierechten werden ingevorderd door daartoe aangewezen ontvangers, van wie de kantoren tot 1842 waren gevestigd in hoofdplaatsen van kantons. In dat jaar volgde een reorganisatie. Een lijst van de kantoren is afgedrukt in de inventaris van het archief.

Vanaf 1856 zijn de memories toegankelijk via alfabetische indexen, bekend onder de naam van Tafels van sterfgevallen. Vóór de namen van de erflaters zijn nummers vermeld, die verwijzen naar de memories van aangifte.

Indien hierin is vermeld "O", "onv" (onvermogen) of CvO (certificaat van onvermogen), dan is er geen memorie ingediend.

Vóór 1856 is het moeilijker om de juiste memorie te vinden. In zijn algemeenheid kan men stellen dat de stukken tot omstreeks 1840 op volgorde van indiening werden geordend, daarna tot 1849 op volgorde van sterfdatum en van 1849-1856 op datum van binnenkomst (per maand per gemeente).

In 1997 is een begin gemaakt met de indicering van de memories van vóór 1856. De resultaten van dit indiceringsproject zijn gescand en te raadplegen via de site Allefriezen.nl.

Stukken jonger dan 75 jaar zijn niet openbaar.

De memories van na 1927 worden bewaard in de archiefbewaarplaats van het Ministerie van Financiën te Apeldoorn. Deze zijn evenmin openbaar.

Periode 1806-1817.

Uit deze periode dateren soortgelijke memories, die voor ongeveer hetzelfde doel zijn opgemaakt. De gegevens zijn echter minder uitvoerig. Ook vielen er minder overledenen in de termen van de aangifteplicht.

De stukken zijn primair per halfjaarlijkse periode geordend, binnen elke periode geografisch per ressort van de ontvangers. De stukken zijn niet nader toegankelijk. Zie verder de inleiding van Toegang 41.

Zie voor de periode vóór 1806: Bron 41.

Door middel van de memories van aangifte kan men inzicht krijgen in de vermogenstoestand van erflaters. Tevens is het van belang dat men vaak kan achterhalen met welke notaris de familie zaken deed. In diens archief kan men verder zoeken naar testamenten, boedelinventarissen (waarin ook de roerende goederen kunnen zijn beschreven) en naar akten van scheiding en deling.

Literatuur:

- *Zoekwijzer 1*. Informatieblad van de Rijksarchiefdienst (1996).
- Nick Bos, De memories van successie. Een veelbelovende bron voor veelsoortig onderzoek, in: *Spiegel Historiae* 24 (1989), 120-126.

44. Verzamelbladen van het woningonderzoek, 1903-1904.

Deze bladen zijn per gemeente opgemaakt. In principe zou in ieder gemeentearchief een dergelijke serie registers aanwezig moeten zijn.

Deze bladen of registers zijn vermoedelijk aangelegd naar aanleiding van de in 1902 in werking getreden woningwet.

De belangrijkste gegevens in deze lijsten zijn:

1. Datum van opname.
2. Woonhuis en namen van de bewoners.
3. Namen van de eigenaren en hun adressen.
4. Aantal bewoners.
5. Gegevens over de kwaliteit van de woningen.

In de praktijk is gebleken dat in deze lijsten niet altijd alle panden zijn ingeschreven; bedrijfspanden werden soms uitgesloten.

45. Leggers van gebouwde eigendommen, 1897.

Deze registers zijn aanwezig in het Archief van de Commissies belast met de herziening van de grondbelasting.

Toegang: 38.

Hierin zijn de kadastrale nummers en de namen van de eigenaren opgenomen. In een groot aantal leggers zijn bovendien de plaatselijke nummers of adressen opgenomen. Bij ieder kadastraal nummer wordt verwezen naar de Kadastrale legger, aanwezig in het archief van het Kadaster.

Literatuur:

- Broncommentaren 3. Bronnen betreffende de registratie van onroerend goed in de negentiende en twintigste eeuw. Uitgave van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 's-Gravenhage, 1997.

Sectie *A*

1.	2.	3.	4.	5.		6.	7.	8.	9.	10.	
				gebouwd.	ongebouwd.					van	volgens de schatting naar art. 24.
									<i>A.A.</i>		
<i>4</i>	<i>1801</i>	<i>115</i>	<i>huisenerf</i>	<i>30</i>	<i>"</i>	<i>1 10</i>	<i>Eijsinga van Jhr. C. Schuurden</i>		<i>4</i>	<i>33</i>	
<i>6</i>											
<i>24</i>	<i>43</i>	<i>1</i>	<i>keekhof</i>	<i>Onbelastbaar</i>			<i>Boornzwaagtorp</i>				
<i>59</i>	<i>1835</i>	<i>23</i>	<i>schipbuis en spant als puike</i>			<i>04</i>	<i>Bohmer B. A. Boornzwaag</i>		<i>4</i>	<i>9</i>	
<i>115</i>	<i>1803</i>	<i>1</i>	<i>Koren & water molen</i>	<i>120</i>	<i>"</i>	<i>6 23</i>	<i>Eijsinga van K. G. Jhr. W. van Boelens Leiden</i>		<i>3</i>	<i>86</i>	
<i>116</i>	<i>2396</i>	<i>1</i>	<i>huisenerf</i>	<i>20</i>	<i>"</i>	<i>4 79</i>	<i>Langweer. Dijken en Boornzwaag de Pol daarvan</i>		<i>4</i>	<i>24</i>	
<i>117</i>		<i>2</i>	<i>id.</i>	<i>20</i>	<i>"</i>	<i>2 20</i>	<i>id.</i>		<i>4</i>	<i>24</i>	

BRON 45

Detail van een pagina uit de legger van gebouwde eigendommen in de kadastrale gemeente Langweer, 1897.

Het betreft eigendommen te Boornzwaag.

46. Leggers van gebouwde en ongebouwde eigendommen, 1882.

Deze registers zijn aanwezig in het Archief van de Commissies belast met de herziening van de grondbelasting.

Toegang: 38.

Hierin zijn de kadastrale nummers en de namen van de eigenaren opgenomen. Bij ieder kadastraal nummer wordt verwezen naar de Kadastrale legger, aanwezig in het archief van het Kadaster.

N.B. Bij deze leggers behoren kadastrale netteplans uit 1887 (zie bron 2).

Literatuur:

- Broncommentaren 3. Bronnen betreffende de registratie van onroerend goed in de negentiende en twintigste eeuw. Uitgave van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 's-Gravenhage, 1997.

1 Sectie *A*

Perceels-gewijze legger.		Nummers der perceelen.	Grootte volgens den perceelsgewijzen legger.			Soort van eigendom.	Belastbare opbrengst per hectare.			Belastbare opbrengst van het perceel.	Naam en voornamen van den belastingplichtige en ook van den eigenaar indien deze niet belastingplichtig is. (Hoofd van den perceelsgewijzen legger.)	
Art.	Volgnommer.		H.	A.	C.		Eerste schatting.	Na wijziging ten gevolge der be- zwaarschriften.	Herschating.			Vermindering per hectare wegens polderlasten.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	
1801	93	X 1	3	22	60	po lderolijk ca 1/2 hectare	30		4	26	83 88	van Eijsinga / Jhr. Cornelis te Leeuwarden
1841	13	2	1	52	40							Leeuwarden / de Pro. vincie Friesland.
1801	114	X 3	"	31	60	po lderolijk ca 1/2 hectare	45		1	41	12 96	van Eijsinga / Jhr. Cornelis te Leeuwarden
is	115	X 4	"	01	60	huis en erf f 3000	70		1	69	110	id
is	94	5	"	"	45							id
is	205 95	6	"	32	70	huis en erf f 4000						id
is	96	7	"	12	10							id

BRON 46

Detail van een pagina uit de legger van gebouwde en ongebouwde eigendommen in de kadastrale gemeente Langweer, 1882.

Het betreft eigendommen te Boornzwaag

47. Leggers van gebouwde eigendommen, 1873.

Deze registers zijn aanwezig in het Archief van de Commissies belast met de herziening van de grondbelasting.

Toegang: 38.

Hierin zijn de kadastrale nummers, de namen van de eigenaren en de plaatselijke nummers of adressen opgenomen. Bij ieder kadastraal nummer wordt verwezen naar de Kadastrale legger, aanwezig in het archief van het Kadaster.

In sommige leggers zijn gewijzigde kadastrale perceelsnummers en soms schetsjes van gesplitste percelen opgenomen. Ook kunnen vermeldingen over nieuw gestichte en gesloopte panden voorkomen.

Literatuur:

- Broncommentaren 3. Bronnen betreffende de registratie van onroerend goed in de negentiende en twintigste eeuw. Uitgave van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 's-Gravenhage, 1997.

Sectie *A*

VOLGENS DEN KADASTRALEN LEGGER:						Straat, buurt of wijk en nummer van het perceel.	BELASTBARE OPBRENGST DER GEBOUWDE EIGENDOMMEN:			44.
Nom- mers der per- ceelen.	Artikel.	Volg- nom- mer van het artikel.	Soort van eigendom.	Belastbare opbrengst (onge- bouwd).	N A A M, eerste letters der voornamen en woonplaats van den belastingplichtigen eigenaar, erfpachter, opstalhouder of vruchtgebruiker.		volgens de schat- ting naar art. 16 der wet.	na de wijziging ten gevolge van be- zwaar- schriften ingediend naar de artt. 18 en 19 der wet.	na de herschat- ting voi- gens de artt. 23 tot 24 der wet.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	
4	1301	115	huiskloof	29	<i>Eisinga van</i>	<i>Rovertsweg</i>	30		30	
5	"	94	schiphuis	08	<i>J. B. Leewarden</i>	<i>ing. Oude</i>				
6	"	95	huiskloof	5 70	<i>is</i>	<i>" 2</i>	140		140	
19	"	77	schiphuis	1 09	<i>is</i>	<i>ing. Oude</i>				
20	"	80	huiskloof	3 22	<i>is</i>	<i>" 3</i>	180		180	
33	"	74	<i>is</i>	49	<i>is</i>	<i>" 6</i>	40		40	
35	"	21	schiphuis opwaarts	42	<i>is</i>	<i>ing. Oude</i>	5		5	
36	"	22	huiskloof	3 78	<i>is</i>	<i>" 7</i>	180		180	

BRON 47

Detail van een pagina uit de legger van gebouwde eigendommen in de kadastrale gemeente Langweer, 1873.

48. Kohieren van de personele omslag, 1814 - 1856.

Deze kohieren worden bewaard in de gemeentearchieven.

De kohieren bevatten de namen van de hoofdbewoners, de eigenaars en de hoogte van de belastingaanslagen. In latere kohieren kunnen de beroepen, de kadastrale perceelsnummers en de functies van de gebouwen zijn vermeld. In veel gevallen zijn ze adresgewijs opgezet.

Naar de compleetheid van de kohieren in de gemeentelijke archieven is geen onderzoek verricht.

Van beperkt belang zijn de gemeentelijke patentregisters, waarin bij de ingeschreven personen die een bepaald beroep uitoefenden, het huisnummer is vermeld. Deze zijn in de periode 1805-1893 opgemaakt maar niet alle gemeenten beschikken meer over complete series.

49. Kohieren van de gemeentelijke hoofdelijke omslag, 1851-1922.

Deze kohieren worden bewaard in de gemeentearchieven.

Na invoering van de gemeentewet in 1851 zijn de gemeenten begonnen om het plaatselijke belastingstelsel aan te passen. Als opvolger van de personele omslag werd in 1851 of soms enige jaren later de hoofdelijke omslag ingevoerd.

De kohieren zijn in de regel adresgewijs opgezet. Ze bevatten de namen van de bewoners, die in verschillende gevallen ook de eigenaar zijn. Men moet er op bedacht zijn dat niet alle inwoners voor de belastingheffing in aanmerking kwamen. Dit geldt met name voor armlastige personen.

Naar de compleetheid van de kohieren in de gemeentelijke archieven is geen onderzoek verricht.

Literatuur:

Broncommentaren I-IV. I. De kohieren van de gemeentelijke hoofdelijke omslag, 1851-1922. Door P.M.M. Klep, A. Lansink en W. van Mulken. Uitgave Stichting Archief Publicaties. 's-Gravenhage, 1987, 1e herziene versie.

50. Registers van de Volkstelling van 1829, 1839 en 1850.

Deze registers worden bewaard in de gemeentearchieven, al moet worden vermeld dat niet alle registers en zeker niet dat van 1850 in alle gemeenten bewaard is gebleven. Tresoar beschikt over microfilms.

De registers bevatten de namen van alle inwoners per gemeente met vermelding van de huisnummers van de door hen bewoonde huizen.

Voor het leggen van een relatie tussen de nummers uit de Reëlkohieren en die van het Kadaster, kan het van belang zijn om deze te vergelijken met de huisnummers uit de Volkstellingsregisters. In een enkel geval, b.v. in Baarderadeel, bevat het register van 1839 verwijzingen naar de kadastrale perceelsnummers.

Ook in de overlijdensakten van de Burgerlijke Stand worden tot omstreeks 1850 - dit kan per gemeente variëren - de huisnummers vermeld. Deze komen wellicht overeen met die uit de Volkstellingsregisters.

In bepaalde gemeenten zijn de oude huisnummers vermeld in de Leggers uit 1873, genoemd bij Bron 47.

Bestudering van inventarissen van gemeentelijke archieven leert dat in sommige gemeenten ook al eerder, d.w.z. vanaf ca. 1810 lijsten van inwoners zijn opgemaakt. Naar de compleetheid is geen onderzoek verricht.

Van een aantal gemeenten zijn deze registers gescand en via de site Allefriezen.nl te raadplegen.

51. Registers van eigendomsovergang, 1807-1837.

Toegang 34-07.

De registers bij Tresoar vormen een aanvulling op de lacunes in de registratie van de hypotheekbewaarders. Ze kunnen onder meer van belang voor het vinden van het bouwjaar van een pand.

Deze registers werden opgemaakt met als doel wijzigingen in reeds gekadastrerde gemeenten te verzamelen. Dit betreft verkoop, bouw en afbraak van onroerende goederen.

Bij Tresoar zijn alleen aanwezig de registers van Baarderadeel, Franekeradeel, Gaasterland, Hindeloopen, Kollumerland, Leeuwarderadeel, Schoterland, Tietjerksteradeel en Wymbritseradeel.

Van Dokkum is een register bewaard gebleven uit de periode 1807-1819. Dit bevindt zich in het archief van het Nedergerecht (inv. nr. 251).

In sommige gemeentearchieven berusten nog dergelijke registers, eigenlijk ten onrechte.

Verder kan men in gemeentelijke archieven soortgelijke registers uit de 19de eeuw aantreffen die voor een ander doel zijn opgemaakt.

52. Reëelkohieren, 1711-1805.

Aanwezig in: archief Staten van Friesland vóór 1795 en dat van de Provinciale Besturen 1795-1813. Behalve bij Tresoar worden ook Reëelkohieren bij gemeenten bewaard, die bepaalde hiaten in de series van eerstgenoemde instelling kunnen opvullen.

Toegang: 5 (periode 1711-1795).

Toegang: 8 (periode 1796-1805).

In deze kohieren zijn de volgende posten vermeld:

1. De aard van het bezit.
2. Naam van de eigenaar.
3. Naam van de huurder.
4. Grootte.
5. Huurwaarde.
6. Belasting.

In de Franse tijd zijn afzonderlijke registers voor goederen van zogenaamde publieke corpora, d.w.z. kerkgenootschappen, wees- en gasthuizen, gilden enz. aangelegd. Hun eigendommen waren voor die tijd van deze belasting vrijgesteld.

Het is niet mogelijk om de ligging van de bezittingen in deze kohieren onmiddellijk te lokaliseren. De nummeringen van de huizen in de kohieren komen meestal niet overeen met die van de floreenkohieren en van 19de eeuwse huisnummeringen. Daarom is het vaak zeer lastig een brug te slaan tussen deze en de Kadastrale perceelsnummers. Voor de situering heeft men aanvullende gegevens nodig uit b.v. koopakten en floreenkohieren.

Een perceel dat floreenplichtig is, zal normaal gesproken ook in de reëelkohieren terug te vinden zijn.

Bij mutaties in de registratie van eigenaren kan men er van uitgaan dat een eigendomswisseling heeft plaatsgevonden. In zo'n geval bestaat de kans dat men een koopakte is opgemaakt of dat vererving heeft plaatsgehad.

In de kohieren wordt ook melding gemaakt van ver- of nieuwbouw van een pand. Toch moet men deze gegevens met enige voorzichtigheid benaderen. Men liep bij het opmaken van de kohieren wel eens achter bij de werkelijke situatie. Door afbraak vervielen soms posten en bij nieuwbouw konden nieuwe posten worden toegevoegd.

52
 Eijgenars *Stuyven* *Stuyven* *Stuyven*
 N: 83 *Wiegert* *Wiegert*
 Getax op f 38 " "
 kuyfch: f 5-55 " f 36 5 " f 4 50 50
 N: 84 *W. Kenckonid.* *W. Kenckonid.*
 Getax op f 40 " "
 kuyfch: f 5-55 " f 39 5 " f 4 55 50
 N: 85 *Derelwe* *Med: A. Vrield*
 Voor f 66 " "
 kuyfch: f 5-55 " f 33 5 " f 3 50
 N: 86 *Derelwe* *de Med: J. P. A. M. M. M.*
 Voor f 90 " "
 kuyfch: f 5-55 " f 58 5 " f 3 50
 N: 87 *St. Hendrick* *St. Hendrick*
 Getax op f 62 " "
 kuyfch: f 5-55 " f 30 5 " f 3 55 50
 N: 88 *Med: G. H. van der Werf* *Med: J. M. B. van der Werf*
 Voor f 25 " "
 kuyfch: f 5-55 " f 22 5 " f 2 55 50

BRON 52

Pagina uit het Reëlkohier van Stavoren, (1798).

53. Speciekohieren, 17de eeuw - 1805.

Aanwezig in: archief Provinciaal Bestuur 1795-1813; vóór 1795 berusten ze in de gemeentelijke archieven. Tresoar beschikt slechts over de kohieren uit de periode 1796-1805. Kohieren die bij de gemeenten berusten zijn verfilmd; de microfiches zijn aanwezig op de studiezaal.

Toegang 8.

De belasting op de vijf speciën is in de 17de eeuw in Friesland ingevoerd. Deze speciën bestonden uit:

1. Hoofdgeld, verschuldigd door ieder gezinshoofd dat meer dan f 600,= bezat, à f 3,= per lid van het gezin per jaar. Bedeelden (gealimenteerden) en kinderen tot 12 jaar waren vrijgesteld, terwijl minder gegoeden half hoofdgeld moesten betalen.
2. Schoorsteengeld, verschuldigd voor elke in gebruik zijnde schoorsteen à f 3,=. Deze belasting komt in andere provincies ook voor, onder de benaming van haardstedengeld.
3. Hoorgeld, verschuldigd door bezitters van koeien.
4. Paardengeld.
5. Het middel op de bezaaide landen.

In de kohieren zijn de posten vanaf 1751 genummerd, maar de kohieren van 1748-1750 zijn wel grotendeels volgens dezelfde orde opgesteld, zodat een reconstructie van de nummering meestal wel lukt.

In veel van de kohieren zijn aan het einde de mutaties verzameld en zijn de opgaven van inwonend dienstpersoneel vermeld.

In de speciekohieren komen de namen voor van de bewoners van de huizen. Ook is aangegeven indien een pand is verbouwd of afgebroken. Ook hier geldt dat de gegevens in de kohieren nogal eens achterliepen bij de actuele situatie.

Voor het onderzoek is vooral het hoofdgeld van belang. Het aantal stuks vee geeft inzicht in de grootte van het boerenbedrijf.

Tresoar beschikt over microfiches van deze kohieren. Ze zijn op de studiezaal te raadplegen.

No	Sch No	R. C. B. L.	Werkzaam
N: 26 D. Ned. Socij Andries, publicq gealimiteerd, de Algemeene Voogden Eigenaar. —			
N: 27 Rinne Wijn 1 1/2			24 — 80 —
N: 28 W. Kuchenijs 2			6 — " —
N: 29 De Ned. Schyber 3			3 — " —
N: 30 Leig. in Dief			
N: 31 Simon Hendriks 3 Sch: afgebroken			3 — " —
N: 32 Leig. niet S. van der Werf. 3			3 — " —
<hr/> 6 1/2			80 — 80 —

BRON 53

Pagina uit het Speciekoher van Stavoren, (1803)

54. Floreenkohieren, (1700-1858/1860)

Deze zijn bewaard gebleven in het archief van de Staten van Friesland (Tresoar) en in de gemeentelijke archieven.

Toegang: 5.

Voor onderzoek naar boerderijen en landerijen vormen de floreenkohieren een belangrijke bron. In de exemplaren van 1850 en 1858 zijn namelijk bij ieder perceel de kadastrale nummers vermeld. De serie kohieren loopt van 1700 tot 1858 (1860); ze zijn om de tien jaar opgemaakt, met uitzondering van 1808.

De oudste kohieren in het archief van de Staten van Friesland dateren uit 1700. In gemeentelijke archieven berusten hier en daar nog oudere exemplaren uit de 17de eeuw. De floreenbelasting of -rente is echter al in 1511 ingevoerd door de landsheer Georg van Saksen. De toen geheven belasting op de huurwaarde van de landerijen is bekend onder de naam Aanbreng (zie Bron 56).

De floreenbelasting was bovendien nog de grondslag voor verschillende gemeentelijke, plaatselijke en kerkelijke omslagen. Eigenaren die deze belasting niet kon opbrengen, verkochten hun landerijen aan de Staten van Friesland. Dat gebeurde in de eerste helft van de 18de eeuw meermalen, vooral in de Zuidwesthoek. De Staten verkochten deze landen, toen insolvent genaamd, later vrij van floreen. Sindsdien zijn ze niet meer in de kohieren geregistreerd.

De floreenrente is een typische plattelandsbelasting die in de steden niet werd geheven. Toch komt daar de benaming huisfloreen voor; dit is echter een plaatselijke belasting.

In de kohieren van 1700 en 1708 ontbreken heel vaak de nummers, of ze zijn later alsnog toegevoegd. Door vergelijking met de latere kohieren zijn de ontbrekende nummers meestal te identificeren.

De kohieren bevatten de namen van de eigenaren en de huurders, een korte omschrijving van het bezit, qua soort en grootte, de namen van de naastliggers en de belastingaanslag in floreenen. In de registers van 1850 en 1858 (soms ook in die van 1838) zijn de kadastrale nummers vermeld, zodat het mogelijk is om de goederen te lokaliseren. In het kader van een reconstructie van de grondboekhouding zijn in de *Kadastrale en Pre-kadastrale atlas* de gegevens uit de floreenkohieren van 1700 en 1858 uitgegeven (zie Bron 10). Inmiddels kan men via de website Hisgis.nl gegevens uit deze kohieren raadplegen. Aangezien er veel vernummeringen in de kohieren voorkomen, moet men rekening houden met de juiste toestand in combinatie met de kadastrale minuutplans.

Bij mutaties in de lijst van eigenaren kan men een koopakte of een ander eigendomsbewijs verwachten. Deze zijn te vinden in de notariële of de rechterlijke archieven (Bron 35). Huurcontracten zijn soms te vinden in Notariële archieven (1809-1925) en in de archieven van verpachters (b.v. in familie- en kerkelijke archieven).

Wanneer het lukt om een relatie te leggen met de stemkohieren, kan men teruggaan tot 1640 (zie bron 55).

Boornzwaag.

N° 446 min 66376
 1/20 Kogang / Donkper Cornelis van Eijsinga, Lijer
 Gemeente Langweer naar Van Leene plaats, groot vierde deel
 Sectie A n^o: 1. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sectie C n^o: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sectie E n^o: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sectie G n^o: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sectie I n^o: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sectie K n^o: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sectie L n^o: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sectie M n^o: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sectie N n^o: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sectie O n^o: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sectie P n^o: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sectie Q n^o: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sectie R n^o: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sectie S n^o: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sectie T n^o: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sectie U n^o: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sectie V n^o: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sectie W n^o: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sectie X n^o: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sectie Y n^o: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Sectie Z n^o: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11.

De Stelle belast met elf floren twee
 en twintig stuivers vollen laken. . . fl. 11 - 22 - "
 En met lichte achtien floren laken
 van Amveel. . . " 18 - 7 - "

586 30 376. Drucker J. J. van der Bergema
 2/24 Kogang / Dreef, dine plaats, groot achtentwintig
 Gemeente Langweer tigt bindend dertig roeden tien elle,
 1/4 Sectie A n^o: 12 (hebbende eenen oude grootte van vier
 1/5 17. 18. 19. 20. 21 en twintig Kogang) belendend
 22. 23. Sectie C n^o: naar de vorige plaatsen Noordoosten
 n^o: 37°. 181. 354 de volgende ten Zuidwesten. Areki.
 355. 317. 369. 374. Slechte ruit de Viespoel in de Weelen,
 423. 428. 429. 408. belast met twee en twintig floren twee
 409. 356 en eenige en twintig stuivers acht penningen. " 22 - 23 - 8.
 Cult. van n^o: 151. Drucker J. J. van der Bergema.

BRON 54

Pagina uit het florenkohier van Doniawerstal, (1851)

In de linker kolom zijn de kadastrale perceelsnummers vermeld.
 De middelste kolom bevat de namen van de eigenaren en pachters en een omschrijving van
 het bezit.

55. Stemkohieren, 1640, 1698, 1708-1788.

Toegang 5.

De kohieren van 1640, 1698 en 1728 zijn in druk verschenen. De andere zijn samen ingebonden met de floreenkohieren. Deze zijn vóórin de betreffende registers opgenomen.

In de 17de en 18de eeuw was het stemrecht verbonden aan bepaalde vaste goederen. De eigenaren konden onder andere de grietmannen kiezen. De oudste kohieren dateren uit de jaren 1640 en 1698. Vanaf 1708 werd om de tien jaar een nieuw kohier opgemaakt, het laatst in 1788.

Aangezien er een relatie bestaat tussen de stem- en floreenkohieren, is het in veel gevallen mogelijk om de stemgerechtigde bezittingen te traceren. Daartoe dient men de omschrijvingen in de beide kohieren te vergelijken; in verschillende gemeenten komen de nummers van de goederen overeen. De werkwijze is uiteengezet in de *Pre-kadastrale atlas* (Bron 10). Dit betekent dat men de gegevens uit de beide kohieren uit de jaren 1698 en 1700 alsmede uit 1728 moet vergelijken. Met behulp van de kadastrale nummers uit de floreenkohieren van 1850 is het bezit te traceren. Inmiddels kan men via de website Hisgis.nl gegevens uit deze kohieren raadplegen.

Een apart probleem zijn daarbij de stemgerechtigde goederen die vrij van floreen waren. Het lokaliseren van deze goederen zal met behulp van gegevens uit koopakten moeten geschieden. Wanneer eenmaal is vastgesteld wie de opeenvolgende eigenaren en naastliggers waren, kan men met behulp van b.v. het kadastrale minuutplan het bezit terugvinden.

De stemkohieren hebben alleen betrekking op de plattelandsgemeenten. De gegevens in de registers zijn in vergelijking met die in de floreenkohieren tamelijk summier. Een index op de kohieren van 1640 en 1698 is gereed.

Literatuur:

C.J. Guibal, *Democratie en oligarchie in Friesland tijdens de republiek*. Assen, 1934.

B O R N S W A A G. 101

1640.		1728.		
<i>Plaatzten.</i>	<i>Eygenaars.</i>	<i>Plaatzten.</i>	<i>Eygenaars.</i>	<i>Meyers.</i>
N ^o . 1	De Byfitter Tarquinius Swaga.	N ^o . 1	De Heer Burum meergemelt.	Harmen Jans
2 en 3	J ^r . Gerhard Siffingh voor de eene, en Auk Sytfes voor de andere Stelle.	2 en 3	Dezelve, twee Stemmen.	Harmen Harmens
4	De Ed. Heer Hobbo van Baard, Grietman over Haskerlandt voor de eene helfte, en Juff ^r . Saap van Douma voor de andere helfte.	4	Dezelve.	Harmen Jans
5	Hotfe Jenkes met zyn Conforten.	5	Dezelve.	Reytfesybrens
6	De Byfitter Swaga.	6	Hiltie Swaga cum fociiis, in feer veele kleyne gedeelten beftaande.	Anne Fredfes
7	De Byfitter Tarquinius Swaga.	7	- - - - -	als boven
8	Hans van Solcama.	8	De Heeren Erven van wyl. J ^r . Taco van Burmania, als op N ^o . 10 in Doniaga en N ^o . 3 in Teroele ftaan gefpecificeert.	Jelle Wynties
9	Jan Pyters.	9	De Heer Regnerus van Andringa, Grietman over Lemfterlandt.	Jelle Wynties

[N° 3]

BRON 55

Pagina uit het gedrukte stemkohier van 1728

56. Registers van de Aanbreng, 1511-1546.

De Registers van de Aanbreng uit de jaren 1511, 1514, 1540, 1542 en 1546 bevatten gegevens over floreenplichtige bezittingen in Oostergo, grote delen van Westergo en kleine delen van de Zevenwouden. Van de steden zijn alleen Harlingen, Leeuwarden en Sloten bewaard gebleven. Deze registers zijn op last van Georg van Saksen vervaardigd om tot een rechtvaardige heffing van de grondbelasting te komen. De oudste dateren uit 1511; van sommige gebieden zijn ze in 1540 en 1542 herzien.

De registers bevatten de belastingplichtige huizen en landerijen met opgave van de huurwaarde, de grootte van de landerijen en de namen van de landgebruikers en eigenaren. Gegevens over de situering van de landen ontbreekt echter.

Vergelijking van deze registers met de latere stem- en floreenkohieren van 1640 en 1700 is een zeer moeizame opgave. Dr. O. Postma heeft in zijn boek *De Friesche Kleihoeve* (Leeuwarden, 1934) aangetoond dat er wel mogelijkheden zijn voor reconstructie maar dat men vrijwel nooit een sluitend geheel kan krijgen.

De volgende registers zijn uitgegeven:

- I. Telling (ed.), *Register van den Aanbreng van 1511 en verdere stukken tot de floreenbelasting betrekkelijk*. 4 delen. Leeuwarden, 1880.

- J.C. Tjessinga (ed.), *De Aanbreng der Vijf Deelen van 1511 en 1514*. Assen, 1942-1954. 5 delen.

Een index hierop is vervaardigd door M. Oosterhout en K. Heroma.

- T.G. de Vries, *It boek fan de Swan. Swannejacht en swannemerken yn Fryslân*.

Drachten, 1959, 27-57. Hierin zijn opgenomen de boerderijen waaraan zwanerechten waren verbonden.

- N.E. Algra (ed.), "It register fan de Oanbring fan Einjewier (1511)", in: *Us Wurk* 14 (1965), 1-12.

- Ph. H. Breuker (ed.), "De registers fan de Oanbring út 1511 fan Sleat en Wikel", in: *Bydragen ta pleatslike skiednis* I (1984), 150/175.

- R. Heeringa en J.A. Mol (ed.), "Oanbringregisters fan Harns en Harnzer Utbuorren (...)", in: *Bydragen ta pleatslike skiednis* 2 (1987), 62-142.

- H. Walsweer, "De registers fan de Oanbring út 1511 fan Eagmaryp en Ousternijega", in: *Bydragen ta pleatslike skiednis* 2 (1987), 143-158.

- J.A. Mol, *Leuwerderadeels aenbrengh gemaect int jaer 1540*. Leeuwarden, 1989.

- T. Hannema, Den nyewen aenbrengh van Baerderadeel, gerecolligeert int jaar van 1542, in: *De Neitiid*, 1991, afl. 3, 3-51 en 1991, afl. 4, 25-37.

57. Beneficiaalboeken, 1543.

In de Beneficiaalboeken (1543) zijn gegevens over de kerkelijke goederen in Oostergo en Westergo vermeld. Van het onderdeel Zevenwouden zijn alleen de gegevens van Oost- en Weststellingwerf bewaard gebleven.

Dit werk is in 1850 heruitgegeven.

Op de Beneficiaalboeken bestaat een index.

Van veel belang zijn gegevens over belendende percelen, waarvan de eigenaren worden genoemd. In combinatie met andere 16de eeuwse gegevens kan men bepaalde bezittingen nader traceren.

P.L.G. van der Meer en J.A. Mol hebben in 2013 een uitgave verzorgd van de Beneficiaalboeken. Een digitale versie (1076 pagina's) is te vinden op de website:

<https://pure.knaw.nl/portal/en/publications/de-beneficiaalboeken-van-friesland-1543>

58. Bevolkingsregisters, (1850 - heden).

Deze bevinden zich in de gemeentelijke archieven. Tresoar beschikt over microfiches van deze registers tot ca. 1900. Van een aantal gemeenten zijn deze registers gescand en te raadplegen via de site Allefriezen.nl.

Deze registers zijn in 1850 ingevoerd. Tot deze administratie behoorden na verloop van tijd ook de afzonderlijk aangelegde registers van dienstboden en schippers. In bepaalde gemeenten bezat men daarnaast zogenaamde Wijkregisters, waarin men per wijk de bewoners registreerde. In de Bevolkingsregisters kan men gegevens over de adressen van inwoners van gemeenten vinden.

Om de registratie van de bevolking efficiënter bij te houden is men er in deze eeuw toe overgegaan om persoonskaarten aan te leggen. Tot de bevolkingsadministratie behoorden ook de zogenaamde woningkaarten, waarop per woning de bewoners zijn vermeld. In een enkel geval, b.v. in Bolsward, Gaasterland (1880) en Hennaarderadeel, zijn in een bepaalde periode ook de kadastrale perceelsnummers in de bevolkingsregisters aangebracht.

Door de wijziging van huisnummers in de 19de eeuw is het niet altijd eenvoudig het woonhuis van iemand terug te vinden. Bij verschillende gemeentelijke archieven beschikt men over lijsten waarop bij veranderingen van huisnummers, de oude en de nieuwe nummers zijn aangegeven maar op volledigheid kan zeker geen aanspraak worden gemaakt.

Verwijzingen van kadastrale nummers naar huisnummers zijn behalve in bepaalde gemeentelijke lijsten, ook te vinden in de leggers van 1873 en in sommige van 1897 van de Commissies belast met de herziening van de grondbelasting (Bronnen 45 en 47). Verder kan men met behulp van de verzamelbladen voor het woningonderzoek (1903-1904) (zie Bron 44) nog niet getraceerde adressen lokaliseren.

Momenteel hebben gemeenten de gehele bevolkingsadministratie in de computer opgeslagen.

Ook overlijdensakten van de Burgerlijke Stand bevatten (voornamelijk alleen in de eerste helft van de 19de eeuw) de adressen van de overledenen.

In de 20ste eeuw begon men met de uitgave van Adresboeken, waarin behalve de namen van de bewoners ook hun adressen zijn vermeld. Deze zijn te raadplegen in gemeentelijke archieven en soms in bibliotheken en plaatselijke musea.

Literatuur:

- R.F. Vulsmas, *Geboekt van wieg tot graf. Burgerlijke Stand, bevolkingsregister en dtb.* 's-Gravenhage, 1977.
- R. van der Woude, Bronnen voor de rekonstruktie van de sociale structuur van Leeuwarden, in: *Nieuwsbrief studiegroep Leeuwarden* nr. 11 (1989), 5-25.
- A. Knotter en A.C. Meijer (red.), Gemeentelijke bevolkingsregisters 1850-1902, in: *Broncommentaren 2.* 's-Gravenhage, 1995, 75-116.

59. Register van geestelijke opkomsten van Oostergo, 1580-1581.

Nadat de Hervorming in Friesland definitief was doorgezet, hebben de Staten van Friesland de onroerende goederen van plaatselijke kerken laten inventariseren. Alleen het register van Oostergo is gepubliceerd. Dit is in 1888 door J. Reitsma gepubliceerd. Het bevat behalve een overzicht van de bezittingen ook de namen van van de gebruikers. Hiervan is een index op persoonsnamen vervaardigd.

N.B. Zie voor enkele andere bewaard gebleven overzichten:

P.L.G. van der Meer, J.A. Mol en P. Nieuwland, *Administrative en fiskale boarnen oangeande Fryslân yn de ier-moderne tiid*. Ljouwert, 1993.

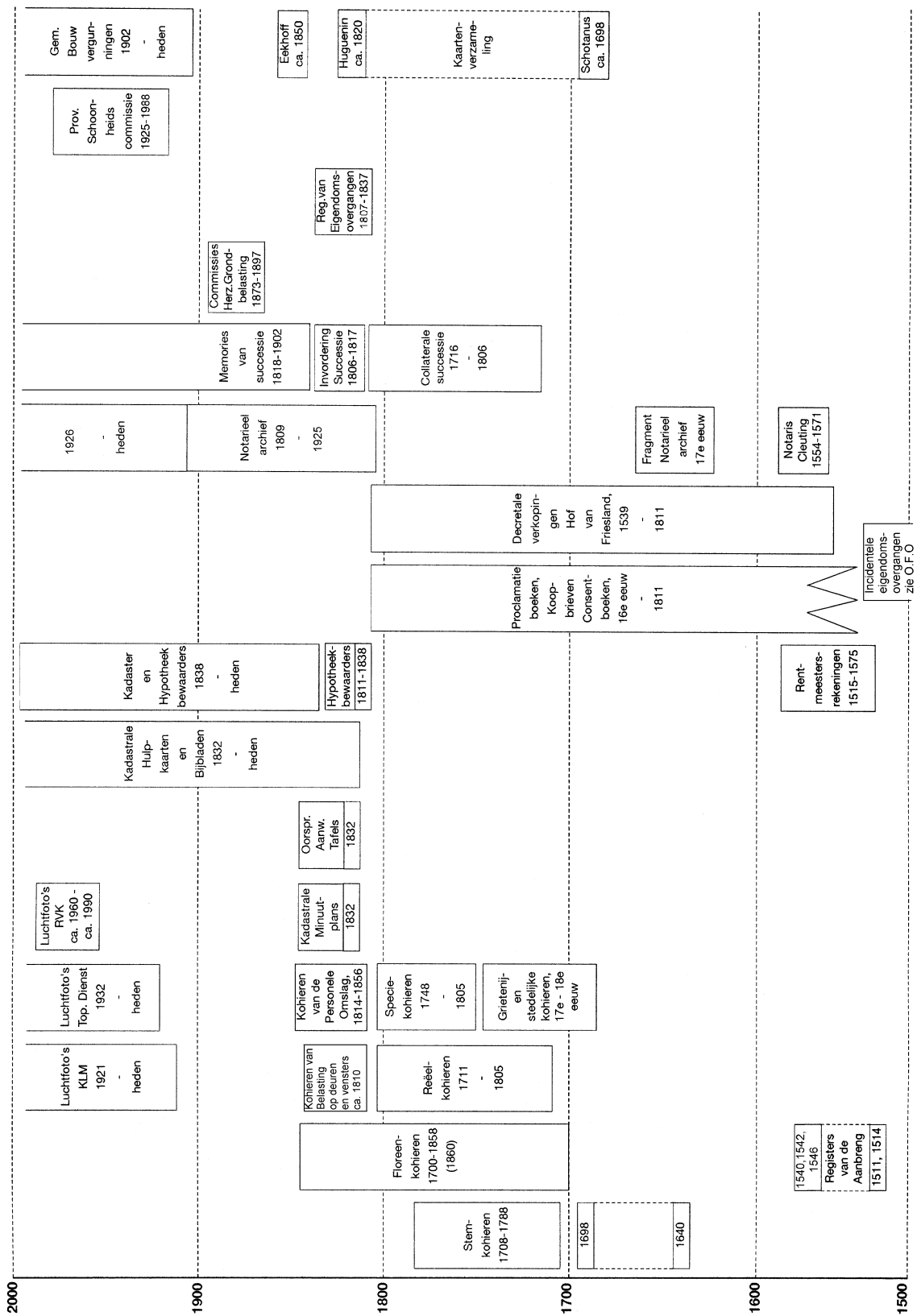
60. Staten van opneming der huizen en gebouwen, voor de verponding op de gebouwen ... voor de belasting op de deuren en vensters, 1809-1814.

Deze zijn (voor zover bewaard) aanwezig in gemeentelijke archieven.

Ten behoeve van de heffing van belasting op deuren en vensters zijn in de jaren 1809-1814 leggers opgesteld met daarin de volgende vermeldingen:

1. Het huisnummer.
2. De naam van de eigenaren en/of vruchtgebruikers.
3. De naam van bewoners en soort van gebouwen.
4. De hoogte van de belastingaanslagen.
5. De huurwaarde voor het meubilair.
6. Het aantal deuren en vensters per verdieping.

De nummering van de huizen komt in verschillende gemeenten overeen met die, welke in de Bevolkingsregisters zijn vermeld. Vergelijking met de reëlkohieren kan leiden tot lokalisering van de panden.

Bronnen uit de periode 1500 - heden, die voor het onderzoek in aanmerking komen.

HOOFDSTUK III

Boerderij Hegedyk 46 te Weidum

1. Inleiding

Aan de Hegedyk, ten zuiden van Weidum staat een fraaie kop-hals-romp boerderij die heeft gediend als object van onderzoek (afb. 1). Deze casus dient als een voorbeeld voor boerderijonderzoek dat in Friesland vaak wordt verricht. De boerderij is gekozen omdat zij in een gemeente staat waarvan een *Kadastrale en Pre-Kadastrale atlas* is, waarvan de gegevens intussen via Hisgis.nl zijn te vinden. 1)

De vraagstellingen die in dit hoofdstuk aan de orde komen, hebben betrekking op de eigendoms- en bewoningsgeschiedenis. Deze konden echter niet alle worden beantwoord. Zoals voor elk onderzoek geldt, is het aan te bevelen om te beginnen met het raadplegen van eventuele literatuur. Helaas bevat de algemene literatuur over de gemeente of het dorp geen gegevens die op deze boerderij betrekking hebben. 2) Wel vinden we informatie in de volgende werken:

- *Kadastrale en Pre-Kadastrale atlas (nu dus Hisgis.nl)*,
- *Monumenten inventarisatieproject. Littenseradiel*,
- *Weidum, dorp van staten. Geschiedenis van de bezittingen van de familie Buma*. 3)

2. Topografisch onderzoek

Om de plaats van het gebouw vast te stellen kan men gebruik maken van topografische kaarten en atlassen. Op de Topografische kaart van 1: 25.000 uit 1989 is de boerderij aangegeven (afb. 2). De situatie van het gebied waarin de boerderij staat kan worden vergeleken met die van 1844, weergegeven op de kaart van de gemeente Baarderadeel in de *Nieuwe atlas van Friesland* van W. Eekhoff (afb. 3). 4) Hierop is de structuur van het landschap goed zichtbaar. Beide atlassen zijn van veel nut bij het verrichten van boerderijonderzoek.

Een andere bron waarop de situatie is vastgelegd zijn luchtfoto's van het gebied. Zo zijn in het kader van onder andere Ruilverkavelingen in de jaren vijftig tot de jaren tachtig grote delen van Friesland vanuit de lucht gefotografeerd. Dat geldt ook voor het gebied Baarderadeel (1963). Hoewel van Weidum en omgeving diverse opnamen bestaan, ontbreekt helaas het gedeelte waarop deze boerderij voorkomt.

Een luchtfoto van het gebied, waarop ook de boerderij zichtbaar is, is opgenomen in de *Foto-atlas Friesland*. 5) De schaal is 1: 14.000, wat betekent dat wel de structuur van het landschap goed zichtbaar is, maar de gebouwen niet.

3. Onderzoek in Kadastrale archieven (zie ook Bronnen 1-5 en 21-30).

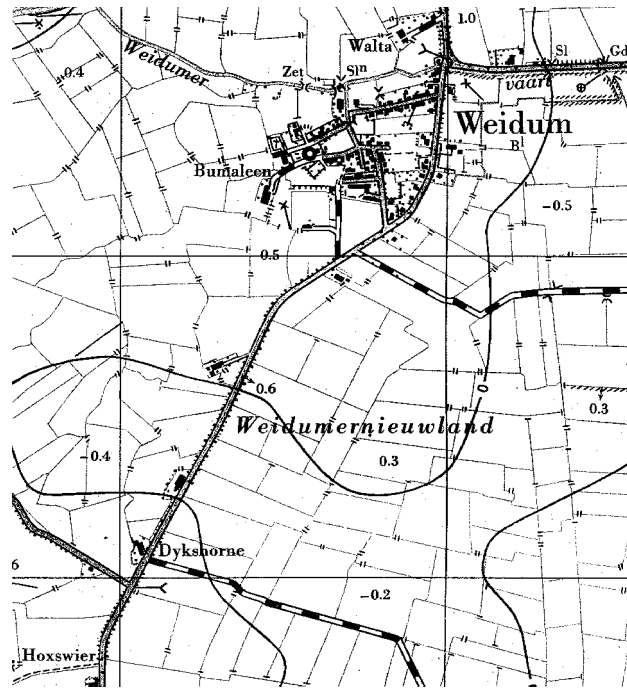
A. Begin van het onderzoek.

Om een onderzoek naar de geschiedenis van dergelijke boerderijen te beginnen, kan men via het kadaster de volgende gegevens opvragen. 6)

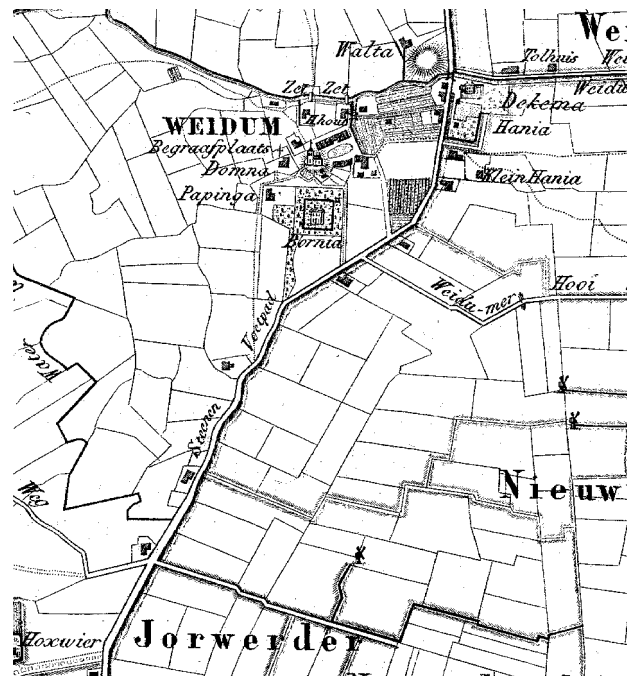
Afb. 1

Foto van de boerderij Hegedyk 46 te Weidum, 1994.

Afb. 2

Detail van de Topografische kaart uit 1959.
 De boerderij is linksboven de naam "Weidumernieuwland" gesitueerd.

Afb. 3

Detail van de kaart van Baarderadeel uit de atlas van W. Eekhoff, 1844.

1. de naam van de huidige eigenaar
2. het adres
3. het kadastrale nummer.

Wanneer geen van deze gegevens precies bekend zijn, moet het perceel worden opgezocht. Met behulp van de bij het kadaster aanwezige gegevens (vroeger de verzamelkaart: een overzichtskaart die verwijst naar het betreffende kadastrale plan) kan men zien dat het betreffende perceel ligt in de huidige kadastrale gemeente Oosterwierum op blad A 3. Wanneer men vervolgens blad A 3 bekijkt, blijkt dat het gebouw het kadastrale nummer A 1177 heeft. Ook het huisnummer (46) is vermeld.

Wanneer de zojuist genoemde gegevens zijn verzameld, blijkt dat de huidige eigenaar heeft de boerderij op 29-4-1994 gekocht. De koopakte is te vinden in het zogenaamde Register HYP 4 (vroeger Register van Overschrijving geheten). Verder is onder andere opgegeven: het beroep en de geboortedatum van de eigenaar, de omschrijving en de oppervlakte van de kadastrale percelen en gegevens over zakelijke rechten. Tevens is opgegeven of het perceel in een ruilverkaveling ligt. Ter lokalisering van het perceel wordt verwezen naar blad en ruit van de kadastrale kaart.

Van al deze gegevens kan men desgevraagd (tegen betaling) een uittreksel ontvangen.

Voor het bestuderen van de eigendoms- en bouwgeschiedenis van de boerderij staan ons enkele mogelijkheden ten dienste, die voor ons onderzoek als volgt zijn toegepast:

1. Het onderzoek op basis van de verwijzingen naar oudere eigendomstitels zoals die zijn vermeld in de Registers van overschrijving.

Voor deze werkwijze wordt verwezen naar punt B.

2. Het onderzoek op basis van het kadastrale perceelsnummer.

Voor deze werkwijze wordt verwezen naar punt C.

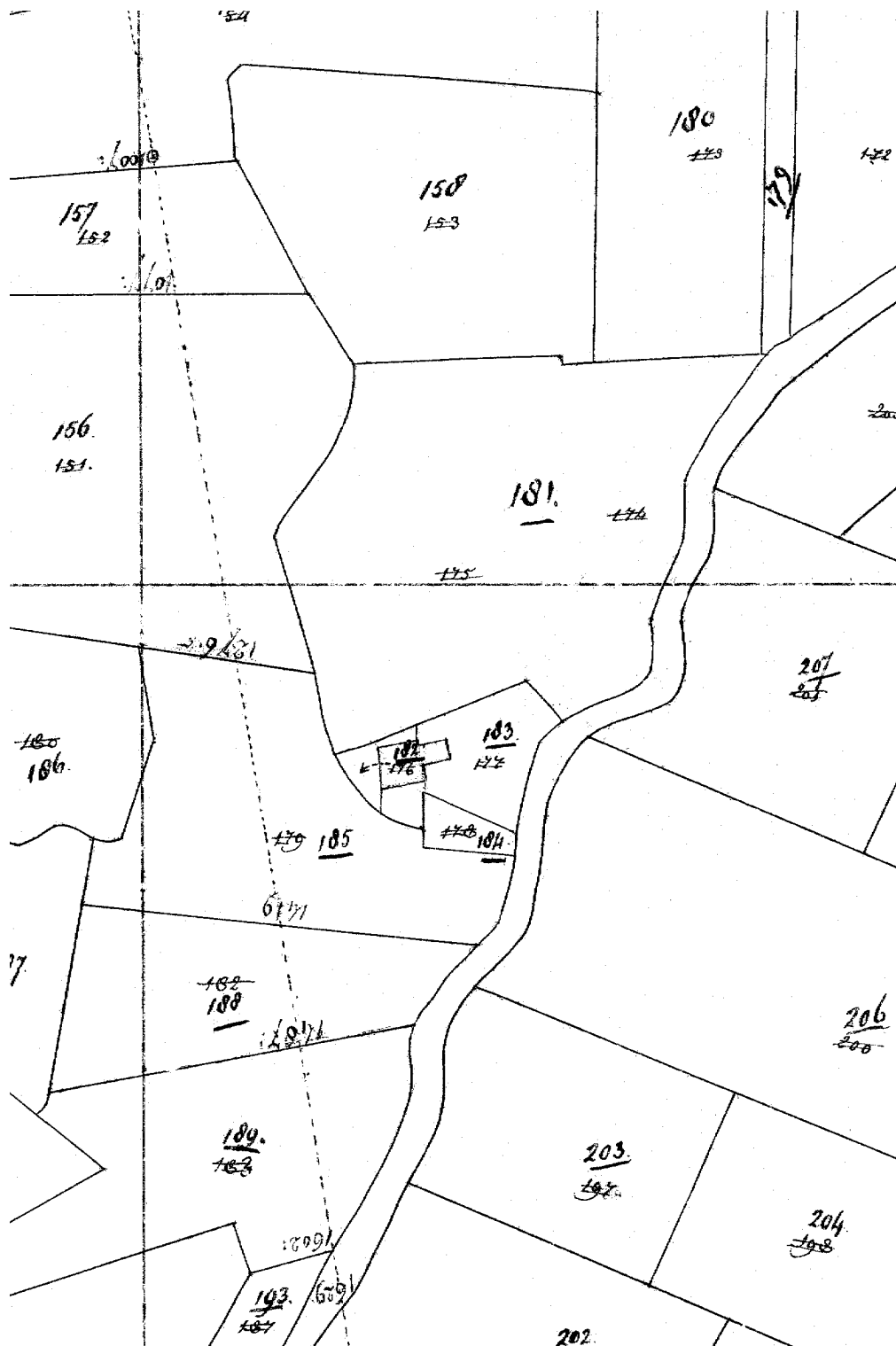
3. Het onderzoek dat uitgaat van de naam van de eigenaar.

Voor deze werkwijze wordt verwezen naar punt D.

B. Het onderzoek in de Registers van Overschrijving (HYP 4).

In de Registers van Overschrijving zijn vanaf 1838 alle eigendomsbewijzen van onroerende goederen "overgeschreven". Wanneer men beschikt over een verwijzing naar deel en nummer van het meest recente Register van Overschrijving (al dan niet via het kadaster gevonden), kan men het betreffende eigendomsbewijs vinden. Omdat in principe in iedere akte wordt verwezen naar de vorige eigendomstitel (althans na 1842), zou men ieder vorig eigendomsbewijs tot aan dat jaar kunnen terugvinden. In de praktijk blijkt deze methode van onderzoek wel eens vast te lopen omdat deze gegevens niet consequent in de akten zijn vermeld. In dat geval is het aan te bevelen om het onderzoek via één van de andere methoden voort te zetten.

Hierboven is vermeld dat in 1994 een verkoop heeft plaatsgehad. Daarbij is verwezen naar deel 7586 en nummer 18 van het Register HYP 4. Uit de akte blijkt dat

Afb. 4

Detail van het kadastrale minuutplan, 1832.
De boerderij heeft het nummer 182 (onder midden).

de veehouder Pieter Keestra de boerderij van mr. Felix Robert Schreuder c.s. heeft gekocht. De akte vermeldt alle bijzonderheden zoals de kadastrale nummers en voorwaarden. In dit document wordt verwezen naar de vorige eigendomstitel, een akte van scheiding uit 1982. Deze zou zijn opgenomen in deel 5226, nummer 51.

Raadpleging van dit deel levert echter een geheel andere akte op, die geen verband houdt met deze boerderij. Hier is door de opsteller van de akte dus een fout gemaakt. Volgens de Kadastrale legger (zie hieronder) moet het echter deel 5216 zijn. 7) Hierin is de scheidingsakte inderdaad opgenomen. Daarbij is bepaald dat de boerderij werd toebedeeld aan Caroline L. Schreuder-ter Horst, haar zoon Felix Robert Schreuder en andere familieleden. In dit stuk is verwezen naar de vorige titel, ook een akte van scheiding, maar nu uit 1941. Deze is opgenomen in deel 2248, nummer 17.

In 1941 is bepaald dat Caroline Louise de boerderij ontving uit de nalatenschap van haar vader mr. Felix Robert ter Horst. De waarde bedroeg toen f 80.000,=. Hierna loopt het onderzoek vast omdat in deze akte niet is verwezen naar het voorgaande eigendomsbewijs. Nu moeten andere kadastrale registers uitkomst bieden.

Om het eigendomsbewijs te kunnen opsporen dat voorafging aan de akte van 1941 zijn de volgende registers nodig: het percelenregister (ook wel Register 71 genaamd) en de Kadastrale legger(s). De laatste verwijzen naar de Registers van Overschrijving, zodat het onderzoek weer kan worden voortgezet. Deze weg is veilig omdat men er dan vrijwel zeker van kan zijn dat men alle verwijzingen naar eigendomsbewijzen op het spoor komt. De Registers HYP 4 berusten bij Tresoar voor wat betreft de periode 1838-1974; de latere zijn aanwezig bij het Kadaster.

C. Het onderzoek op basis van het kadastrale perceelsnummer.

Wanneer men over het nummer van een kadastraal perceel beschikt, kan men het onderzoek met behulp van de volgende documenten voortzetten.

1. In de eerste plaats zoekt men het perceelsnummer op in het Percelenregister (of Register 71). Hierin is het volgende vermeld:
 - a) Het kadastrale perceelsnummer met de verwijzing naar de Kadastrale legger.
 - b) Uit welk oud kadastraal nummer dit perceel is ontstaan. Is het gezochte perceel vervallen, dan staat in de laatste kolom de verwijzing naar het nieuwe kadastrale nummer.Bij wijziging is ook een hulpkaart gemaakt.
2. Op de hulpkaarten, die vanaf 1832 zijn bijgehouden, zijn de vervallen en nieuwe perceelsgrenzen en -nummers aangegeven. Deze kaarten verwijzen naar de zogenaamde Staten 75. Dit zijn lijsten waarin de perceelsgegevens nader zijn vastgelegd ten behoeve van de bijwerking van de leggers.
3. In de Kadastrale leggers zijn per leggerartikel van iedere eigenaar de kadastrale percelen per kadastrale gemeente geregistreerd. Verwijzingen naar vorige leggerartikels zijn hierin tevens opgenomen. Ook eventuele veranderingen (verkoop, stichting van een nieuw gebouw, splitsing of vereniging van één of meer percelen) kunnen zijn vastgelegd.
Een heel belangrijke verwijzing is die naar de Registers van overschrijving waarin de transacties met betrekking tot het bezit zijn vastgelegd.
4. De Registers van Overschrijving bevatten de benodigde eigendomsbewijzen (zie voor een toelichting hierboven bij punt B).

Bij ons voorbeeld is op de volgende wijze van de gegevens gebruik gemaakt:

1. De Registers 71. 8) (Aanwezig bij Tresoar).

Aangezien de boerderij aan de Hegedyk te Weidum een hoog nummer heeft (Oosterwierum A 1177), ligt het voor de hand dat er vroeger een splitsing of samenvoeging met een ander perceel heeft plaatsgevonden. Het register geeft aan dat nr. 1177 is ontstaan uit de percelen Jorwerd E 748, 749 en 751.

Verder wordt verwezen naar de Leggerartikels 1940, 1650 en 1303 (zie hieronder punt 3). Ook het Register 71 van de gemeente Jorwerd moet worden geraadpleegd. Hierin is bij het perceel E 749 verwezen naar het leggerartikel 2625. Tevens is vermeld dat nr. 749 later is veranderd in Oosterwierum A 1177.

Om vast te stellen welke van de drie nummers (748,749,751) betrekking op de boerderij heeft, dienen kadastrale kaarten te worden geraadpleegd. In dit geval kunnen wij gebruik maken van de Hulpkaarten (zie hieronder bij 2).

2. Op de Hulpkaarten (aanwezig bij Tresoar, maar ook digitaal beschikbaar via het kadaster).

Voor ons onderzoek zijn verschillende Hulpkaarten geraadpleegd. In de dienstjaren 1976, 1969, 1943 en 1908 zijn kaarten vervaardigd. We beperken ons hier tot de bestudering van die van 1908 (zie afbeelding bij BRON 5). Toen is vastgelegd dat de oude boerderij die op het minuutplan is weergegeven (afb. 4), is vervangen door een nieuwe. Het kadastrale nummer 182 werd veranderd in nr. 744. Het is opmerkelijk dat er pas in 1909 een tekening is vervaardigd van de boerderij, die volgens de gedenksteen in de gevel in 1875 werd gebouwd. Dit betekent dat niet alle veranderingen aan gebouwen door het Kadaster meteen werden vastgelegd.

De wijziging van 1875 is echter enkele jaren later toch door het Kadaster geregistreerd in de Staat 75. Dit gegeven is via de Kadastrale legger te achterhalen (zie hieronder).

3. In de Kadastrale leggers (aanwezig bij Tresoar, maar ook digitaal beschikbaar via het kadaster).

In de Registers 71 van de kadastrale gemeenten Oosterwierum en Jorwerd zijn verwijzingen naar deze leggers opgenomen. In dat van eerstgenoemde gemeente wordt verwezen naar de leggerartikels 1940, 1650 en 1303. Het exemplaar van Jorwerd verwijst bij perceelsnummer 749 naar leggerartikel 2625 en de voorafgaande (zie hieronder). De verwijzingen naar vorige artikels zijn van bijzonder belang omdat men via deze weg verder kan terugzoeken. Ten behoeve van de overzichtelijkheid volgen hieronder de belangrijkste gegevens uit de leggers. Het leggerartikel 1940 is opgenomen in de legger van Oosterwierum; de andere in die van Jorwerd.

Leggerart.:	Op naam van:	Verwijzing naar Register van Overschrijving:	Verwijzing naar een vorig leggerartikel:
1940	Felix Robert Schreuder c.s.	Deel 5216, nr. 51	1650
2625	Caroline Louise ter Horst	Deel 2248, nr. 17	2459
2459	Felix Robert ter Horst	Deel 2088, nr. 64	2449
2449	Meine Staal	Deel 2088, nr. 39	971
971	Barend en Bernard Wiardus Hopperus Buma. Daarvoor: Wiardus Willem Hopperus Buma. Daarvoor: Bernhardus Hopperus Buma	Deel 669, nr. 13	973
973	Bernhardus Hopperus Buma; vruchtgebruikster: Maria de With (zijn moeder)	Deel 669, nr. 13	377
<p>In de kolom veranderingen wordt melding gemaakt van "exp." (expiratie) en een verwijzing naar staat 75, d.j. 1880. 9)</p> <p>Raadpleging van deze staat levert op dat in dienstjaar 1880 (= 1879) een "bijbouw" heeft plaatsgevonden. Hieronder moet in de praktijk worden verstaan: nieuwbouw. Volgens de gedenksteen geschiedde dit in 1875! Er is toen geen Hulpkaart opgemaakt.</p>			
377	Wiardus Willem Buma		40
40	Bernhardus Buma		
<p>In de kolom veranderingen is vermeld: "scheiding 1840". Hiermee zal bedoeld zijn het dienstjaar 1840, d.w.z. 1839. In de akte van scheiding in het familiearchief Buma wordt namelijk opgegeven dat de akte in 1839 is overgeschreven in deel 16 nr. 45.</p>			

4. De Registers van Overschrijving. (Bij Tresoar: aanwezig de periode 1838-1974; bij het Kadaster: vanaf 1974).

Met behulp van bovengenoemde nummers van de Registers van Overschrijving kan het onderzoek worden voortgezet. Dit heeft het volgende aan het licht gebracht:

- Deel 5216, nr. 51. Akte van scheiding, 1982 (zie boven, punt B).
Deel 2248, nr. 17. Akte van scheiding, 1941 (zie boven, punt B).
Deel 2088, nr. 64. Akte van verkoop, 1935.
Verkopers: Meine Staal c.s.
Koper: Felix Robert ter Horst.
- Deel 2088, nr. 39. Akte van verkoop, 1935.
Verkopers: Barend en Bernard Wiardus Hopperus Buma.
Kopers: Meine Staal c.s.
De heren Buma hadden het bezit verkregen via erfenis van hun vader Wiardus Willem Hopperus Buma (overleden in 1934), die de boerderij op zijn beurt op 22-9-1892 via erfenis van zijn vader Bernhardus Hopperus Buma had verkregen. Blijkbaar zijn naar aanleiding van deze verervingen geen akten opgemaakt.
- Deel 669, nr. 13. Akte van scheiding van de nalatenschap van Wiardus Willem Buma in 1874. Daarbij ontving zijn zoon Bernhardus Hopperus Buma de boerderij te Weidum.
- Deel 16, nr. 45. Hoewel in de leggers niet naar dit register van overschrijving is verwezen, is in 1839 toch een akte van scheiding geregistreerd van de nalatenschap van Bernhardus Buma. Toen ontving zijn zoon Wiardus Willem de boerderij. In een exemplaar van de scheidingsakte in het archief van de familie Buma is verwezen naar dit deel en nummer van het Register van Overschrijving.

D. Het onderzoek dat uitgaat van de naam van de eigenaar.

Wanneer de naam van de eigenaar van één of meer percelen bekend is, kan men via de volgende archivalia de eigendomsgeschiedenis achterhalen.

1. Via de gegevens van het kadaster (vroeger het AKR-systeem) zoekt men gegevens over het perceel (gebouw) van een bepaalde eigenaar. Hierbij kan worden achterhaald welk(e) perce(e)l(en) iemand bezit. Daarbij worden alle perceelsnummers vermeld en wordt verwezen naar het Register van Overschrijving (HYP 4), met deel en nummer.

2. Vóór de invoering van het AKR (1989) dient men gebruik te maken van de Algemene Naamwijzer. Dit is een index op namen van eigenaren in de vorm van een kaartsysteem, dat in 1929 is aangelegd (aanwezig bij Tresoar). Hierop wordt onder meer verwezen naar de Registers van Overschrijving en de artikels in de Kadastrale leggers.

Als voorbeeld is gekozen Meine Staal. Hij was aannemer en handelaar in afbraak. Hij woonde te Leeuwarden. Er is verwezen naar deel 2093 en nr. 82 van het Register van Overschrijving. (Dit is niet meer gecontroleerd). Verder wordt genoemd het leggerartikel 2449 (zie boven bij E).

3. Vóór 1929 beschikte men over een systeem in boekvorm, de Alfabetische Naamwijzer (aanwezig bij Tresoar). Hierin zijn de behalve de namen van de eigenaren onder andere vermeld een verwijzing naar het Algemeen Register.

De alfabetische naamwijzer vermeldt over Bernhardus Hopperus het volgende: hij was burgemeester en woonde achtereenvolgens te Holwerd, Kollum en Leeuwarden. Verwezen werd naar het Algemeen Register deel 67 vak 173 en deel 87 vak 356.

4. Het Algemeen Register bevat per persoon een overzicht van transacties met betrekking tot onroerende goederen (aanwezig bij Tresoar). Vermeld zijn onder meer de namen van de eigenaren met opgave van hun kadastrale percelen en verwijzingen naar de Registers van Overschrijving.

Het Algemeen Register was ook toegankelijk via een Percelenregister van de Hypotheekbewaarders, het Register 69. Volgens de *Kadastergids* (p. 19) voldeed het Algemeen Register niet aan de verwachtingen omdat bepaalde transacties als verervingen en wijzigingen van kadastrale perceelsnummers niet of niet consequent zijn ingeschreven. In 1929 is het Algemeen Register afgeschaft.

Van Bernhardus Hopperus Buma (burgemeester, wonende te Holwerd en Leeuwarden) is onder andere vermeld dat hij de boerderij, Jorwerd E 182 bezat. Deze had hij via scheiding verkregen. In 1874 is in deel 669 nummer 13 van het Register van Overschrijving de akte van scheiding overgeschreven.

4. Bernhardus Buma eigenaar

Het onderzoek in de kadastrale archieven heeft uitgewezen dat verschillende leden van de familie Buma de boerderij in bezit hebben gehad. Hoe zij tot elkaar in relatie stonden wordt in onderstaand schema aangegeven. 11)

Bernhardus Buma (1770-1838)	x	Rolina Maria Hora Siccama (1773-1826)
zoon:		
Wiardus Willem Buma (1802-1873)	x	Maria de With (1803-1878)
zoon:		
Bernhardus Hopperus Buma (1826-1892)	x	Jkvr. Clara Tjallinga Aedonia van Eysinga (1823-1898)
zoon:		
Wiardus Willem Hopperus Buma (1865-1934)		
zoonen: Barend en Bernard Wiardus		

Gezien wij een voorname familie als eigenares van de boerderij aantreffen, is het aan te bevelen na te gaan of zij archivalia heeft nagelaten. In het archief van de familie Buma blijkt zich de inventaris van de nalatenschap van Bernhardus Buma (overleden in 1838) te

bevinden. 12) Dit document bevat bijzonder waardevolle informatie over de geschiedenis van de hoeve. Zo is bij post 28 opgegeven dat de boerderij behoort heeft tot het fideïcommis dat Wybe Buma en Rebecca Joukes Selsma hebben ingesteld en tevens dat de zathe met de meeste bijbehorende percelen op 29 maart 1729 is aangekocht via decreet van het Hof van Friesland. 13)

Nu deze gegevens zijn verzameld zijn er twee mogelijkheden om het onderzoek voort te zetten: meteen het testament van Wybe Buma en de koopakte uit 1729 bestuderen of te trachten een meer compleet beeld van de geschiedenis van de boerderij te krijgen. In dit geval kiezen we voor het laatste.

De boedelinventaris van Bernhardus Buma bevat verder alleen nog gegevens over de huurder (de weduwe Terpstra) en de grootte van het bezit (ruim 34 bunder of hectare). Het spoor naar meer informatie over de boerderij lijkt hier dood te lopen. Een korte oriëntatie op bronnen op het gebied van landbouwgeschiedenis wijst ons naar de archieven van verzekeringsmaatschappijen. De maatschappij OBAS (Onderlinge Brand Assurantie Sociëteit) blijkt in een groot gebied rondom Leeuwarden boerderijen verzekerd te hebben. In het archief van deze onderlinge bevinden zich Registers met gegevens over verzekerde veldvruchten, vee, hooi enzovoort, die ons bij het onderzoek verder op weg kunnen helpen. In het exemplaar van 1839 vinden we dat de weduwe Pieter Terpstra te Weidum 3 paarden, 28 koeien, 6 rieren, 7 hokkelingen, 30 schapen en 2 varkens hield. 14) Het aantal koeien duidt op een flinke boerderij (afb. 5). Met behulp van deze registers zou men kunnen nagaan hoe groot de veestapel gedurende een aantal jaren is geweest. 15) Wij hebben ons hier slechts tot één steekproef beperkt.

5. Het gebruik van de kadastrale en pre-kadastrale atlas, later Hisgis

Raadpleging van de archieven van het Kadaster heeft uitgewezen dat de eerste eigenaar na 1832 Bernhardus Buma was. Een belangrijk hulpmiddel bij de voortzetting van het onderzoek naar de geschiedenis van de hoeve is de hierboven al *genoemde Kadastrale en Pre-kadastrale atlas fan Fryslân. Diel 5, Baarderadiel*. Voor ons onderzoek ligt het belang van de atlas in de opgave van de eigenaren en de nummers waaronder de boerderij in de stem- en florenkohieren voorkomt. Deze gegevens zijn sindsdien ook te vinden via Hisgis.nl.

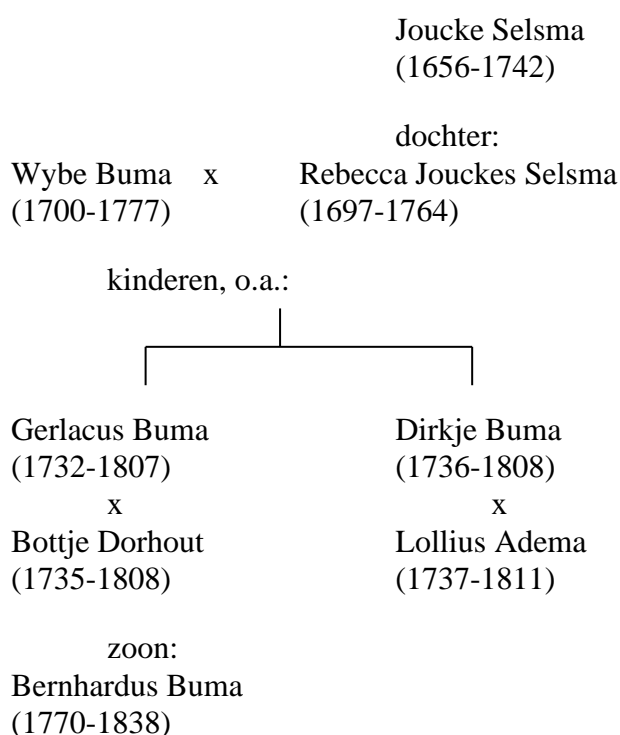
Het eerstgenoemde onderdeel van deze atlas vermeldt dezelfde heer Buma ook in 1832 als eigenaar van de boerderij. Hoewel de gegevens van het Kadaster in 1832 geactualiseerd zouden zijn, is het toch merkwaardig te lezen dat is opgegeven dat de bezittingen te Weidum behoorden aan de oud-grietman Buma. Hij beëindigde zijn functie echter pas in 1834! 16) Behalve de gegevens uit de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels zijn ook de minuutplannen in deze atlas en Hisgis.nl uitgegeven. De boerderij had als kadastrale aanduiding Jorwerd, sectie E nr. 182. Het gebouw is op het minuutplan afgebeeld als een kop-rompboerderij, een type dat vaker voorkomt in het kleigebied (zie afb. 4).

In de *Pre-kadastrale atlas* en Hisgis.nl is vermeld dat de boerderij onder nr. 22 in het floren- en stemkohier is geregistreerd (pag. 41). Bij deze post is opgegeven dat in 1700 grietman Harinxma eigenaar en bijzitter Douwe Thomas gebruiker was en in 1640 jonker Boshuijsen verpachter en Jan Dirx pachter. Volgens het *Stamboek van de Fries adel*, een standaardwerk met genealogieën van adellijke families, werden met de verpachters Ernst Mockema van Harinxma thoe Slooten (ca. 1648-1725) en jonker Philips van Boshuijsen (1584-1652) bedoeld. 17) Naar de laatstgenoemde is het Boshuijsengasthuis te Leeuwarden genoemd.

6. Achttiende-eeuwse eigenaren

De genoemde atlassen c.q. Hisgis.nl hebben belangrijke gegevens opgeleverd waarmee het onderzoek kan worden voortgezet. Voor ieder onderzoek is het belangrijk om een soort raamwerk te vormen waarbij de namen van eigenaren en nummers van de gebouwen waaronder zij in diverse registers voorkomen, het uitgangspunt vormen. Met behulp hiervan kan op een gerichte wijze verder worden gezocht.

Als volgende stap zijn de floreenkohieren onderzocht om te kunnen vaststellen wie de boerderij vóór 1832 in bezit heeft gehad. 18) Zo blijkt dat Bernhardus Buma al in 1818 als eigenaar is geregistreerd. In 1798 bezaten G. Buma en L. Adema, de laatste namens zijn vrouw, de hoeve. In 1768 wordt Wybe Buma vermeld, in 1738 Joucke Selsma en in 1728 de erfgenamen van de heer van Harinxma. In onderstaand schema is aangegeven hoe de familierelatie tussen de genoemde Buma's was.

In het algemeen geldt dat het zinvol is om bij de wisseling van eigenaren na te gaan of er akten zijn opgemaakt. In dit geval is het van belang relevante documenten over erfenissen te bestuderen. Als eerste is getracht gegevens te vinden over de vererving van de boerderij na de dood van Gerlacus Buma in 1807. Aangezien hij slechts één kind (Bernhardus) had, hoefde de boedel niet te worden verdeeld. Er zijn dan ook geen stukken gevonden die op de eigendomsoverdracht betrekking hebben.

Wel zijn er archivalia betreffende de nalatenschap van Wybe Buma (overleden in 1777) bewaard gebleven. In de inventaris van zijn boedel is beschreven dat de boerderij 80 pondematen groot was. Bij de scheiding van het bezit in 1798 ontving de zoon Gerlacus de boerderij. 19)

Hierboven in paragraaf 4 is melding gemaakt van het fideïcommis van Wybe Buma. Om de fideïcommissaire testamenten rechtskracht te geven, dienden zij te worden geregistreerd bij het Hof van Friesland. Om het document op te sporen kan men gebruik maken van de index

op de serie testamenten, die gepubliceerd is in het *Genealogysk Jierboekje*, 1954-1966. Het testament blijkt ingeschreven te zijn in het 11de fideïcommissair registratieboek (inv. nr. 16787, fol. 59 verso e.v.). In een afzonderlijke lijst (fol. 62) zijn alle bezittingen beschreven die tot het fideïcommiss behoorden.

Uit het testament blijkt dat het echtpaar Wybe Buma - Rebecca Selsma al in 1750 had bepaald dat het hun kinderen verboden was om hun boerderijen te Weidum te verkopen of te vervreemden. De boerderij was afkomstig uit het bezit van Rebecca's vader Joucke Selsma. Dat hij haar in 1729 heeft gekocht, kunnen we afleiden uit de boedelinventaris van zijn achterkleinzoon Bernhardus Buma uit 1838 (zie paragraaf 4). Omdat we de precieze datum weten, is de akte snel gevonden in het betreffende register in het archief van het Hof van Friesland (inv. nr. 16830, fol. 32 verso e.v.). Voor onderzoek in deze registers kan men ook gebruik maken van de index die is vervaardigd door D.J. van der Meer en die gepubliceerd is in de *Genealogyske Jierboekjes*. 20)

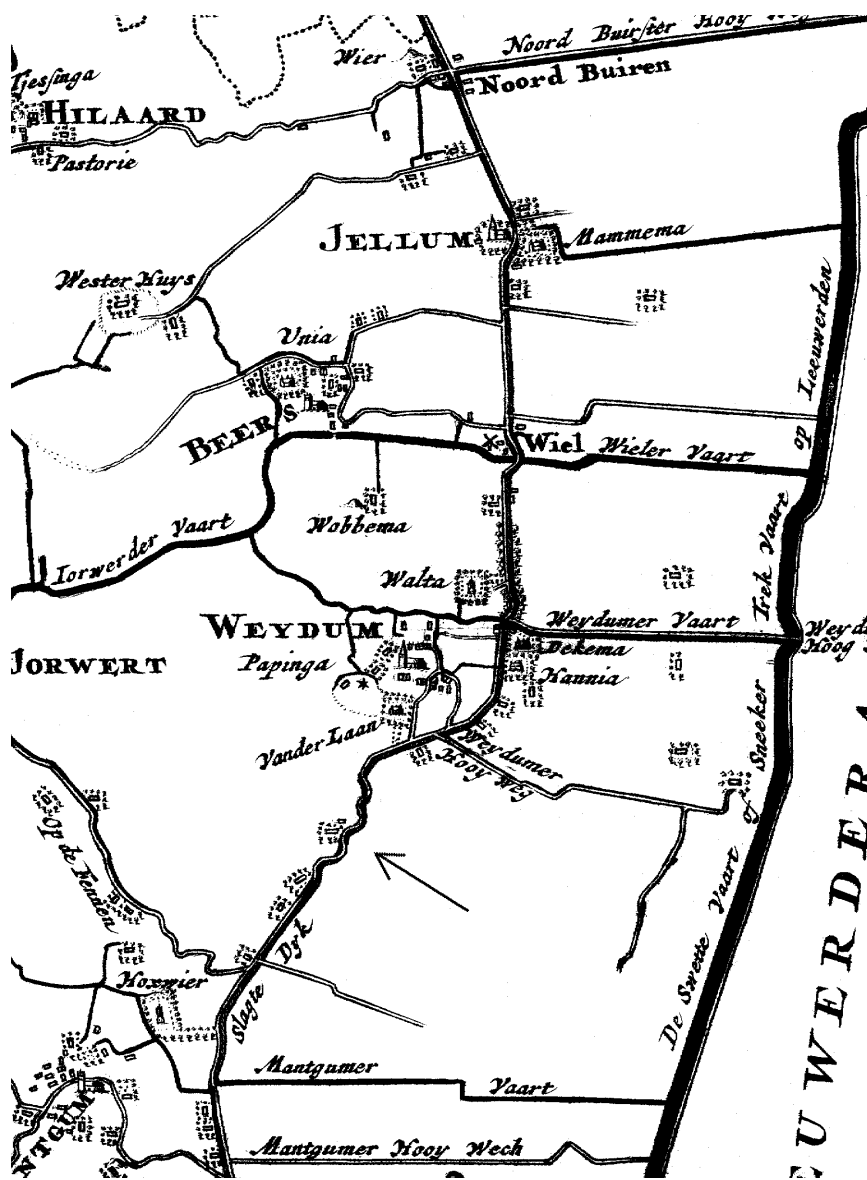
De hoeve werd verkocht door de erfgenamen van Ernst Mockema van Harinxma thoe Slooten. De reden voor de verkoop was het vereffenen van de vele schulden die hij had nagelaten. De boerderij is beschreven als "een stemdragende zathe lands, mede onder Weijdum, groot sestigh pondematen, met de huijsinge cum annexis in de coop der landen te versmelten, bij Dirck Jans gebruijckt, belast met drieëntwintigh florenen en seven stuivers ..." (fol. 32 verso). De belendingen waren: ten oosten de Hereweg, de bezittingen van de kerk van Weidum ten westen, die van mevrouw Sevenaer ten zuiden en die van de verkoper aan de noordzijde.

Joucke Jouckes Selsma, meester kistmaker en houtkoper te Leeuwarden en zijn vrouw Tjetske Gerlofs Regneri werden de nieuwe eigenaren voor 81 goudguldens per pondemaat. (fol. 35). De boerderij is aangegeven op de kaart van Baarderadeel in de kort tevoren uitgegeven atlas van Schotanus-Halma (1698), maar details ontbreken (afb. 6).

7. De boerderij in adellijk bezit

Uit de gegevens van de Pre-Kadastrale Atlas konden we vaststellen dat Van Harinxma in 1700 eigenaar was en Boshuijsen in 1640. Dat kan betekenen dat de boerderij via erfenis of via koop in het bezit van eerstgenoemde is gekomen. Een kort onderzoek in *het Stamboek van de Friese adel* toont aan dat er geen directe familierelatie tussen deze twee jonkers bestond. Dat maakt het aannemelijk dat het bezit tussentijds is verkocht.

Het zoeken naar een koopakte verloopt helaas minder voorspoedig: onze eerste hoop is gevestigd op de Proclamatieboeken van Baarderadeel uit de periode 1670-1701 (R.A. Baarderadeel, inv. nr. 66). Dit leverde echter niets op. De koopakte is echter opgenomen in het Register van Decretale verkopen van het Hof van Friesland (Inv. nr. 16821, fol. 20 e.v.) In 1686 verkochten de voogden over de weeskinderen van Gerrolt Juckema van Burmania en Barbera van Burmania twee boerderijen, één te Weidum en één te Deinum. Ook in dit geval diende de verkoop tot aflossing van schulden. De hoeve te Weidum werd als volgt omschreven: "seeckere heerlijcke sathe landts, gelegen in den dorpe Weijdum, groot nae naem ende faem sestigh pondematen kostelijcke landen, waeronder de huijsinge, schuijre, hovinge, bomen ende plantagie cum annexis in de koop der landen sullen versmelten, belast met drieëntwintigh en een oord floreen ..." Pachter was Sjoerd Jentjes. Uit de akte blijkt dat de kinderen Burmania voor 7/8 eigenaar waren en hun tante Helena - een zuster van hun grootvader Gemme - voor 1/8. Ernst Mockema van Harinxma thoe Slooten kocht de boerderij aan en betaalde 72 goudguldens per pondemaat.

Afb. 6

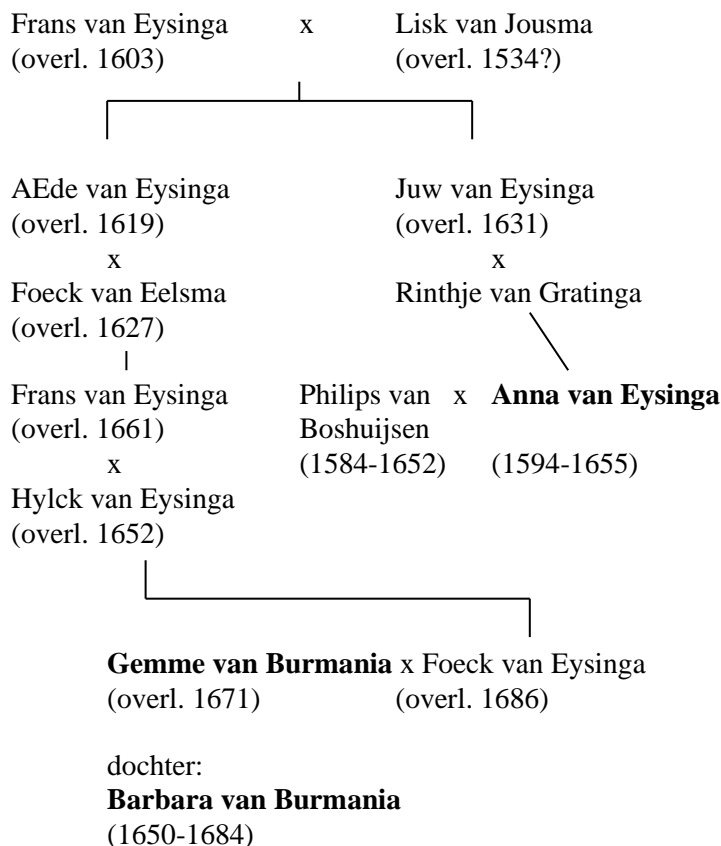
Detail van de kaart van Baarderadeel uit de atlas van B. Schotanus, uitgegeven in 1698.

De boerderij is met een pijltje aangegeven.

Iedere keer wanneer een nieuwe eigenaar van onroerend goed is opgespoord herhaalt zich de vraag hoe hij of zij het bezit heeft verworven. Hoe verder we in de tijd terug gaan, hoe moeilijker het wordt omdat het aantal bronnen afneemt. Bij deze casus hebben we het geluk dat de eigenaren tot voorname families behoorden. Daardoor is de kans vrij groot dat we relevante stukken in de door hen bewaarde archieven kunnen aantreffen.

Omdat de archivalia van de familie Burmania nogal verspreid zijn geraakt, is er voor gekozen het archief van Philips van Boshuijsen, die gehuwd was met Anna van Eysinga, op te sporen. Stukken van hen bevinden zich in het familiearchief van Eysinga-Vegilin van Claerbergen. Onder inventarisnummer 928 bevinden zich stukken die betrekking hebben op de verdeling van de nalatenschap van Anna van Eysinga (1661-1663). Zo ontving Gemme Laes van Burmania, houtvester en pluimgraaf van Friesland bij de scheiding van haar boedel in 1661 "een sate landts gelegen tot Weijdum, groot in 't geheel sevenendevijftich pondematen, belast met drieëndetwintich floreen ende een oord in de schattinge, sampt huijsinge ende meijersgerechticheijt ..." (afb. 7) De pachter was Tjomme Freercx. 21) Omdat de aanslag in de floreenbelasting gelijk is aan die van 1686 en 1729, weten we zeker dat het om de boerderij aan de Hegedyk nr. 46 gaat.

Uit het *Stamboek van de Friese adel* blijkt dat Gemme van Burmania de vader van de eerder genoemde Barbara en een achterneef van Anna van Eysinga was. Daardoor is duidelijk geworden dat de boerderij door erfenis in andere handen is overgegaan. In het volgende schema zijn de familierelaties weergegeven:

Ten Aleddy de Satelands ge:
 loyde Act Oddy om groot in A
 gelyde fouda d'wyttel fouda
 matdy bldar mit drie d'
 Arbutic fouda d' dda ood
 in de fattering faupt gnyng
 d'indigde gde fta gnyf, oof

Vrij van jodmaalde by Ciomind
 fouda al d'wyde gbruyde,
 Aodbefoondid gids art d'fou
 partid, outndit wyttel fouda
 matdy, d'odrdt d'ndid pou
 d'omatdy de d'rode v. h.
 de Capitain, fouda v. g.
 maalda d'rijn de d'wyttel
 fouda matdy g'apddt op 7050 - 0 - 0

Afb. 7

Passage uit de akte van scheiding uit 1661 waarin de boerderij is beschreven.

Tot nu toe hebben we geluk gehad bij het onderzoek om de eigendomsgeschiedenis van deze boerderij te achterhalen. Om gegevens uit de periode vóór 1640 te vinden is echter minder eenvoudig. Er zijn geen algemene registers zoals stem- of floreenkohieren opgemaakt, zodat men zijn toevlucht moet zoeken in ander, verspreid bronnenmateriaal. Helaas bevat dat veel lacunes. Een extra complicatie is het feit dat de boerderij, zoals hieronder zal blijken, vóór 1640 vermoedelijk steeds is vererfd, waardoor het niet eenvoudig wordt om informatie te vinden. In testamenten worden dit soort bezittingen lang niet altijd gespecificeerd en akten van boedelscheiding zijn vaak niet bewaard gebleven. We moeten het daarom van toevallige vondsten hebben. Hierbij is het van belang ook informatie van aangrenzende bezittingen te onderzoeken op vermeldingen van belendingen.

De volgende stap is na te gaan of er in de archivalia van voorouders van Anna van Eysinga iets over de boerderij te Weidum is vastgelegd. Deze poging heeft geen nieuwe informatie aan het licht gebracht. Dat geldt, afgezien van één akte (waarop hieronder wordt teruggekomen) ook voor het onderzoek in de proclamatieboeken van Baarderadeel die bewaard zijn uit de jaren 1578-1605 en 1637-1654 (R.A. Baarderadeel, inv. nrs. 62-64).

8. Verkoop in 1640

Zoals we hierboven al zagen was Philips van Boshuijsen namens zijn vrouw, volgens het stemkohier van 1640 eigenaar. Deze kohieren vermelden echter alleen de namen van de stemgerechtigde eigenaren. Dat hoeft niet automatisch te betekenen dat zij ook het gehele bezit van een daarbij behorende boerderij en landerijen in eigendom hadden. Dat was nu juist het geval bij deze hoeve. In 1640 verkochten namelijk Catharina van Heerma weduwe Sternsee, haar kinderen Carolus, Sjoerd, Douwe en Maria van Sternsee en haar nicht Tjemck van Humalda hun aandelen in de boerderij. Kopers waren dr. Joannes Duringh en zijn vrouw, die 1000 goudgulden betaalden. Als pachter wordt genoemd Jan Dircksen. Hij wordt ook genoemd in het stemkohier. Het echtpaar van Boshuijsen maakte tevergeefs bezwaar tegen de verkoop.

9. De oudste gegevens

Na deze gegevens verzameld te hebben, lijkt het spoor hier opnieuw dood te lopen. Daarom moeten alle andere mogelijkheden worden aangegrepen om nog enige nieuwe informatie te kunnen achterhalen. In dit geval betekent dat het verzamelen van gegevens over belendende bezittingen. We hebben hier het geluk dat de geschiedenis van de aangrenzende boerderij en state Papinga al is uitgezocht. 22) Daardoor weten we dat in 1615 een meetrapport van deze state is opgesteld (familiearchief Buma, inv. nr. 59). Dit stuk is in opdracht van Pieter van Eysinga c.s. opgemaakt. In de beschrijving van alle percelen land wordt bij de eerste post meteen al vermeld dat Papinga aan de zuidkant grensde aan het land "van dese grontheren". Daarmee wordt bedoeld dat de Eysinga's dus ook de boerderij ter plaatse van de huidige op nr. 46 bezaten.

De familie van Eysinga had Papingastate door erfenis verkregen van Kinsk van Ropta 23) Andere erfgenamen waren de Meckema's en de Sternsee's. Opvallend is dat leden van laatstgenoemde familie in 1640 aandelen bezaten in de bewuste boerderij. Dit zou kunnen betekenen dat deze hoeve ook van Kinsk van Ropta afkomstig is geweest. Honderd procent zekerheid hebben we echter niet.

Voor onderzoek naar 16de eeuwse gegevens kan men gebruik maken van de zogenaamde Rentmeestersrekeningen. Deze werden opgesteld in opdracht van de Hollandse Rekenkamer

en daar ook gecontroleerd. Het betreft rekeningen van het beheer van Het Bildt en van inkomsten en uitgaven van grietenijen. In die van de grietenijen is de verkoop van onroerende goederen vermeld aangezien daarop belasting werd geheven. De gegevens betreffen lang niet alle grietenijen en ook niet over de gehele periode van 1515 tot 1580. 24)

Via de index op deze registers komen we erachter dat mevrouw van Ropta in de jaren 1574-1575 de helft van de aandelen in een boerderij te Weidum heeft gekocht (inv. nr. 33, fol. 15). Verkopers waren Syts en Peter Aggema. Hoewel we niet zeker weten dat het om de door ons onderzochte boerderij gaat, is dat toch aannemelijk. 25)

Met deze gegevens zijn we aan het einde van het onderzoek gekomen. Raadpleging van het Register van de Aanbreng heeft geen gegevens over deze boerderij opgeleverd. De kans om vast te stellen welke boerderijen in dit Register worden bedoeld, is erg klein. Alleen een onderzoek naar alle boerderijen in het dorp kan wellicht een oplossing bieden.

Conclusies

1. Er zijn betrekkelijk weinig koopakten gevonden. Dit houdt verband met het feit dat het bezit steeds vererfde.
2. Onderzoek in het archief van het Kadaster heeft uitgewezen dat het Kadastrale registratiesysteem in de praktijk niet geheel waterdicht blijkt te zijn.
3. Het is bewezen dat het verzamelen van gegevens over belendingen veel nut kan hebben. Zo kunnen ontbrekende schakels ten aanzien van de geschiedenis van het hoofdobject worden aangevuld.
4. Het leggen van een relatie tussen het stemkohier met het Register van de Aanbreng is in het geval van Weidum niet meteen mogelijk.

Noten.

1. *Pre-kadastrale atlas fan Fryslân. Diel 5. Baarderadiel.* Ljouwert, 1992. De gegevens uit deze atlas zijn intussen te vinden op de site Hisgis.nl.
2. Algemene literatuur:
 - *Baarderadiel, in geakunde.* Drachten, 1957.
 - A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden.* 14 delen. Gorinchem, 1839-1850. Heruitgave, Zaltbommel, 1978.
3.
 - Rita Mulder-Radetzky en Barteld de Vries, *Weidum, dorp van staten. Geschiedenis van de bezittingen van de familie Buma.* Alphen aan den Rijn, 1994.
 - *Monumenten inventarisatie project. Littenseradiel.* Leeuwarden, 1992.
 - J. van der Vaart en S. Talsma, *Kadastrale atlas fan Fryslân* en J.A. Mol en P.N. Noomen (red.), *Pre-Kadastrale atlas fan Fryslân. Diel 5. Baarderadiel.* Ljouwert, 1992.
4. *Grote Provincie Atlas Friesland, 1: 25.000.* Groningen, 1989. Inmiddels is in 1995 een nieuwe uitgave van deze atlas verschenen. En *Nieuwe Atlas van de provincie Friesland.* Leeuwarden, 1849-1859, heruitgave, Leeuwarden, 1970.
5. *Foto-atlas Friesland.* Den IJp/Emmen, [1989], blad 177. De luchtopnamen dienen als basis voor de Topografische Kaarten.
6. In het verleden kon men deze gegevens via het AKR-systeem (ingevoerd in 1988-1989) terugvinden.

7. Hieruit blijkt dat fouten in overgeschreven akten niet altijd worden gecorrigeerd. Dit is afhankelijk van het belang voor de kadastrale registratie.
8. Volgens dr. F. Keverling Buisman en E. Muller in hun *Kadastergids* ('s-Gravenhage 1979, p. 5) zijn deze registers in 1844 aangelegd als opvolger van de Suppletoire Aanwijzende Tafels. Zij zijn niet meer bijgehouden na invoering van de AKR in 1989.
9. De Staten 75 zijn per kanton opgemaakt.
10. De verwijzing naar het deel en nummer van het Register van Overschrijving is wel opgenomen in het Algemeen Register: in deel 8 vak 228 wordt bij de bezittingen van Wiardus Willem Buma naar de betreffende akte verwezen. Een verklaring over het ontbreken van de vermelding in de legger is waarschijnlijk het feit dat men in de beginfase (vlak na 1838) nog bezig was om de administratie goed op te zetten.
11. Zie *Nederland's Patriciaat*. 77 (1993), 133-177.
12. Familiearchief Buma, inv. nr. 197. De boedelinventaris van Bernhardus Buma bevindt zich ook in het Notarieel archief (inv. nr. 78033, akte 264). Hij is opgemaakt door notaris J. Albarda te Leeuwarden.
Ook de akte van scheiding vinden we in Albarda's archief: Notarieel archief, inv. nr. 78035, akte 272 en voorts in het familiearchief Buma, inv. nr. 197.
13. Het fideïcommis was een erfstelling waarbij aan erfgenamen beperkingen werden opgelegd ten aanzien van de beschikking over een erfenis, door regeling van latere vererving. Vgl. J.H. Brouwer (red.), *Encyclopedie van Friesland*. Brussel, 1958, 290.
14. Archief verzekeringsmaatschappij OBAS, inv. nr. 187, post 452. Merkwaardig is dat de boerderij nr. 23 heeft en niet 22.
15. Dit archief is een rijke bron op het gebied van de landbouwgeschiedenis voor de 19de eeuw. De omvang van de veestapel in een groot gebied zou met behulp van deze inschrijvingsregisters kunnen worden gereconstrueerd. Vgl. M.J.E. Blauw, *Van Friese grond*. Leeuwarden, 1995, 135-137, die het archief van OBAS heeft gebruikt voor een dergelijke reconstructie.
16. In jhr. H. van Baerdts van Sminia's *Naamlijst van de grietmannen, die van 1816 tot 1851 hoofden van de gemeenten ten plattelande in Friesland zijn geweest*. (Leeuwarden, 1851) is vermeld dat hij van 1816-1834 in functie was. Dit betekent dus dat de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel na 1832 moet zijn bijgewerkt.
17. Jhr. M. de Haan Hetteema en A. van Halmael jr., *Stamboek van den Frieschen vroegeren en lateren adel*. Leeuwarden, 1846.
18. De floreenkohieren bevinden zich in het archief van de Staten van Friesland vóór 1795. Gegevens zijn ook via Hisgis.nl op te sporen.
19. Familiearchief Buma. Pas in 1803 is G. Buma in het Reëlkohier als eigenaar geregistreerd (BRF, inv. nr. 1356). Tot die tijd is ten onrechte opgegeven dat de boerderij nog het gemeenschappelijk eigendom was van G. en D. Buma.
20. Index op de Decretale verkopeningen voor het Hof van Friesland, zie: *Genealogysk Jierboekje*, 1978 e.v.
21. Tjomme Freercks wordt in een meetrapport van de aangrenzende boerderij Papingastate uit 1658 reeds genoemd als pachter van de landerijen.
Tot Papinga behoorde een perceel land genaamd de "Seefinne". Volgens een latere aantekening in dit rapport had dit perceel in 1832 de kadastrale aanduiding Jorwerd E 180 en 179. Als belendend perceel aan de zuidkant wordt genoemd het land van Tjomme Freercks. (Familiearchief Buma, inv. nr. 59, afschrift van het meetrapport).

22. Zie *Weidum, dorp van staten*, hoofdstuk 2.
23. Idem.
24. Zie: A.L. Heerma van Voss, *Rekeningen en andere stukken betreffende Friesland, afkomstig uit de Hollandsche Rekenkamer (1515-1575)*. 's-Gravenhage, 1949. In 1965 verscheen van de hand van R.S. Roarda een index, *Nammen fan keapers en forkeapers út de rintmastersrekkens*. (Leeuwarden, 1965).
25. In het testament van Kinsk van Ropta uit 1575 is wel een boerderij te Weidum vermeld, maar welke daarmee wordt bedoeld is onduidelijk. (Verzameling Aanwinsten, inv. nr. 279 (afschrift uit de 20ste eeuw).

Het huis Voorstraat 47 te Franeker.

1. Inleiding

Bij het onderzoek naar aspecten van bouw- en bewoningsgeschiedenis van woonhuizen in steden en dorpen kan in grote trekken dezelfde methodiek worden toegepast als hierboven is aangegeven bij het boerderij-onderzoek. Daarom worden bepaalde onderdelen, zoals het onderzoek in kadastrale archieven, hier niet meer uitgebreid toegelicht.

Als casus is een willekeurig huis in een stad gekozen. Het gaat hier om het pand Voorstraat 47 te Franeker (afb. 8 en 9). Dit huis met zijn 19de eeuwse gevel staat aan de zuidkant van de straat, in een rij huizen tussen het 15de eeuwse Martenahuis en de waag. Aan de westkant staan twee zogenaamde professorenhuizen, waarin thans het museum het Coopmanshûs is gevestigd.

Het trachten te achterhalen van de bouw- en bewoningsgeschiedenis levert wisselende resultaten op. De specifieke problemen waarmee men wordt geconfronteerd, komen in dit hoofdstuk aan de orde. De geschiedenis van het aangrenzende pand, nr. 45 speelt hierin ook een rol. In dit hoofdstuk wordt aan voor de beschrijving relevante documenten aandacht besteed.

Een voorlopig literatuuronderzoek levert geen gegevens over het gebouw op. Tijdens het onderzoek naar de geschiedenis van het huis is gebleken dat het raadplegen van literatuur ook tussentijds moet plaatsvinden.

2. Een opmerkelijke plattegrond. Het pand in de 20ste eeuw.

Het huis Voorstraat 47 te Franeker met zijn drie traveeën (raamvakken) brede gevel geeft de indruk een doorsnee woon-winkelhuis uit de 19de eeuw te zijn. Toch is het raadzaam om bestaande monumentenlijsten te raadplegen. 1)

Omdat we hier met een al wat ouder gebouw te maken hebben, is het belangrijk om te weten of men gegevens kan aflezen aan de gevel(s). Een meer dan honderd jaar oud pand heeft meestal enige bouwsporen waaruit men conclusies kan trekken.

Aan het onderste deel van de gevel is te zien dat er in de loop van de 20ste eeuw wijzigingen hebben plaats gevonden. Dat betekent dat er zeer waarschijnlijk een ontwerptekening voor die verbouwing is gemaakt. Het archiefonderzoek begint hier met een poging een dergelijke tekening op te sporen.

Er zijn twee mogelijkheden om een bouwtekening van een huis te vinden. In de eerste plaats was een eigenaar sinds de invoering van de Woningwet in 1902 verplicht om deze tekeningen voor nieuwbouw en verbouw ter goedkeuring voor te leggen aan de gemeentelijke autoriteiten. Zo zult U in de gemeentelijke archieven de meeste kans hebben om een dergelijk ontwerp te vinden. In het kader van dit onderzoek wordt deze stap overgeslagen. In de tweede plaats bestaat de mogelijkheid dat de tekeningen zijn bewaard in het archief van de Friese schoonheidscommissie. Deze commissie boog zich eveneens over de bouwaanvragen, die ze van de gemeenten ontving. Haar taak was om de gemeentebesturen van advies te dienen over de ontwerptekeningen. Het archief, dat zich bij Tresoar bevindt, bevat ruim 22.000 dossiers uit de jaren 1925-1988, met dien verstande dat uit de jaren tot 1945 alles is bewaard en dat uit de latere periode ongeveer 10 % voor blijvende bewaring in aanmerking kwam. 2)

Afb. 8 en 9. Foto's van Voorstraat 47. Links van het pand staat nr. 45 (1996)

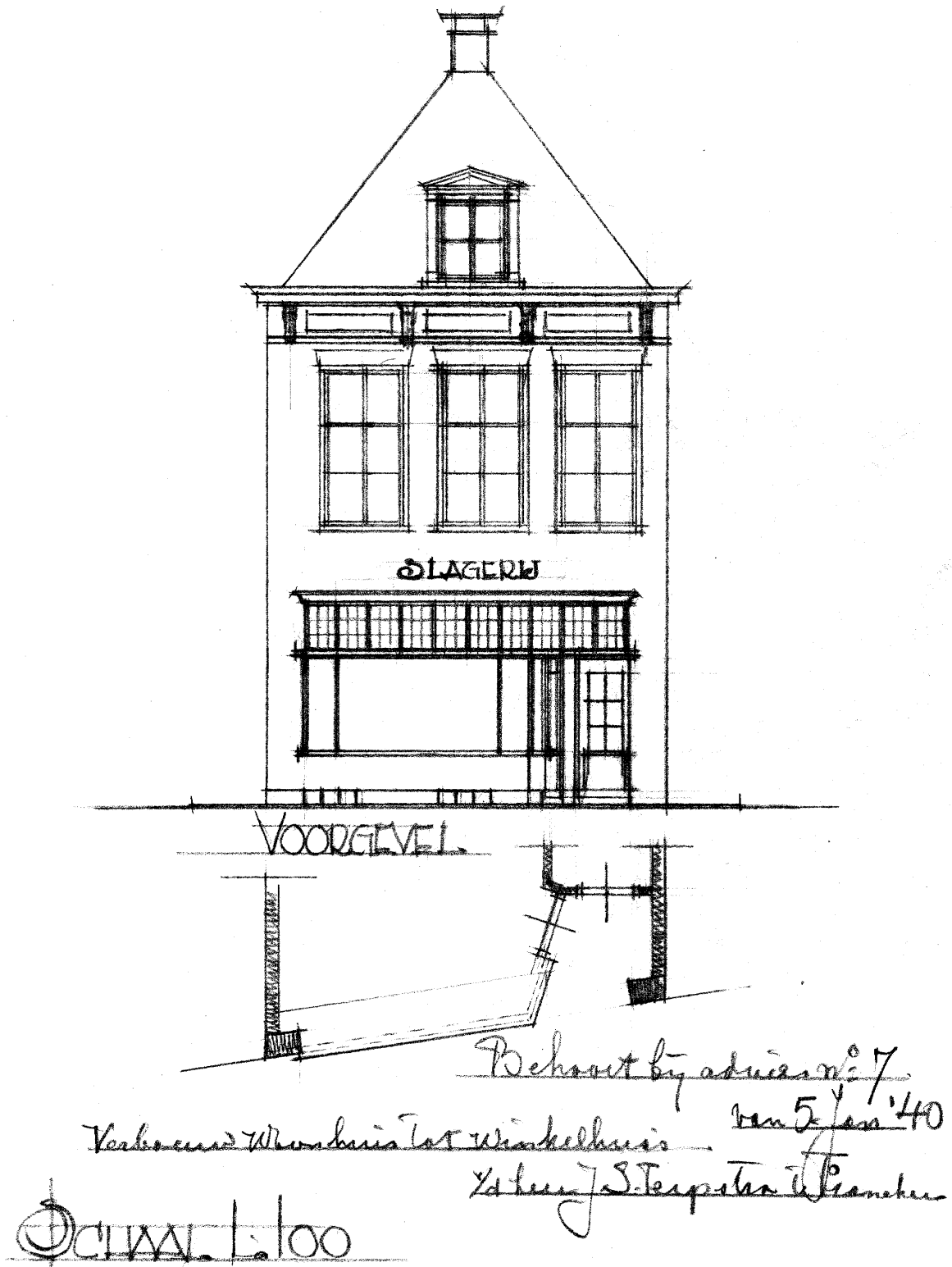
PLAN ' VERBOUWING E

VOORGEVEL

Afb. 10

Ontwerptekening van het huis door architect W.J. Adema, 1940
N.B. Origineel is een blauwdruk, afbeelding hierboven is in negatief.

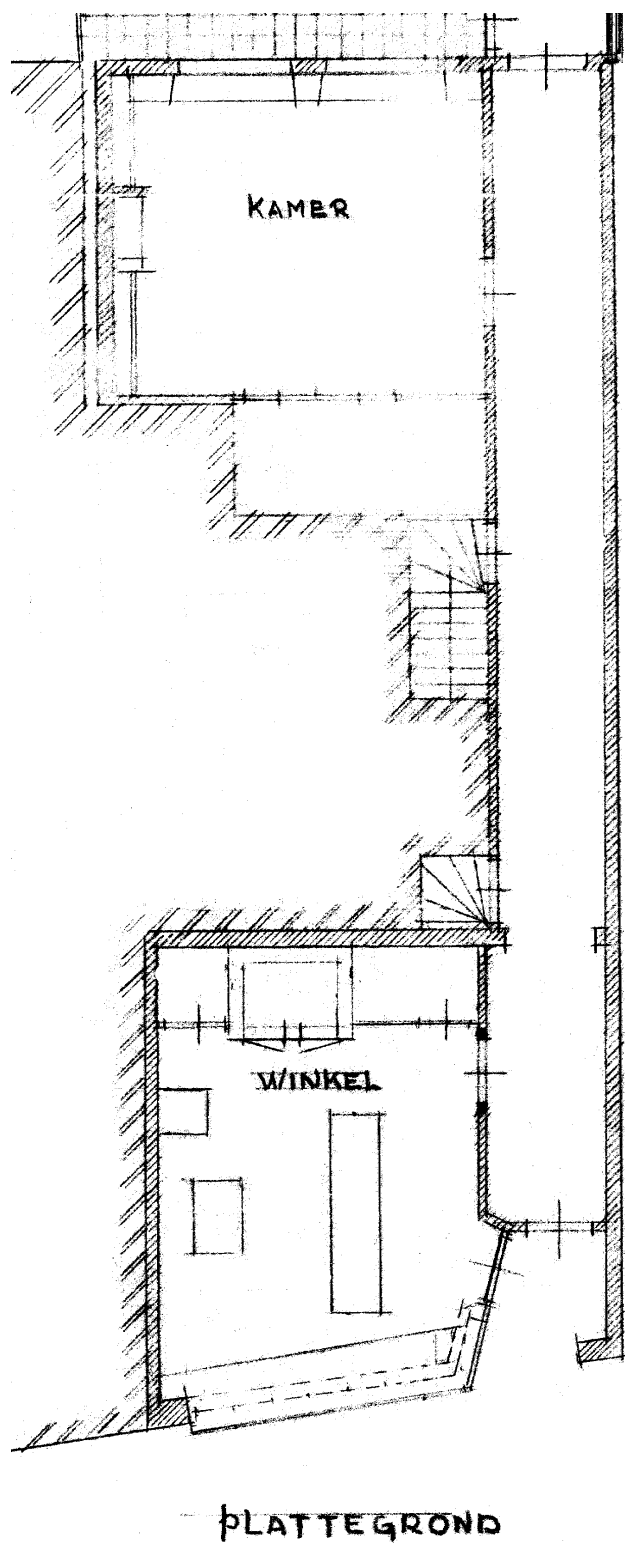
Afb. 11

Aangepast gevelontwerp door de Schoonheidscommissie, 1940.
 De tegels rond de benedepui zijn verdwenen.

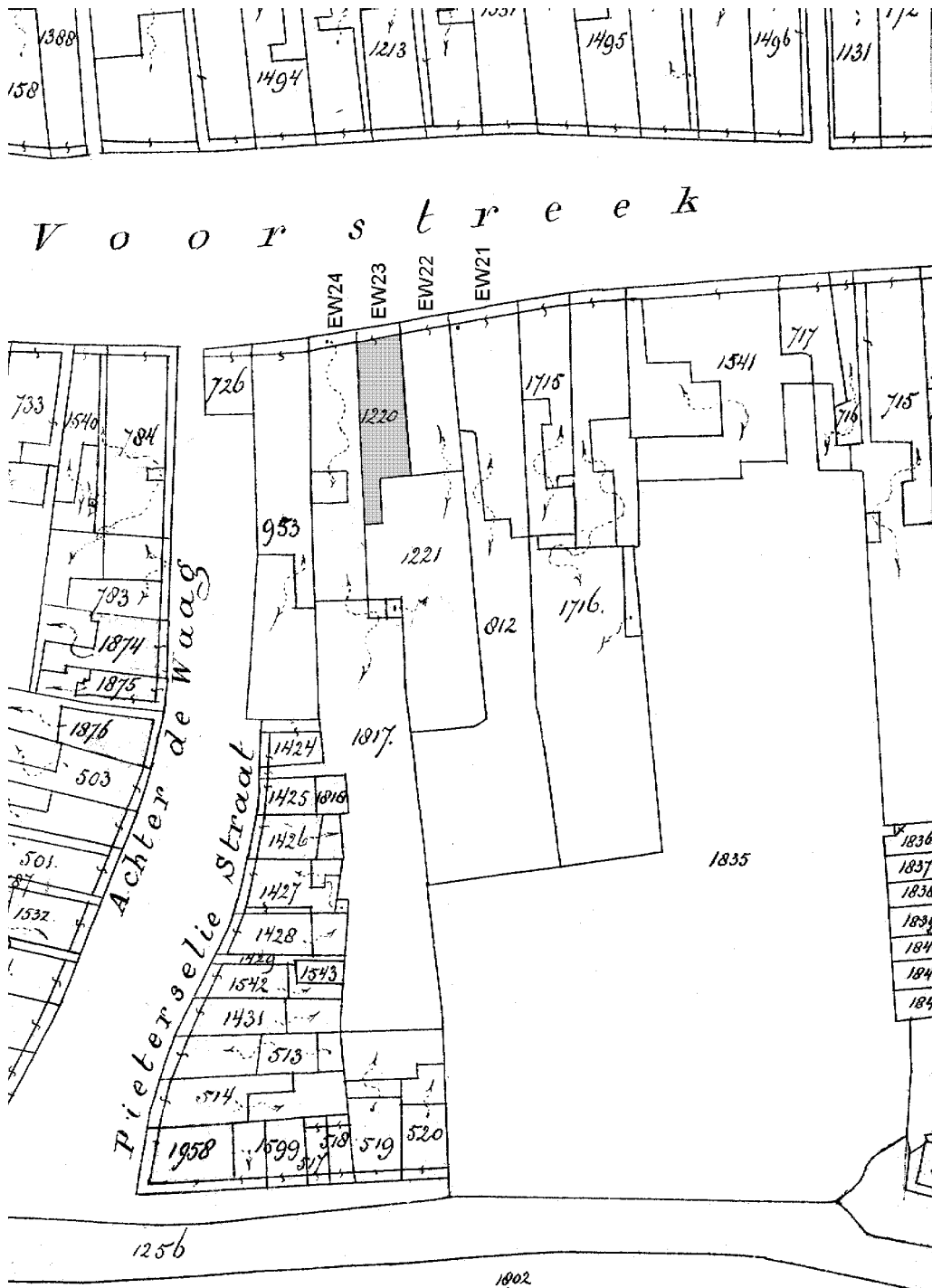
Het archief van de Schoonheidscommissie is voorzien van drie zogenaamde repertoria of indices (indexen) die het zoeken naar bouwdoSSIERS kan vergemakkelijken: één op adres, één op naam van de architect en één in chronologische volgorde. Voor ons doel komt alleen de eerste in aanmerking. De geografische index op de bouwdoSSIERS bevat over het huis nr. 47 de volgende gegevens (met in kolom 3 de betekenis):

Volgnr.:	4000007	Jaar (1940) en volgnummer (7).
Gemeente-code:	70	Franekeradeel.
S:	2	Code voor nieuwbouw (1), verbouw (2) en uitbreiding (3).
Bouwcode:	3760	Bouwcode: winkel en woonhuis. In de index is een lijst van deze codes opgenomen.
Adres:	Voorstraat 47	
Plaats:	Franeker	
Ontwerper:	Adema	
B:	0-0-0	Codes voor bewaarcriteria, voor zover die van toepassing zijn. 1: architect, 2: architectuur, 3: cultuurhistorisch, 4: welstandsgeschiedenis, 5: beschermd stads- en dorpsgezicht. (In dit geval zijn deze gegevens niet van toepassing).

In de inventaris van het archief is vermeld dat dossier 4000007 zich bevindt in inventarisnummer 477. Het dossier heeft betrekking op het woonhuis van J.S. Terpstra dat verbouwd zou worden tot slagerij. De ontwerper was W.J. Adema, een Franeker architect. De aanwezige tekening laat zien hoe de architect zich de verandering van de benedenpui voorstelde (afb. 10). De collega's van de Schoonheidscommissie stelden echter enkele veranderingen op prijs, die het geheel een evenwichtiger indruk gaven (afb. 11). Behalve de voorgevel zijn ook de plattegronden van het huis getekend (afb. 12). Het valt op dat de indeling van de begane grond de indruk wekt dat het huis aan de straat zeer ondiep is en door een gang wordt verbonden met een achterhuis. De indeling heeft zo een U-vorm. De plattegrond van de verdieping en de doorsnede van het gebouw geven echter aan dat de etage over de volle breedte van voor naar achteren loopt. Op dit niveau is geen U-vorm maar een rechthoekige plattegrond. Op deze merkwaardige indeling komen we later terug. Ter afronding van deze paragraaf moet worden opgemerkt dat het bouwdoSSIER tamelijk summier van inhoud bleek te zijn. Zo vonden we geen foto's van het huis, terwijl het doSSIER van het belendende pand, Voorstraat 49, wel een foto bevat. 3) In sommige gevallen zijn er ook tekeningen van gevels en plattegronden bewaard gebleven die een oude situatie weergeven.

Afb. 12
Detail van de plattegrond met het inspringende gedeelte achter
de winkel, 1940. Tekening door W.J. Adema.
N.B. Origineel is een blauwdruk, afbeelding hierboven is in negatief.

Afb. 13

Detail van de kadastrale kaart uit 1887.

Het huis Voorstraat 47 had toen het kadastrale nummer 1220.
Van de omringende panden zijn de wijknummers aangegeven.

3. Een notaris op leeftijd in Franeker

In het vorige hoofdstuk is de methodiek van het werken met archiefmateriaal van het Kadaster behandeld. Deze wordt hier niet herhaald maar wel wordt een andere mogelijkheid voor het opsporen van eigenaren en andere gegevens over onroerende goederen toegelicht. Het eigendom van het huis in de periode van ca. 1900 - 1939 blijft daarbij buiten beschouwing.

In de tweede helft van de vorige eeuw waren commissies actief die zich hebben beziggehouden met de herziening van de grondbelasting. 4) Voor hun werkzaamheden kregen zij de beschikking over leggers (registers) van eigenaren van gebouwde en ongebouwde eigendommen. Deze zijn opgemaakt in de jaren 1873, 1879 en 1897. Tevens zijn kadastrale kaarten van de gehele provincie vervaardigd, die de situatie van 1887 weergeven (in totaal ca. 1700 exemplaren). Deze archivalia zijn bij uitstek geschikt om gebruikt te worden bij onderzoek naar onroerend goed. Zij geven een mooie "doorsnee" van de provincie. De leggers geven de volgende informatie:

1. Kadastraal perceelnummer.
2. Soort van het eigendom (huis, erf, bouwland etc.).
3. Naam van de eigenaar.
4. Belastbare opbrengst van het bezit.
5. Plaatselijke nummers en adressen van de gebouwde eigendommen (respectievelijk in 1873 en 1897). Helaas zijn deze gegevens niet overal consequent vermeld.
6. Een kolom waarin latere kadastrale nummers zijn vermeld. Soms wordt ook opgegeven wie de latere eigenaar was.
7. Verwijzing naar de Kadastrale legger (aanwezig bij het Kadaster).

Op het kadastrale plan van Franeker, sectie A blad 1 (dat is het oude stadscentrum), kan men zien dat het huis Voorstraat 47, het derde vanaf de waag gerekend, het kadastrale nummer A 1220 heeft (afb. 13). In de genoemde leggers is als eigenaar geregistreerd Addick Adrianus Land (archief commissies herziening grondbelasting, inv. nrs. 58,172, 278). Hij bezat ook het belendende pand, thans nr. 45, dat toen het kadastrale nummer A 1221 had. De legger van 1873 geeft aan dat het eerste als plaatselijk nummer had wijk EW 23 en het andere EW 22. Het is van belang om te weten dat de belastbare opbrengst van het westelijke pand f 350,= was en dat van het oostelijke f 500,=. Hieruit zou men kunnen afleiden dat Land het oostelijke huis, dat het meeste waard was, zelf bewoonde en dat het aangrenzende pand een andere bestemming had. Dat deze logische gevolgtrekking nog moet worden bewezen blijkt hieronder.

Op dit moment hebben we een soort raamwerk (eigenaar, kadastraal en plaatselijk nummer en situering van het bouwblok) samengesteld met behulp waarvan we op zoek kunnen gaan naar ander materiaal. Dat levert nadere gegevens op over de achtergrond van de eigenaren en in een volgend stadium over het huis. In de eerste plaats trachten we na te gaan of er een genealogie van de familie Land bestaat. Omdat notaris A.A. Land was gehuwd met leden van de patricische familie Fontein, is het niet uitgesloten dat ook hijzelf tot het patriciaat behoorde. Genealogieën van families uit deze laag van de bevolking zijn gepubliceerd in *Nederland's Patriciaat*.

Biografische gegevens over A.A. Land kunnen we ook opzoeken in het Bevolkingsregister van Franeker. Dit bevindt zich in het Gemeentearchief van Franeker. Verder bevatten de registers van de Burgerlijke Stand gegevens over hem en zijn familie. 5) Op 26 en 27 maart 1898 overleden te Franeker Addick Adrianus Land en zijn vrouw Catharina Christina

Fontein. In hun overlijdensakten is vermeld dat zij het huis in wijk E W nr. 23 bewoonden (thans nr. 47). Hij was bij zijn dood 83 jaar en hij had nog een notarispraktijk. Op hun woonadres komen we nog terug.

Om de sociale positie van de eigenaar nader te bepalen kan men het werk- en woonmilieu bestuderen. Dit kan geschieden met behulp van de literatuur over personen met een publieke functie. In dit geval kan men gebruik maken van het in 1985 verschenen boek *Oude en nieuwe notarishuizen in Friesland*. Op pagina 60 is een lijst van Franeker notarissen opgenomen, onder wie A.L. Land. Helaas is geen foto afgedrukt van zijn woon- en praktijkruimte. Wel is opgegeven wanneer hij zijn praktijk uitoefende: 1849-1898.

Na deze informatie over de bewoners te hebben verzameld, richten wij ons onderzoek op het woonhuis. Gegevens daarover kunnen aanwezig zijn in boedelinventarissen. De waarde van dit soort akten is enige jaren geleden aangetoond. 6)

Om dit type inventarissen op te sporen moeten we weten welke notaris deze heeft opgemaakt. Het ligt niet meteen voor de hand dat de andere in Franeker werkzame notaris dit heeft gedaan. De beide collega's zullen vast wel enige afstand tot elkaar hebben bewaard ten aanzien van persoonlijke aangelegenheden. Om er achter te komen met welke notaris(sen) het echtpaar Land-Fontein contact onderhield, raadplegen wij hun memories van successie. Daarin is altijd vermeld voor wie men een testament liet passeren en vaak ook door welke notaris de erfgenamen de zaken lieten afwikkelen.

Aangezien de gemeente Franeker ressorteerde onder het kantoor Harlingen moet in het archief van het laatstgenoemde bureau worden verder gezocht. Inv. nr. 7060 bevat de beide memories (nrs. 9886 en 9887). De erfgenamen hebben aan de belastingambtenaren opgegeven dat beide erflaters een testament hadden nagelaten. Dat van Land is opgemaakt door notaris D. Cannegieter te Tzum en dat van zijn vrouw door notaris G. Posthuma te Dokkum. In het archief van de eerste is geen inventaris aangetroffen.

In dat van de opvolger van notaris Posthuma, D.G. Westra, wel. Hij beschikte over een inventaris van de nalatenschappen van het echtpaar Land. (Notarieel archief, inv. nr. 27097, akte 1614). Deze methode van onderzoek naar de boedelinventaris is van belang voor liefhebbers, maar kan worden overgeslagen omdat dergelijke akten via Allefriezen.nl kunnen worden opgespoord.

Bij het bestuderen van de inventaris en het vergelijken van de twee panden van het echtpaar, Voorstraat 47 en 45, dringt de vraag zich op of de familie Land wel op nr. 47 (wijk E.W. 23), het kleinste van de twee, gewoond heeft zoals in de overlijdensakten is opgegeven. Men mag toch aannemen dat de notaris op stand woonde, dus in het grootste huis, het huidige nr. 45, zoals hiervoor al werd verondersteld. Dit vermoeden wordt versterkt door de vermelding in de inventaris van een zaal, een representatieve ruimte. De bewijzen voor deze redenering ten aanzien van hun domicilie zijn in het Bevolkingsregister van Franeker te vinden. Hierin is vermeld dat in de jaren 1880-1900 het echtpaar Land-Fontein met drie dienstmeiden inderdaad op nr. E W 22 woonde! Dit komt overeen met de gegevens in koopakten en belastingkohieren (zie hieronder).

Uit een grondig onderzoek naar de volgorde van de vertrekken en het aanwezige meubilair kan misschien duidelijk worden hoe de twee panden zijn ingedeeld. Afgezien van de gangen, de kelder en de zolders waren er elf vertrekken. Dit duidt erop dat beide panden in gebruik waren bij de familie. Gezien de waarde van de inboedel (ruim f 4700,=) kunnen we vaststellen dat het echtpaar Land welgesteld was.

4. Een Hollands meesterwerk in Franeker?

Wat voor ieder onderzoek belangrijk is, zijn de verwijzingen naar vroegere eigendomsbewijzen. Vanaf 1842 waren notarissen verplicht om in akten van eigendomsovergang te verwijzen naar deze stukken. Ook de akte van 1898 verwijst naar eerdere aankomstitels. 7)

Notaris Land heeft de beide huizen in 1853 aangekocht. De akten werden gepasseerd voor de notarissen Witholt te Sexbierum en Schot te Franeker. Land kocht toen van A.T.R. Sixma baron van Heemstra het herenhuis (wijk E.W. nr. 22, kadastraal A 810) aan voor f 3275,= (Notarieel archief, inv. nr. 117002, akte 183). De helft van de aandelen in het andere huis kocht hij voor f 650,= van de weduwe Jacobus Bruining (Notarieel archief, inv. nr. 41049, akte 291). Uit deze transacties blijkt dat de notaris het oostelijke pand, het meest voorname (thans nr. 45) betrokken moet hebben. Hij heeft ook enkele wijzigingen aan de huizen laten uitvoeren. Dit blijkt uit het feit dat de kadastrale perceelsnummers toen gewijzigd zijn. In de zojuist genoemde koopakte uit 1853, gepasseerd voor notaris Witholt, is ook verwezen naar de vorige aankomstitel. Dat was een koopakte van 1839, toen de erfgenamen van Isaac de Swart twee herenhuizen verkochten, bestaande uit het oostelijke en westelijke deel van het kadastrale perceel A 723, met de huisnummers 22 en 23 (Notarieel archief, inv. nr. 40027, akten 5118 en 5127).

Op het kadastrale minuutplan van 1832 is te zien dat er oorspronkelijk één gebouw stond, ter breedte van twee huizen (afb. 14). Toen was volgens de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel van het Kadaster Isaac de Swart eigenaar. Zijn familie heeft bij de verkoop in 1839 het herenhuis in tweeën gesplitst. Toen is er waarschijnlijk een scheiding in vertrekken aangebracht die op de plattegrond uit 1939 van architect Adema te zien is. Hij tekende namelijk de plattegrond van het huidige pand nr. 47, het voormalige westelijke gedeelte van het huis met een soort inham achter de winkel (zie afb. 12). Die uitsparing geeft een vertrek aan van het belendende pand, dat nog dateert uit de tijd dat de beide panden één geheel waren.

Veel meer informatie over het huis vinden we in de inventaris van de nalatenschap van I. de Swart. Uit de akten van burgerlijke stand blijkt dat hij op 10 september 1838 overleed in het huis E.W. 22. Hij was raadslid van Franeker en gehuwd geweest met AEmilia Wiskje van Scheltinga.

Om de inventaris te vinden moet men de repertoires raadplegen die door notarissen worden bijgehouden. In dit geval is het zoeken eenvoudig, gezien het feit er in Franeker slechts twee notariskantoren waren gevestigd. In dit geval is met opzet niet als eerste de memorie van successie opgezocht, waarin meestal naar een notaris wordt verwezen. Dat had twee redenen: er zijn geen indices op deze memories uit de periode vóór 1856 en bovendien hadden we twee pakken moeten doorbladeren om het stuk te kunnen vinden. 8) Inmiddels kan men ook via Allefriezen.nl de akte op het spoor komen.

De inhoud van de boedel is beschreven in de akte nr. 5033 van inv. nr. 40026 uit het Notarieel archief. De akte begint met het noemen van het adres van het sterfhuis waar de notaris en de erfgenamen verzameld waren om alle goederen te inventariseren. Het voert te ver om hier diep op in te gaan maar toch is het zinvol om op de volgende punten te wijzen.

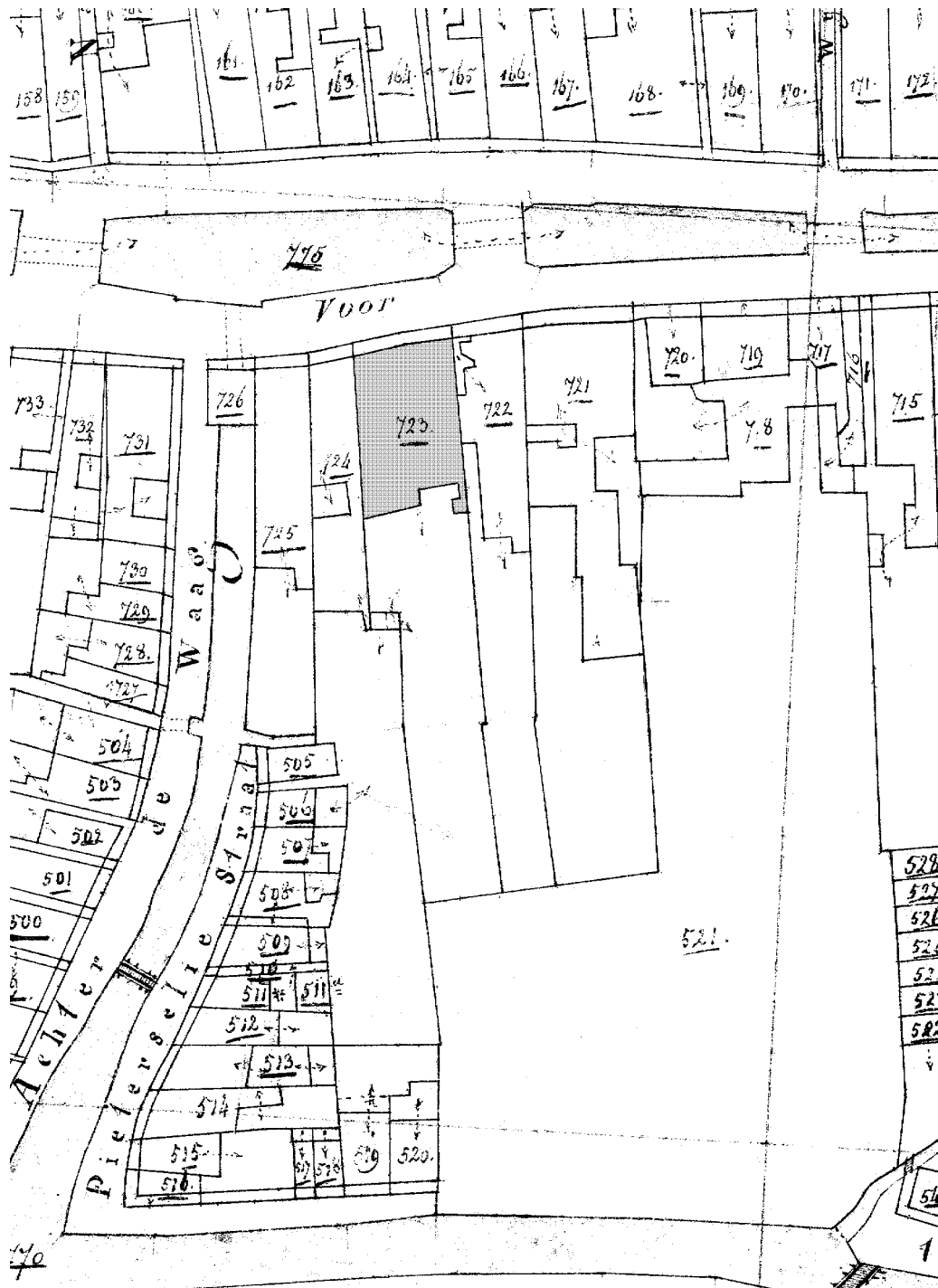
1. De gehele inboedel is per vertrek opgesomd.
2. Isaac de Swart bezat een groot aantal portretten en andere schilderijen. Daartoe behoorde een landschap van de schilder Wouwerman. Vermoedelijk betrof het een werk van de bekende Hollandse schilder Philips Wouwerman (1619-1668),

voorstellende een herder en zijn vrouw, die op een ezel was gezeten. Dit werk vertegenwoordigde een waarde van f 50,=, wat vrij hoog was. De aanwezigheid van zo'n waardevol schilderij maakt de inboedel van deze patriciër bijzonder.

3. De boedelinventaris bevat ook een verwijzing naar de koopakte van het huis. De koop vond plaats op 3 oktober 1813 voor notaris Telting te Franeker.

4. Tenslotte is vermeld dat De Swart f 3000,= van de boedel van zijn vrouw (overleden in 1810) heeft geleend "te dienen tot vertimmeringen van de huizing wijk Eerste west nummer 22 en 23". Helaas is niet opgegeven welke architect of timmerman hierbij was betrokken. Deze verbouwing hield in dat hij van de twee panden één geheel liet maken. Een bouwtekening of bestek is niet bewaard gebleven. Men was in de 19de eeuw namelijk niet verplicht om dergelijke stukken aan de overheid voor te leggen. Daarom zijn veel van deze documenten verloren gegaan. Gezien zijn status had De Swart blijkbaar behoefte aan een voornaam (dubbel) woonhuis.

Het gegeven in punt 3 is meteen benut om de vorige koopakte op te sporen. Hierin lezen wij dat de kunstschilder Willem Bartel van der Kooi "zijne huizingen met hoving daarachter gelegen, staande aan de zuidzijde der Voorstraat binnen Franeker, gequoteerd wijk EW no. 22 en 23" aan Isaac de Swart heeft verkocht (Notarieel archief, inv. nr. 41004, akte 232). Van der Kooi was docent aan de Franeker Academie en later in de 19de eeuw een zeer bekend en veel gevraagd portretschilder van de Friese adel en patriciaat. In de aan hem gewijde dissertatie van de hand van C. Boschma worden zijn huizen genoemd terwijl tevens wordt vermeld dat de schilder en (later burgemeester) De Swart contacten onderhielden. 9) Dankzij het boek over Van der Kooi is bekend dat hij de beide huizen in 1806 heeft gekocht. De koopakte is te vinden in het proclamatieboek en in het protocolboek of register van koopbrieven (rechterlijk archief Franeker, inv. nr. 245, fol. 14 en inv. nr. 271, fol. 51 verso e.v.). De schilder kocht twee huizen aan van Jan Deketh, lid van de Nationale Rekenkamer in Den Haag, die hij met zijn familie reeds huurde. Aangezien het meest oostelijke, het grootste was, mogen we aannemen dat Van der Kooi dit huis bewoonde. Om hierover zekerheid te krijgen is het speciekohier van Franeker uit 1805 geraadpleegd. De wijkindeling die in 1813 bestond, werd ook al in 1805 in het kohier gehanteerd. Hierin is genoteerd dat Van der Kooi op nr. 22 woonde (het meest oostelijke dus) en dat het huis nr. 23 gevoegd is bij nr. 22. Blijkbaar was nr. 23 een eenvoudig pand dat erbij gehuurd werd. Boschma heeft in zijn boek dit huis ten onrechte als het woonhuis van Van der Kooi aangeduid. 10) In de koopakte van 1806 worden ook de belendingen opgegeven. Dit zijn gegevens die bij huizenonderzoek in steden en dorpen nogal eens van belang kunnen zijn. Zo komt het geregeld voor dat huizen vererven en dat het niet duidelijk is wie op een bepaald ogenblik eigenaar is. In die gevallen kan men via eigendomsbewijzen van belendende eigenaren de namen van eigenaren van het onderzoeksobject nog wel eens terugvinden.

Afb. 14
 Detail van het kadastraal minuutplan, 1832.

Het huis op perceel 723 stond op de plaats van de huidige panden 45 en 47.

5. Van burgemeester tot mislukte boekhandelaar

Om verder in de tijd terug te gaan, kunnen we gebruik maken van belastingkohieren. Hiervan komt als eerste de serie reëelkohieren in aanmerking. Deze serie begint in 1711 en eindigt met het jaar 1803, al ontbreken er wel verschillende jaren (Archief Staten van Friesland, inv. nrs. 3692-3724 en BRF, inv. nrs. 1396-1400). De belangrijkste informatie in deze kohieren zijn de namen van de eigenaren en huurders en de huurwaarde van de huizen. Aan mutaties in de namen kan men afleiden of een pand is verkocht. Verhoging van de huurwaarde wijst meestal op verbouwingen. Tenslotte moet nog één opmerking over de kohieren van steden worden gemaakt. Ten opzichte van de floreenkohieren bestaat er één nadeel: er is geen verband te leggen met de stemkohieren (die tot 1640 teruggaan). Aan de huizen in de steden was geen stemrecht verbonden.

Bij het raadplegen van de reëelkohieren blijkt dat de nummering van de huizen in Franeker niet parallel loopt met de latere huisnummers. Er is een verspringing van twee nummers. Nadat is vastgesteld op welke post het huis Voorstraat 47 betrekking heeft, kunnen we het onderzoek voortzetten. Volgens het laatste kohier, dat uit 1803, was Jan Deketh eigenaar van het huis nr. 20 (het oostelijke) en van nr. 21. Dat nummer 20 belangrijker was, wordt duidelijk uit de koopakte van 1787, waarop hieronder verder wordt ingegaan.

In het reëelkohier van 1801 is de huurwaarde van de huizen 20 en 21 respectievelijk 110 en 50 gulden. Omdat de huurwaarde in 1803 van 110 op 250 gulden is gebracht, betekent het dus dat er een verbouwing heeft plaatsgevonden. Dat dit inderdaad is gebeurd bewijst het speciekohier van 1802 waarin is vermeld dat er een halve schoorsteen aan het huis is toegevoegd. Wat de verbouwing precies inhield is bij gebrek aan gegevens helaas niet meer te achterhalen.

Met behulp van de reëelkohieren komen we er achter dat in 1787 en 1788 wisselingen van eigenaren hebben plaatsgevonden. Dat is het ogenblik om weer het protocolboek (en eventueel het proclamatieboek) te raadplegen. In 1787 kocht Jan Deketh, een gepromoveerd jurist en secretaris van Franekeradeel van Anna Ydema, vrouw van Jan Boutz "zekere deftige en zeer deftige huizinge en hovinge, staande en gelegen aan de Voorstraat binnen voorschreven stad, bij de verkopersche cum marito bewoond". De prijs bedroeg 6750 Carolusgulden (Rechterlijk archief Franeker - hierna aangeduid als R.A. - inv. nr. 265, fol. 62). Het jaar daarna kocht hij het westelijke pand van Antje Piebinga, weduwe van burgemeester Keimpe Ringers voor 1842 Carolusgulden. Dit huis werd omschreven als "seekere mijne huijsinge en hovinge en agterkeuken cum omnibus annexis, staande en gelegen te Franeker aan de Voorstraat bij de waag". Deze omschrijving duidt erop dat het om een eenvoudig pand ging. Alles wijst er dus op dat de voornaamste vertrekken van de latere eigenaren De Swart en Land, zoals de zaal, in het oostelijke pand waren gesitueerd.

Het onderzoek richt zich nu verder op het huidige nummer 47, ook nu weer aan de hand van de Reëelkohieren. Hieruit kan men afleiden dat er in de jaren 1774-1776 een verbouwing moet hebben plaatsgevonden. Toen is namelijk de huurwaarde van het pand verhoogd. Verder blijkt het huis in de periode na 1711 - het jaar waarin het eerste reëelkohier werd opgemaakt - twee keer is verkocht: in 1733 en omstreeks 1715.

In 1711 was H. Pluvier eigenaar van het huis. Het jaar waarin hij het huis verkocht is niet bekend. De koopakte is namelijk niet aangetroffen in de protocol-, proclamatie- en hypotheekboeken van het rechterlijk archief van Franeker en evenmin in het Register van Decretale verkopeningen van het Hof van Friesland. Dat zou er op wijzen dat het huis of

onderhands is verkocht of door Pluvier aan de latere eigenaren is vermaakt. Om dat laatste aan te tonen zou men genealogisch onderzoek moeten verrichten.

Hendrik Pluvier was volgens het lidmatenboek van de Hervormde gemeente Franeker boekverkoper. Vermoedelijk onderhield hij contacten met de Universiteit, hoogleraren en studenten. In ieder geval woonden in 1710 en 1713 studenten in de Theologie bij hem op kamers. (DTB nr. 265, pag. 172, 173 en 215). Interessant is het feit dat hij in of na 1712 naar Oost-Indië is vertrokken (idem, pag. 173). Wellicht hield zijn vertrek verband met zijn slechte financiële positie. Hij bleek namelijk torenhoge schulden te hebben (R.A. Franeker, inv. nr. 306, fol. 7, 238 verso, 239, 242 verso).

Volgens het Proclamatieboek kochten Hendrik Pluvier en zijn vrouw het huis in 1706 van prof. dr. Bernardus Fullenius, hoogleraar in de mathematica. Het werd toen bewoond door de apotheker Meijnsma. Het bezit was belast met 36 gulden en 12 penningen (of 15 stuivers) grondpacht. Dit gegeven kan van belang zijn om het huis te lokaliseren als duidelijke omschrijvingen ontbreken. Andere belangrijke informatie betreft de namen van de belerende eigenaren. Deze informatie kan ook bij het bestuderen van oudere akten van nut zijn. In de akte is vermeld dat de eigenaar van het pand aan de westkant Gerben Claassen Luijdum was. Het huis grensde aan de zuid- en oostzijde aan dat van de verkoper, Fullenius dus. (R.A. Franeker, inv. nr. 235, fol. 114 verso). Dat laatste betekent dat het huis ter plaatse van nummer 47 door een L-vormig perceel aan die zijden werd omsloten.

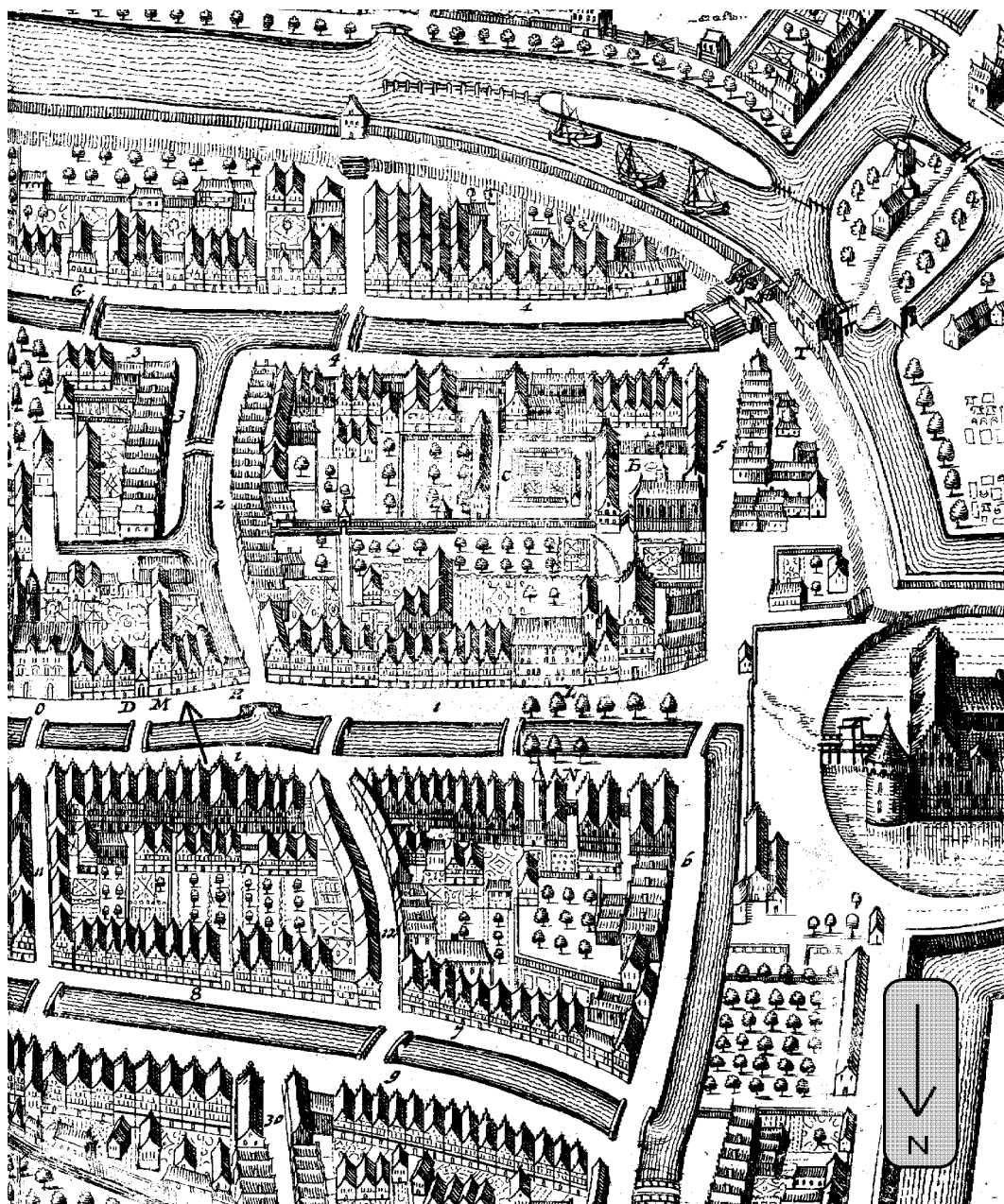
6. Een eenvoudig huis in bezit van een hoogleraar

Bernardus Fullenius behoorde in Franeker tot de elite. Behalve hoogleraar was hij ook burgemeester van de stad. Het portret van Fullenius is opgenomen in het werk van de iconograaf R.E.O. Ekkart. 11) Over hem is meer informatie te vinden in het standaardwerk van W.B.S. Boeles over de Franeker Hogeschool. 12)

We zijn nu op een punt aangekomen waarbij het onderzoek naar de geschiedenis van het huis steeds moeilijker wordt. Dat houdt verband met het schaarser worden van bronnen en met het ontbreken van indexen. Wel kunnen wij gebruik maken van de belastingkohieren. Deze zijn uit de periode vóór 1711 niet aanwezig bij Tresoar maar wel op het gemeentearchief van Franeker, al ontbreken er wel vele. In de inventaris van het stadsarchief zijn onder inv. nrs. 1405-1408 de speciekohieren beschreven die dateren uit de jaren 1675, 1686, 1691 en 1694. Hieruit kunnen we opmaken wie als eigenaren van het pand geboekt staan.

Het ontbreken van indexen, wat hier werdesignaleerd, heeft betrekking op de protocol- en proclamatieboeken van Franeker. De proclamatieboeken bevatten geen indexen en in de andere registers missen deze uit de periode vanaf 1713. Wel zijn er indexen op namen van verkopers van onroerende goederen. Die kan men uiteraard alleen gebruiken als de namen van verkopers bekend zijn. In ons geval hebben we er dus niets aan.

Het doorbladeren van de registers met koopakten is een tijdrovende zaak. Daarom is hier slechts een aantal jaren onderzocht. Uit dit korte onderzoek is het volgende gebleken. In 1689 heeft burgemeester dr. Franciscus Fullenius 1/5 aandeel in het huis gekocht en in

Afb. 15

Detail van de plattegrond van Franeker uit 1664.

Naast de letter M, bij het pijltje stond het huis ter plaatse van nr. 47.

1696 kocht Bernardus Fullenius respectievelijk 3/5 en 1/5 aandeel (R.A. Franeker, inv. nr. 233, fol. 123 en inv. nr. 234, fol. 55 en 55 verso). Verkopers waren achtereenvolgens Taecke Tjeerts c.s., Claes Gijsberts en Rinse Jansen. Om meer over de achtergrond van deze transacties te kunnen achterhalen zou eerst moeten worden nagegaan namens wie zij optraden.

Dat het werkelijk om het huis ter plaatse van het huidige nummer 47 gaat bewijst de formulering dat het pand belast is met 36 stuivers en 12 penningen grondpacht. Dit werd immers ook al in de koopakte uit 1706 gemeld.

Verder onderzoek dient te geschieden met behulp van de gegevens uit de hierboven genoemde speciekohieren.

7. Situering van het huis op de stadsplattegronden van Franeker

In het voorgaande is veel aandacht besteed aan archivalische bronnen. Voor de periode vóór 1608 wordt het onderzoek sterk bemoeilijkt omdat er weinig bronnenmateriaal in de vorm van koopakten meer bewaard is.

Toch zijn er nog enkele lichtpunten. Hiervoor hebben we gebruik gemaakt van enkele kadastrale kaarten van Franeker. Ander kaartmateriaal dat informatie kan opleveren bestaat uit gedrukte stadsplattegronden. 13) Ook voor het huizenonderzoek in andere steden is het aan te bevelen gebruik te maken van dit soort materiaal.

Voor ons doel hebben we de beschikking over de volgende vogelvluchtplattegronden (teruggaand in de tijd):

1. 1664: door S.A. Haacma en S. Gravius.
2. 1649: door J. Blaeu.
3. 1616: door N. Geilkercken.
4. 1598: door P. Bast.
5. ca. 1580: door Braun en Hogenberg.
6. ca. 1560: door Jacob van Deventer.

Bij de bestudering van deze vogelvluchten - alle gebouwen, behalve van Van Deventer, zijn driedimensionaal weergegeven - betreden we een terrein waar behoedzaam moet worden geredeneerd. 14) Dat heeft als oorzaak dat deze plattegronden niet alle op zichzelf staande werken zijn. Bij een vluchtige vergelijking blijkt al dat die van Geilkercken en Blaeu kopieën zijn van die van P. Bast. Het exemplaar van Braun/Hogenberg gaat weer terug op Van Deventer. Dat betekent dat we alleen de nummers 1, 4 en 6 kunnen gebruiken.

De plattegrond van de hand van S.A. Haacma en S. Gravius in C. Schotanus' *Beschrijvinge ende nieuwe caerten van de heerlijkheijt van Frieslandt* (1664) toont ons behalve de plattegrond een prospect (aanzicht) op de stad. Deze plattegrond lijkt redelijk betrouwbaar (afb. 15). Er zijn meer huizen aangegeven dan op die van Blaeu en Geilkercken en de gebouwen lijken door de variatie van de soorten huizen ook meer met de werkelijkheid overeen te komen.

Aan de Voorstraat zien we ten westen van het Martenahuis (aangeduid met O) acht panden. Dit aantal komt overeen met het aantal dat op de kadastrale kaart uit 1887 is aangegeven. Het meest westelijke (H) is de waag. Drie panden vandaar gerekend, vinden we het huidige huis nr. 47. Daarnaast is een hoog pand afgebeeld (M), een poortje en een huis gemerkt D (de burse).

We kunnen hieruit concluderen dat het huis ter plaatse van nr. 47 van tamelijk geringe omvang was. Het stond naast een hoog en diep pand (M) dat we kennen als het huis van de in 1664 reeds overleden prof. Bernardus Fullenius.

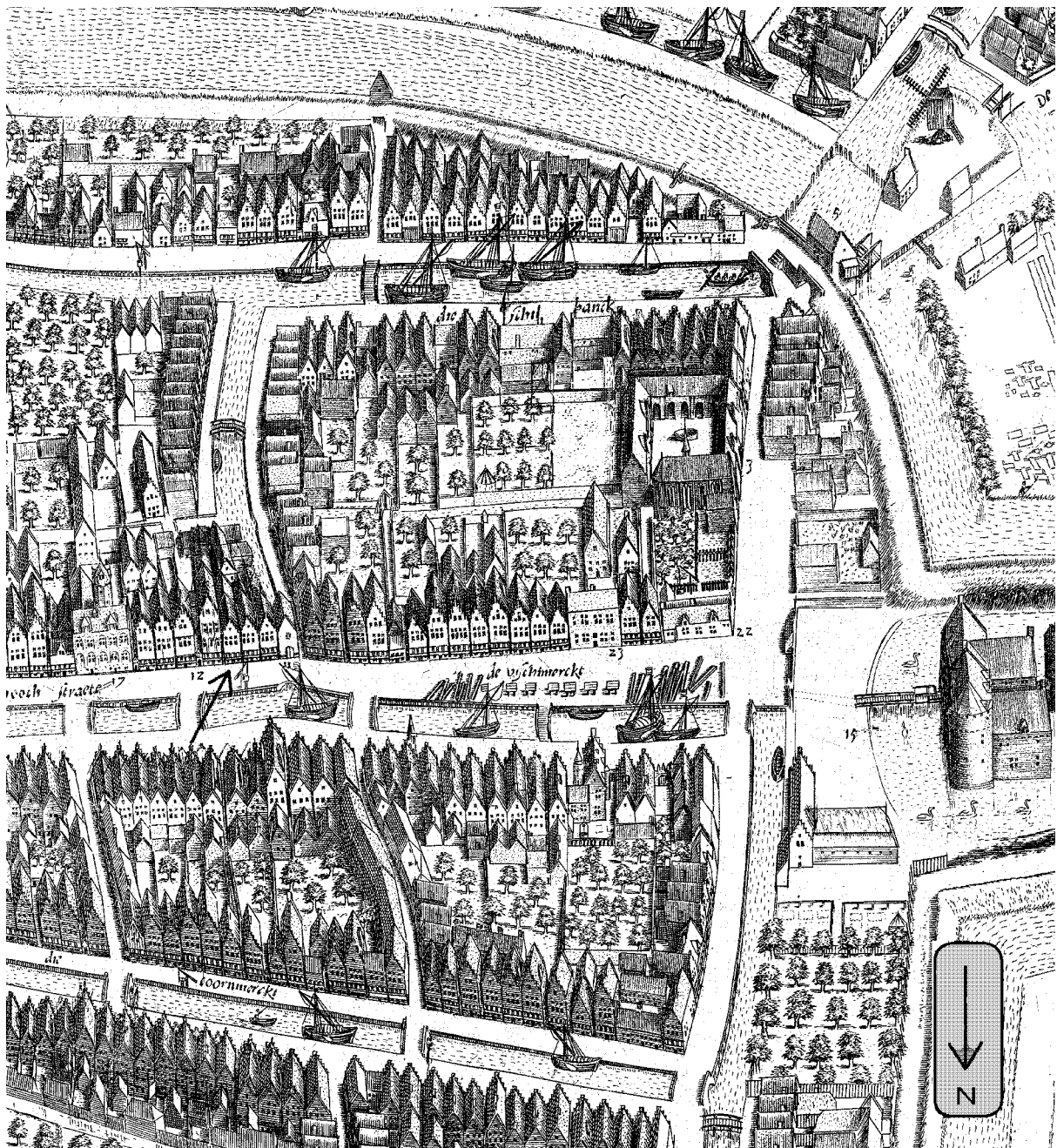
De plattegronden van Blaeu (1649) en Geilkercken (1616) zijn zeer fraaie werken maar ze zijn gekopieerd naar beter origineel werk. Aan verschillende details is te zien dat ze teruggaan op die van Petrus Bast; daarmee is duidelijk dat zij de toestand van 1598 weergeven. Bovendien is die van Blaeu niet nauwkeurig. Hij geeft bij het verkeerde pand aan dat daar de burse was gevestigd (9). Met behulp van koopakten en de plattegrond van Haacma/Gravius is vast te stellen dat deze instelling twee panden oostelijker was gevestigd. De vogelvlucht van Bast bezit daarentegen wel een grote nauwkeurigheid (afb. 16). Dat is alleen al te zien aan de zo precieze weergave van de gebouwen. Vergelijking met latere afbeeldingen van gebouwen toont aan dat hij serieus te werk is gegaan. We mogen dan ook aannemen dat de weergave van de huizen aan de Voorstraat tussen de waag en het Martenahuis als zeer betrouwbaar mag gelden. We zien hier het hoge pand van prof. Fullenius (thans ter plaatse van nr. 45) en het belendende huis, dat veel kleiner was, op de plaats van nr. 47.

Helaas kunnen we niet verder in de tijd teruggaan met behulp van stadsplattegronden. Het schetsmatige exemplaar van Jacob van Deventer uit omstreeks 1560 geeft geen nauwkeurige informatie. Alleen enkele belangrijke en uit strategisch oogpunt interessante bouwwerken geeft hij afzonderlijk weer en dan nog zeer schetsmatig. Ons onderzoek zou hierbij worden beëindigd, ware het niet dat er een reconstructieplattegrond van de stad is vervaardigd die de toestand van 1536 weergeeft. Deze is gemaakt door ir. W. Annema aan de hand van enkele registers die de namen bevatten van bijna alle inwoners/eigenaren van de huizen in de binnenstad. 15) Zodoende weten wij dat het huis op de plaats van nr. 47 werd bewoond door een zekere Jan Sipkezoon. Verdere gegevens ontbreken.

Hiermee is deze casus afgesloten. We kunnen er alleen nog aan toevoegen dat gegevens over de bouwgeschiedenis nog zijn te verkrijgen door in en bij het huis te zoeken naar bouwkundige - en archeologische sporen.

8. Conclusies

1. Uit de resultaten van dit onderzoek valt op te maken dat er meer gegevens over de bewoners dan over de bouwgeschiedenis zijn aangetroffen. Dit is te wijten aan een gebrek aan bronnen op laatstgenoemd gebied. Dit is het geval bij zeer veel gebouwen in Friesland.
2. Bij het onderzoek naar de bouwgeschiedenis van huizen dient men ook te letten op bouwsporen die kunnen verwijzen naar de vroegere functie(s) van het gebouw.
3. Het onderzoek heeft aangetoond dat de gevonden gegevens zeer nauwkeurig moeten worden onderzocht omdat de kans bestaat dat informatie over twee belendende panden met elkaar wordt verwisseld. Verwezen kan worden naar de bewoning van het huis omstreeks 1813 en 1897. Zo bleek de schilder W.B. van der Kooi niet op het huidige nr. 47 maar op nr. 45 te hebben gewoond. Dit geldt ook voor het pand dat notaris A.A. Land had betrokken: het was niet nr. 47 maar nr. 45.
4. Gegevens over belendende panden bevatten vaak aanwijzingen over de eigenaren van het pand dat als onderzoeksobject dient. Dit betekent dat het valt te overwegen om niet de geschiedenis van één pand maar van een aantal naast elkaar onder

Afb. 16

Detail van de plattegrond van Franeker door P. Bast, 1598.

Bij het pijltje (midden links) het huis ter plaatse van nr. 47.

de loupe te nemen. Daardoor neemt de kans af dat informatie over het hoofd wordt gezien.

5. Bij het gebruik van gedrukte stadsplattegronden moet men erop bedacht zijn dat deze niet altijd de werkelijke toestand weergeven. Er is in het verleden veel gekopieerd, met een wisselende kwaliteit.

Noten.

1. Voor monumentale gebouwen daterende uit de periode vóór 1850 gebruikte men: *Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst*. Deel IX, De provincie Friesland. 's-Gravenhage, 1930.
Monumentale gebouwen uit de periode 1850-1940 zijn voor heel Friesland (behalve Leeuwarden) beschreven in: G.J.M. Derks, M.F. Fermo en F.R. van Weezel Errens, *Monumenten inventarisatie project*. Gemeentelijke rapportages. Leeuwarden, 1990-1992. Het pand Voorstraat 47 is in geen van deze werken beschreven.
Sommige gemeenten beschikken daarnaast over eigen monumentenlijsten.
2. Uit onderzoek is inmiddels gebleken dat ook uit de periode 1926-1946 ontwerpen ontbreken. Wellicht heeft dit als oorzaak dat niet alle bij de gemeenten ingediende ontwerpen zijn voorgelegd aan de commissie.
3. Archief Schoonheidscommissie, inv. nr. 446, dossier 3800762. De meeste dossiers bevatten echter geen foto's.
4. Zie voor achtergrondinformatie over dit type archieven: M.A.W. Gerding, *Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis. Dorpsgeschiedenis: bewoning en bewoners*. Zutphen, 1992, 22,24 en: Broncommentaren 3. Bronnen betreffende de registratie van onroerend goed in de negentiende en twintigste eeuw. Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 's-Gravenhage, 1997.
5. Bij Tresoar wordt ook het archiefje van de familie Land bewaard. Dit bevat echter stukken van andere familieleden dan A.A. Land.
6. T. Wijsenbeek-Olthuis in haar dissertatie *Achter de gevels van Delft*. (Hilversum, 1987).
7. Het is geen wet van Meden en Perzen dat deze titels in boedelinventarissen zijn vermeld. Soms is alleen een akte van scheiding en deling van bezittingen opgemaakt. Wanneer daarin bepaalde goederen ontbreken die een erflater wel in bezit heeft gehad, is het raadzaam zijn of haar testament te raadplegen. Familiebezittingen (b.v. voorname woonhuizen) werden vaak aan een bepaald familielid (meestal de oudste zoon) vermaakt.
8. De memorie van successie (inv. nr. 4035; de memorie van aangifte heeft geen afzonderlijk nummer) bevat overigens geen verwijzing naar een notaris.
9. C. Boschma, *Willem Bartel van der Kooi (1768-1836) en het tekenonderwijs in Friesland*. Leeuwarden, 1978.
10. Idem, p. 10. Zie over Deketh: *Nederland's Patriciaat*, 21 (1933/1934), 63 en *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*. Deel X, Leiden, 1937, 235.
11. R.E.O. Ekkart, *Franeker Professorenportretten*. Franeker, 1977. Het portret in de Encyclopedie van Friesland (Brussel/Amsterdam, 1958), p. 304 is niet van B. Fullenius jr. maar van zijn vader.
12. W.B.S. Boeles, *Frieslands Hoogeschool en het Rijks Athenaeum te Franeker*. Leeuwarden, 1879.

13. *De stadsplattegronden van Jacob van Deventer. Map 4. Friesland.* C. Koeman en J.C. Visser (red.). Landsmeer, 1994. Door de Fryske Akademy te Leeuwarden en uitgeverij Canaletto te Alphen aan den Rijn wordt de uitgave van plattegronden van Friese steden voorbereid. Alleen het eerste deel (zonder Franeker) is uitgegeven.
14. P.J. Margry, P. Ratsma en B.M.J. Speet, *Stadsplattegronden. Werken met kaartmateriaal bij stadshistorisch onderzoek.* Hilversum, 1987.
15. J.A. Mol en P.N. Noomen, *Pre-kadastrale atlas fan Fryslân. Diel 4. Frjentsjerteradiel en Frjentsjer.* Ljouwert, 1990.

Reconstructie van de bewoning op en nabij het terrein van het voormalige Blokhuis te Stavoren

1. Inleiding

Wie een bezoek brengt aan Stavoren en de stad vanaf de sluis binnen gaat, ziet aan de rechter hand het bekende hotel "De vrouw van Stavoren" met daarnaast een rij huizen waarachter een verlaagd terrein ligt, waar ooit het Blokhuis heeft gestaan. Dit Blokhuis is op de stadsplattegrond van Nicolaas Geilkercken uit 1616 met een 12-tal woonhuizen afgebeeld hoewel het gebouw al in 1581 was afgebroken (afb. 17). De oostelijke rand van het complex is na de sloop en de vergraving van het terrein in de loop der tijd bebouwd met de huizen. Deze staan aan de westzijde van de huidige Smidstraat.

Ten behoeve van de expositie over archeologisch onderzoek en archiefbronnen op het Ryksargyf in 1996, is onderzoek verricht naar de geschiedenis van de bebouwing in dit stadsdeel. Het doel hiervan was in de eerste plaats om te kunnen vaststellen hoe een verband kan worden gelegd tussen de oudste kadastrale gegevens (uit 1832) en de vroeg 19de eeuwse belastingkohieren. Wanneer een dergelijk verband is aangetoond, kan men met behulp van die kohieren vaststellen in wiens bezit deze huizen geweest zijn en daarna de vroegere (18de eeuwse) eigendomssituatie nagaan. Er deden zich hier enige specifieke problemen voor waardoor het zeer lastig werd om de relatie tussen deze bronnen vast te stellen. Zo ontbreken er in het geval van Stavoren enkele kohieren terwijl de afbraak van een aantal huizen vóór 1820 voor een extra complicatie zorgde bij de vaststelling van de nummering van de percelen.

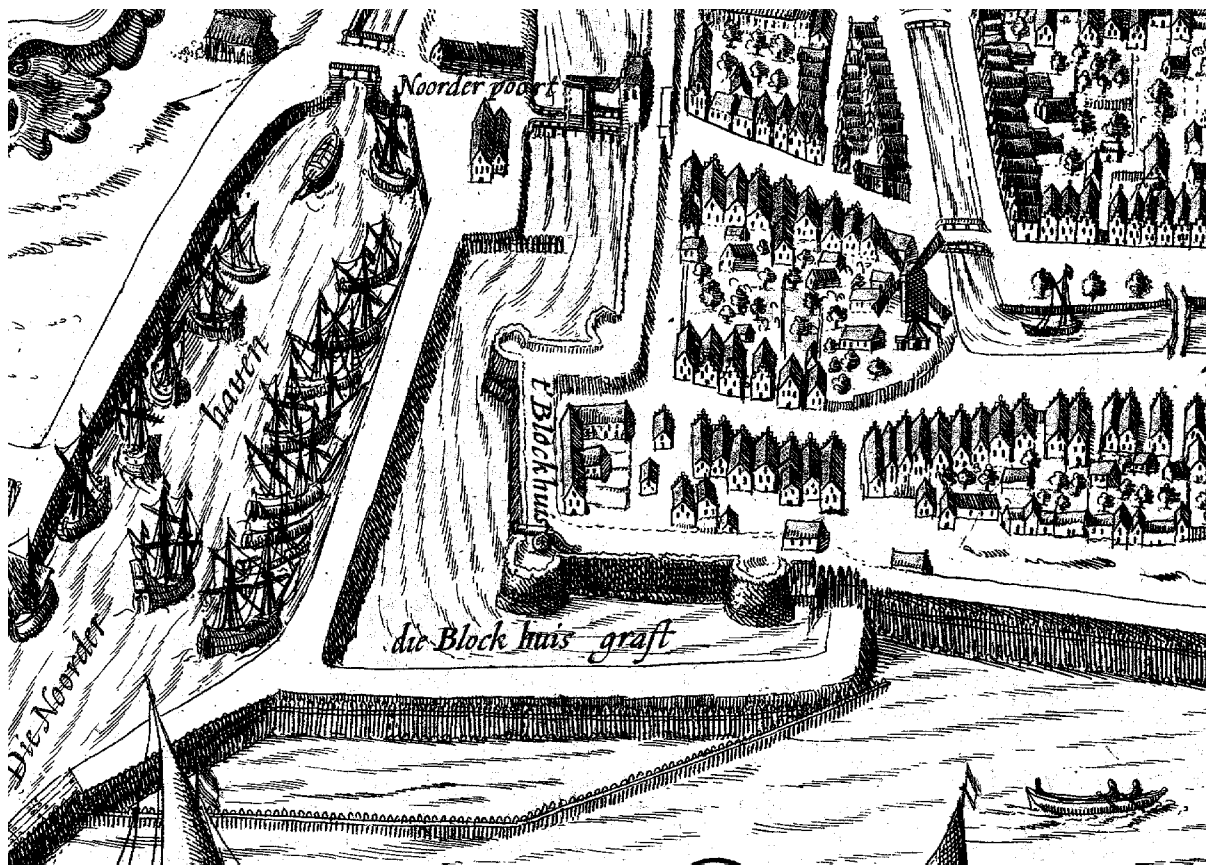
Een tweede doelstelling was te trachten de gegevens uit de reëel- en speciekohieren te koppelen aan die van het Kadaster, een reconstructie in een andere volgorde als de hiervoor genoemde koppeling kadaster-belastingkohieren. Dit probleem kon niet geheel worden opgelost. Deze punten worden in de volgende paragrafen aan de orde gesteld.

2. De Smidstraat in 1832

De westzijde van de Smidstraat bestaat tegenwoordig uit een vrijwel aaneengesloten rij huizen. Deze situatie is weergegeven op een kadastrale kaart uit 1971 (afb. 18). De kaart is via een microfiche te raadplegen bij Tresoar. Ter vergelijking is hier een detail van het kadastrale minuutplan uit 1832 toegevoegd (afb. 19). Het betreft een gedeelte van de kadastrale sectie A.

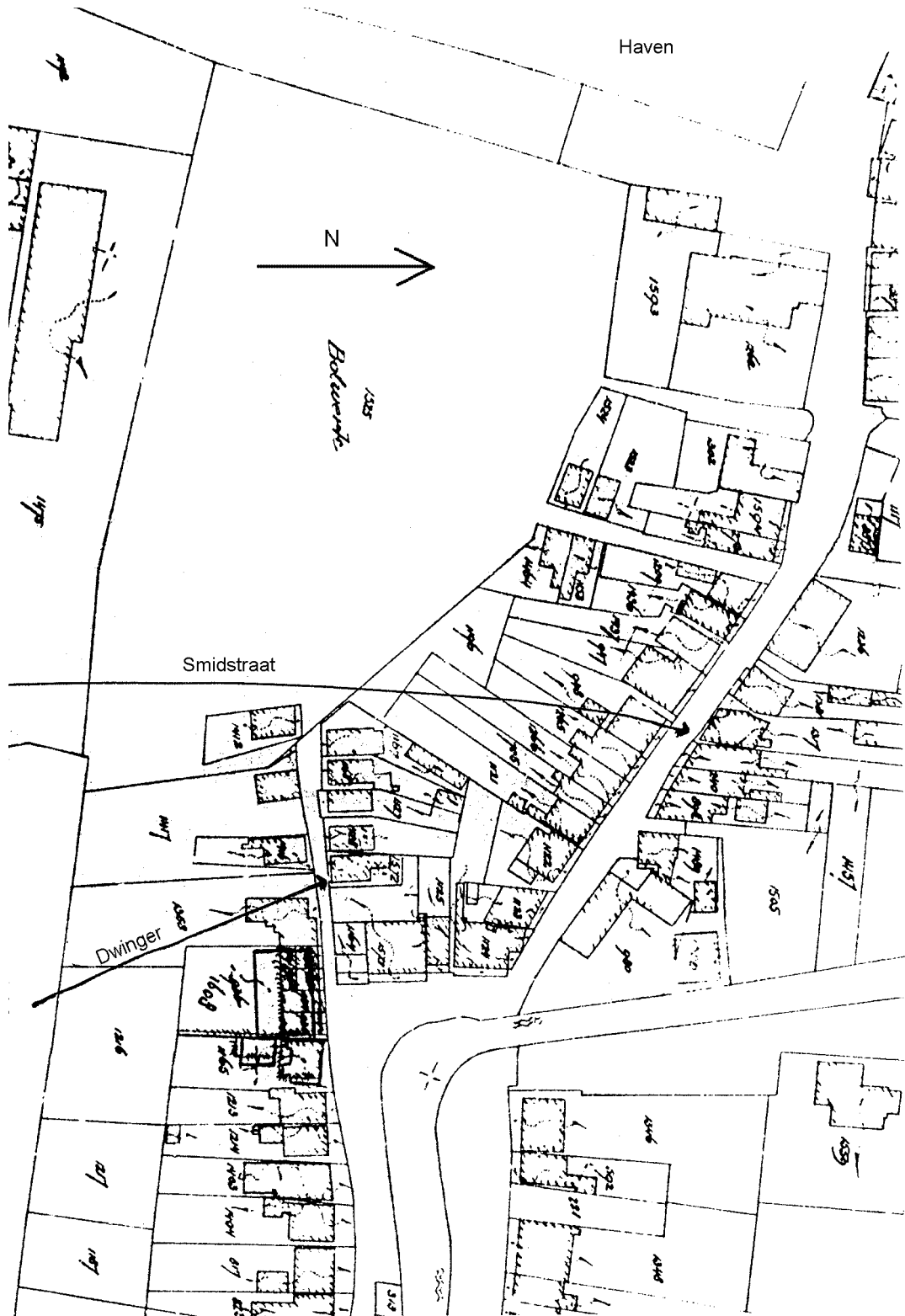
Ten behoeve van het onderzoek is een aantal stappen overgeslagen. Het beginpunt ligt hier bij de oudste kadastrale registratie, het minuutplan en de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel (O.A.T.), beide uit 1832. Daaruit zijn de namen van de eigenaren van de verschillende panden en erven aan de westzijde van de Smidstraat overgenomen (zie tabel 1). Met behulp van deze gegevens kan de eigendomssituatie zoals die op het Minuutplan is aangegeven, worden verklaard. Verder zijn nog vermeld het gebouw van het tegenwoordige hotel "Vrouw van Stavoren" (in 1832 kadastraal nummer A 264) en enkele percelen aan de straat die momenteel Dwinger heet. Tevens is het soort eigendom aangegeven.

Omstreeks 1800 was de Smidstraat bekend onder de naam Noorder Poortstraat. De straat de Dwinger was gesitueerd aan de zuidzijde van het vroegere Blokhuissterrein.

Afb. 17

Detail van de plattegrond van Stavoren door Nic. Geilkercken, 1616.

Afb. 18

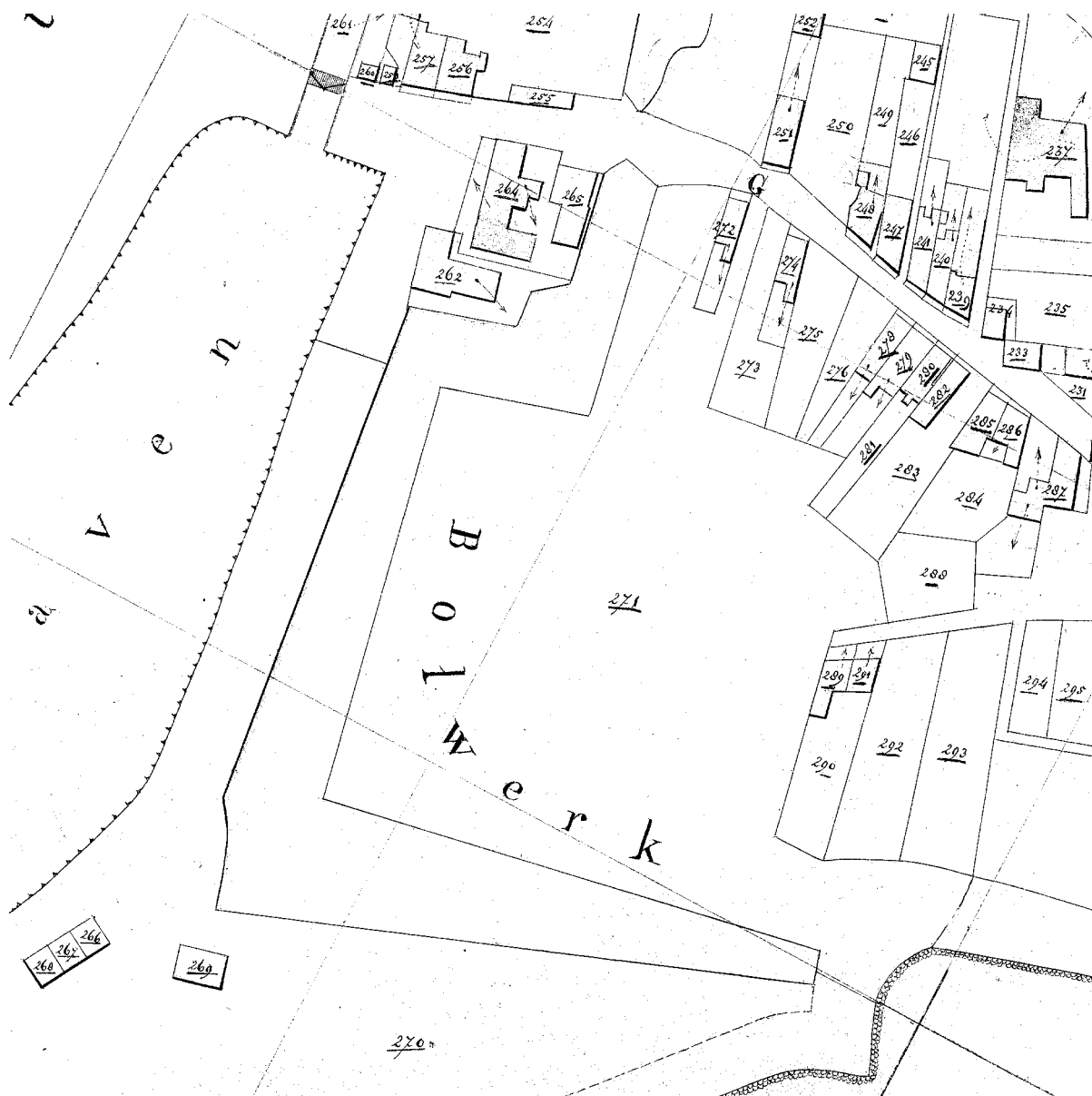
Detail van een kadastrale kaart uit 1971.

Tabel 1**Lijst van eigenaren van de verschillende percelen aan de Smidstraat met opgave van het perceelsnummer en het soort eigendom, 1832.**

Nr.	Soort	Eigenaar	Beroep
264	Huis en erf	Gabieni, wed. Livius	Herbergierse
271	Weiland	Stavoren, de stad	
272	Huis en erf	Bakker, Pieter Hendriks	Bakker
273	Erf	Haijtema, Sijbe Martens Visser	
274	Huis en erf	Dezelfde	
275	Erf	Bakker, Pieter Hendriks	Bakker
276	Erf	Armvoogdij, algemene	
Nummer 277 ontbreekt.			
278	Schuur en erf	Zwaan, Ninke Tjeerds	Slager
279	Huis en erf	Dezelfde	
280	Huis	Lootsma, Marten Jacobs	Aannemer
281	Weiland	Dezelfde	
282	Huis	Postma, Jan Piers	Schippersknecht
283	Weiland	Dezelfde	
284	Weiland	Werf, Sijmen Hendriks van der	Winkelier
285	Schuur	Dezelfde	
286	Huis en erf	Dezelfde	
287	Huis en erf	Keuchenius, Maria	
288	Weiland	Siezes, wed. en erven Gerben Sieses	
289	Huis en erf	Walles, erven Jelle	
290	Weiland	Dezelfden	
291	Huis en erf	Algemene armvoogdij	
292	Weiland	Walles, erven Jelle	
293	Weiland	Haijtema en mede-eigenaren, Greeld Alberts	

3. Vergelijkend onderzoek

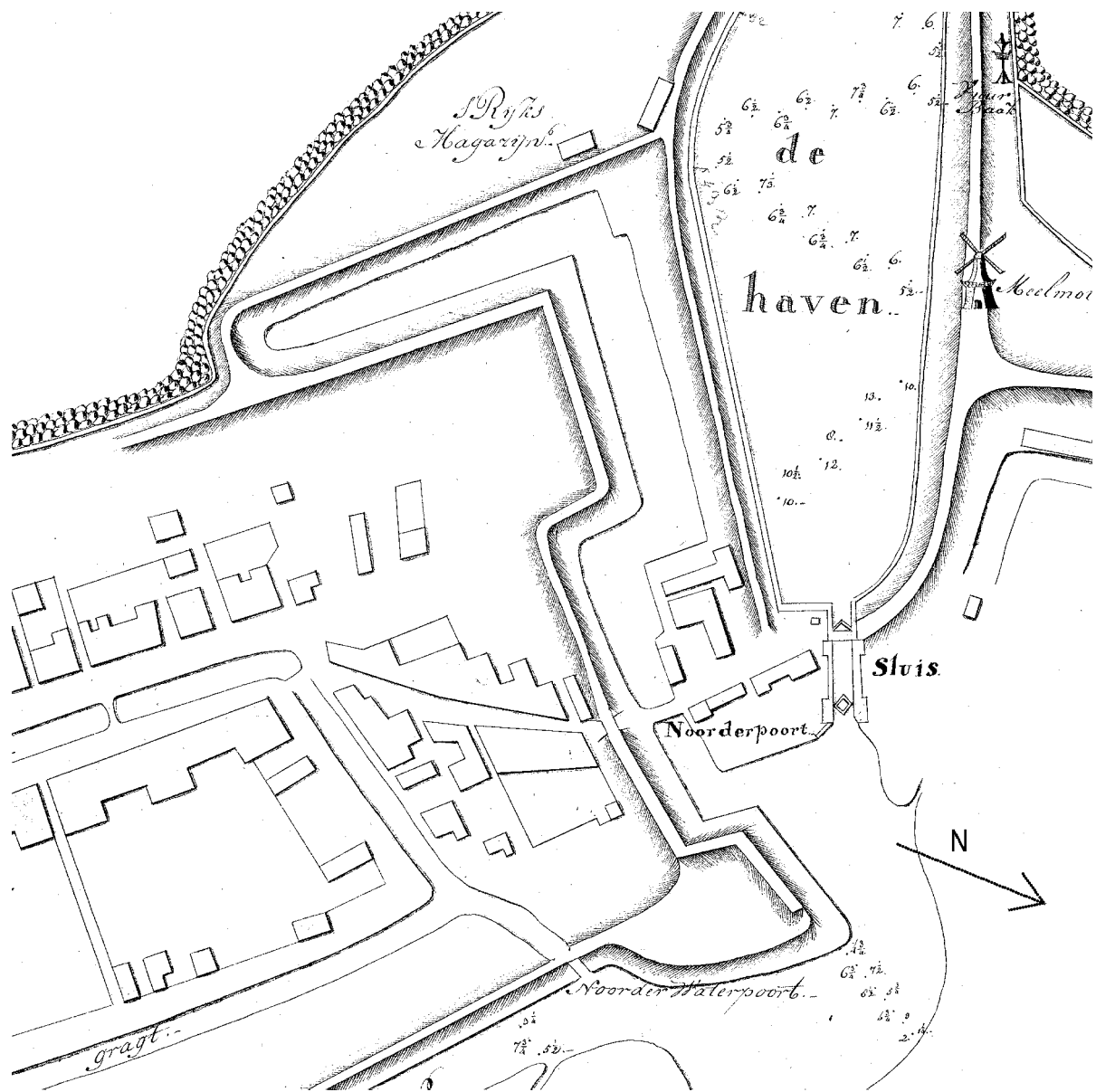
Om de gegevens van 1832 met de vroeg 19de eeuwse belastingkohieren te verbinden, is het nodig dat we weten welke kohieren en eventueel andere gegevens daarvoor in aanmerking komen. Tot onze beschikking staan het meest recente reëlkohier, dat uit 1801 en de speciekohieren die tot en met 1805 lopen. In het eerstgenoemde kohier zijn namen van eigenaren en huurders vermeld en in het tweede de voor de belasting aangeslagen bewoners met het aantal schoorstenen per pand. Bij de meeste gemeenten loopt de serie reëlkohieren echter door tot en met 1805. In het geval van Stavoren worden we dus in onze mogelijkheden beperkt, want ook in het archief van de stad ontbreken de exemplaren van na 1801. Wanneer we beide kohieren opslaan en naast de O.A.T. leggen, blijkt dat er slechts zeer weinig overeenkomsten zijn met betrekking tot de namen van de eigenaren van de huizen. Blijkbaar zijn de meeste huizen in de periode 1801-1832 verkocht, vererfd of afgebroken. Met zo weinig overeenkomsten tussen deze registers is het niet vast te stellen welk pand uit 1832 gelijk is aan dat van 1801 of 1805.

Afb. 19

Detail van het kadastrale minuutplan, 1832.

Het is duidelijk zichtbaar dat het terrein van het voormalige Blokhuis onbebouwd is.

Afb. 20

Detail van een kaart van Stavoren uit 1811.

Om het probleem op te lossen moeten wij de namen van de eigenaren uit de tussenliggende periode zien op te sporen. Omdat de gegevens bij Tresoar nogal verspreid zijn, is ook enig onderzoek verricht in het gemeentearchief van Stavoren. Dat bevat twee lijsten die van belang zijn. Het betreft een lijst van huizen en andere gebouwen die in 1809 is vervaardigd ten behoeve van de heffing van belasting op deuren en vensters en een staat van huizen, wijken en inwoners uit 1818. 1) In de eerste zijn de huisnummers, de namen van eigenaren en bewoners vermeld. Toch blijkt het niet mogelijk een goede aansluiting met de twee andere lijsten te maken. De tweede lijst geeft alleen een opsomming van de huisnummers; deze is alleen als controlemiddel bruikbaar.

Om de lijsten uit 1832, 1809, 1805 en 1801 met elkaar in verband te kunnen brengen, zijn er dus meer gegevens nodig. Daarom zijn archivalia met betrekking tot onroerende goederen geraadpleegd. De daarin gevonden gegevens zijn gerangschikt en in tabel 2 bijeengebracht. Voor dit doel zijn gebruikt:

1. Koopakten uit het archief van de Hypotheekbewaarder van Sneek, periode 1820-1834.
2)
Deze akten bevatten behalve de namen van de eigenaren ook die van de belendende percelen. Bovendien zijn de huisnummers vermeld.
Er is gekozen voor het archief van de Hypotheekbewaarder omdat na 1818 geen notarissen meer in Stavoren waren gevestigd.
Uit de periode vóór 1820 en uit de jaren 1834-1838 zijn in dit archief geen koop- of hypotheekakten van huizen aan de Smidstraat aangetroffen.
2. Koopakten uit het archief van notaris H. Albarda te Stavoren, 1809-1818. 3)
3. Koopakten uit de Proclamatieboeken, periode 1800-1811.
Deze zijn te vinden in het rechterlijk archief van Stavoren (tot 1804) en vanaf dat jaar in dat van Gaasterland. In dat laatste zijn de akten van het 11de district, waaronder de stad toen viel, ingeschreven. 4)
4. Overlijdensakten uit de periode 1818-1832.
Hierin zijn de adressen met huisnummers vermeld waar de betreffende inwoners zijn overleden. Daaruit blijkt dat Stavoren in wijken was verdeeld (met de letters A,B,C) waarvan de huizen afzonderlijke nummers bezaten. Vóór 1818 zijn deze nummers echter niet in de akten vermeld.
5. Een kaart uit de kaartenverzameling (nr. 12328) uit 1811.
Deze geeft aan dat aan de Smidstraat een aaneengesloten blok huizen stond (afb. 20).

Wanneer men de resultaten van dit onderzoek, aangevuld met de gegevens van de gemeentelijke lijsten uit 1809 en 1818 nader beschouwt, kan men met vrij grote zekerheid vaststellen waar de huizen hebben gestaan die in 1801 in de belastingkohieren zijn vermeld. Deze zijn ingetekend op een reconstructiekaart (afb. 21).

In tabel 2 zijn de nummers van de huizen uit de verschillende registers met elkaar in verband gebracht. Indien een pand leeg stond is dat vermeld.

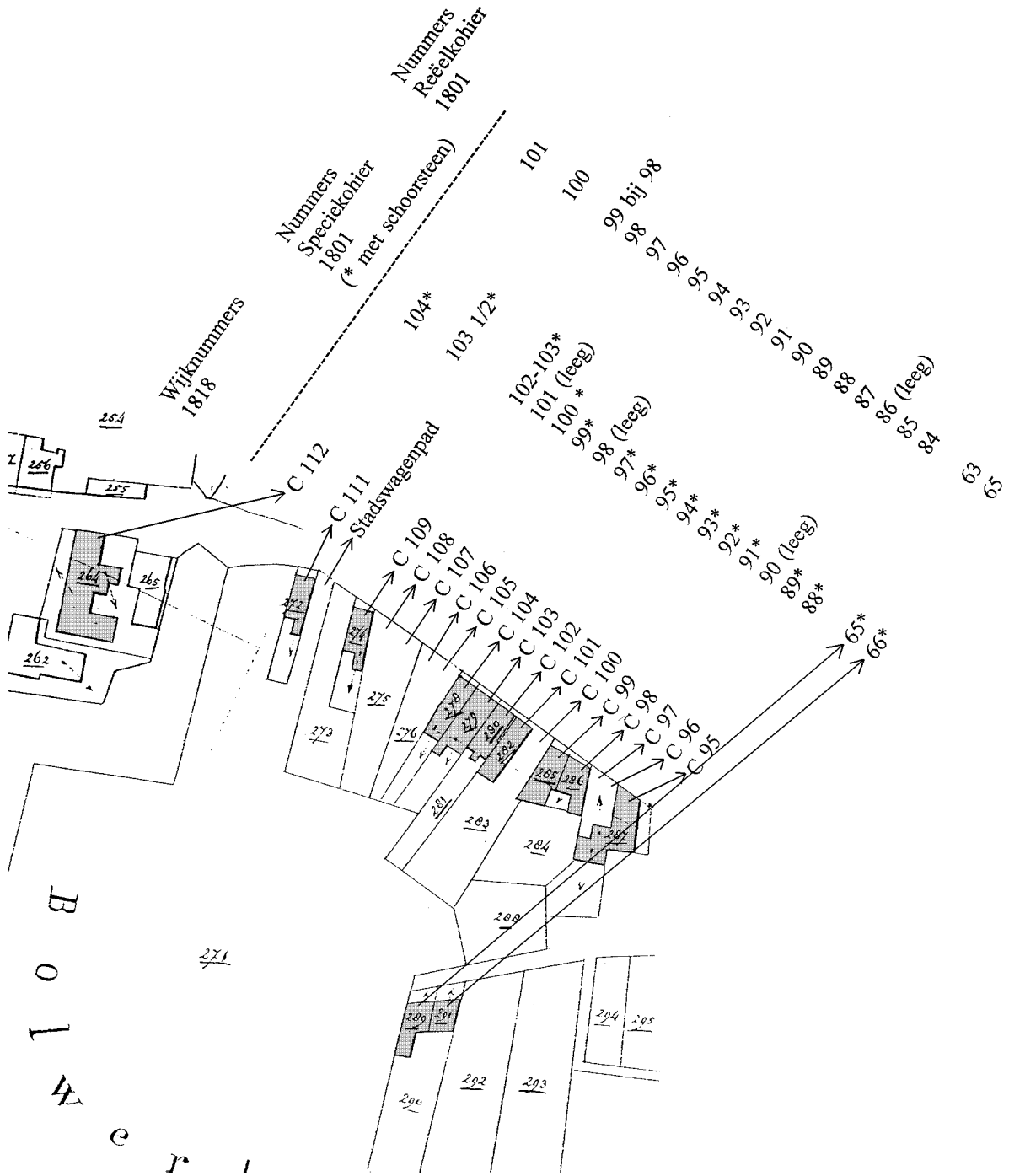
De huizen met de wijknummers 95, 98, 99, 105 en 109 zijn niet in koopakten teruggevonden maar zijn vermeld op de lijsten uit 1809 en 1818. In het huis nr. 98 overleed in 1818 een zoon van Symon Hendriks van der Werf die in 1832 eigenaar was. In het huis 109 overleed in 1824 Tettje Haijtema, een familielid van Sijbe Haijtema, de eigenaar in 1832. De niet vermelde wijknummers in het onderstaande overzicht zijn nu gemakkelijk aan te vullen.

Tabel 2**Concordans van de nummering der huizen aan de Smidstraat**

Kadastraal nr. 1832	Wijknr. 1809,1818	Huisnr. in speciecohier 1801	Huisnr. in Reëelkohier 1801
A 264	C 112	104	101
A 272	C 111	103 1/2	100
Stadswagenpad, lopende ten zuiden van nr. A 272.			
A 273	C 110?		99, gevoegd bij 98
A 274	C 109	102-103	98
A 275	C 108	101 (leeg)	97
	(1809 afgebroken)		
A 275	C 107	100	96
A 276	C 106	99	95
A 276	C 105	98	94
A 278	C 104	97	93
A 279	C 103	96	92
A 280	C 102	95	91
A 282	C 101	94	90
A 283	C 100	93	89
A 285	C 99	92	88
A 286	C 98	91	87
A 287	C 97	90 (leeg)	86 (leeg)
A 287	C 96	89	85
A 287	C 95	88	84
A 289		65	63
A 291		66	65

Zoals hierboven al is vermeld blijkt uit de registers van 1832, 1809, 1805 en 1801 dat de percelen toen verschillende eigenaren hadden. Aangezien niet van alle percelen koopakten zijn gevonden, moet men concluderen dat de overige huizen en erven waarschijnlijk vererfd zijn. Onderzoek in eventuele boedelinventarissen en het opstellen van genealogische schema's kan dit wellicht onderbouwen.

Nu eenmaal is vastgesteld welke nummers de verschillende huizen in de kohieren hadden, kan verder worden teruggezocht. Daarbij kan men gebruik maken van de reeds genoemde series reël- en speciekohieren alsmede personele kohieren. Deze zijn zowel bij Tresoar als op het gemeentearchief van Stavoren aanwezig. Uit de periode 1629-1647 en 1772-1811 zijn bovendien proclamatieboeken bewaard gebleven.

Afb. 21

Reconstructiekaart waarop zijn aangegeven de kadastrale nummers, de wijknummers en de nummers zoals die voorkomen in de specie- en reëelkohieren uit 1801.

4. Het voormalige Blokhuissterrein

Ten westen van de huidige Smidstraat ligt een terrein waar in 1522 een Blokhuis verrees. De strategische ligging van Stavoren vormde de basis voor het stichten van een militair steunpunt. Het gebouw stond binnen een omwalling die op de hoeken van ronde torens was voorzien en waar omheen een gracht werd gegraven. De plattegrond van Jacob van Deventer geeft deze situatie weer (afb. 22). Het Blokhuis werd in 1580 vernieuwd, maar een jaar later afgebroken. 5)

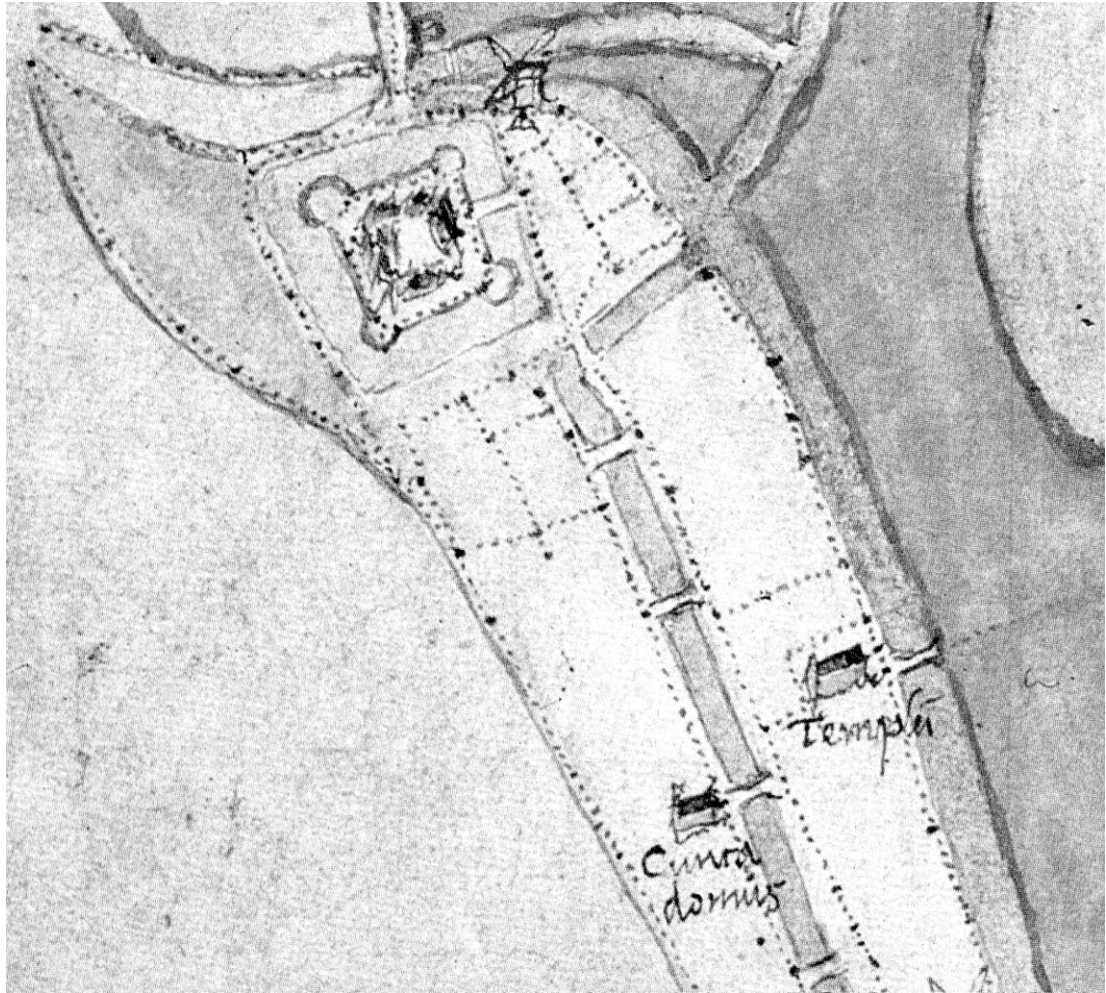
In verband met plannen voor de bouw van recreatiewoningen is door de stichting RAAP in 1995 een beperkt archeologisch onderzoek op het terrein uitgevoerd. 6) Er is door RAAP ook een reconstructiekaart vervaardigd waarbij die van Van Deventer op een recente Topografische kaart is geprojecteerd. 7) Zoals gebruikelijk bij de kaarten van Van Deventer is de bebouwing slechts zeer schetsmatig weergegeven. Nadat het Blokhuis in 1581 werd gesloopt, werd het terrein weer bebouwd. De plattegronden van Stavoren van Nicolaas Geilkercken en Schotanus laten ons zien dat er sindsdien verschillende woonhuizen zijn verzezen. Dit strookt ook met gegevens in het oudste proclamatieboek van de stad. Zo werden b.v. in 1645 en 1646 twee huizen verkocht die op dit oude terrein stonden. Het erf van het ene huis grensde aan "de lantschap toorn" en het erf van het andere liep "tot aen 't bolwerck". (R.A. Stavoren, inv. nr. 33, fol. 240 en 256 verso). Ook aan het einde van de 18de eeuw en zelfs nog in 1801 worden verkopeningen van huizen geregistreerd, waarbij als lokatie werd opgegeven: "int 't noordwester quartier op 't Blokhuis" (b.v. inv. nr. 34, fol. 41, 1779 en fol. 210 verso, 1801).

5. Lokalisering van de huizen op het Blokhuissterrein

De eerste gedachte, het projecteren van de kaart van Schotanus of Geilkercken op het kadastrale minuutplan, om zo de plaats van de huizen op het Blokhuissterrein te kunnen traceren blijkt niet mogelijk. De 17de eeuwse kaarten met perspectief zijn zó onnauwkeurig dat wij deze niet met het minuutplan kunnen vergelijken. Bovendien is het aantal huizen niet juist weergegeven. Uit de koopakten en de kohieren kunnen we afleiden dat er meer zijn geweest dan de kaarten suggereren.

Wanneer de door de stichting RAAP vervaardigde reconstructiekaart op het minuutplan van 1832 wordt geprojecteerd, blijkt dat een deel van de oostzijde van het terrein zeer waarschijnlijk fundamenten bevat. Op een hiernaar vervaardigde nieuwe kaart zijn de huizen ingetekend (afb. 23). Hoe een en ander met behulp van archivalia onderbouwd kan worden, is hieronder uiteengezet.

Op het kadastrale minuutplan (zie afb. 19) zijn slechts twee huizen aangegeven (kadastrale nummers 289 en 291) die vermoedelijk ter plaatse van de vroegere gracht hebben gestaan. Op de rest van het vroegere Blokhuissterrein is geen bebouwing meer te ontwaren. De gebouwen zijn dus vóór 1832 verdwenen. In laatstgenoemd jaar was het terrein eigendom van het stadsbestuur. Aangezien de akten waarbij de stad het gebied aankocht tot nu toe niet zijn gevonden, is geprobeerd om de huizen die er hebben gestaan met behulp van gegevens uit de kohieren en de 18de eeuwse koopakten te lokaliseren. 8) De kohieren bevatten echter geen directe gegevens die houvast bieden voor de situering. Daarom is begonnen met het onderzoeken van de koopakten die zijn geregistreerd in het meest recente proclamatieboek (R.A. Stavoren, inv. nr. 34). Dit boek beslaat de periode 1773-1804. Bij vier akten is een nadere plaatsbepaling opgegeven. 9)

Afb. 22

Detail van de plattegrond van Stavoren door Jacob van Deventer, ca. 1560.

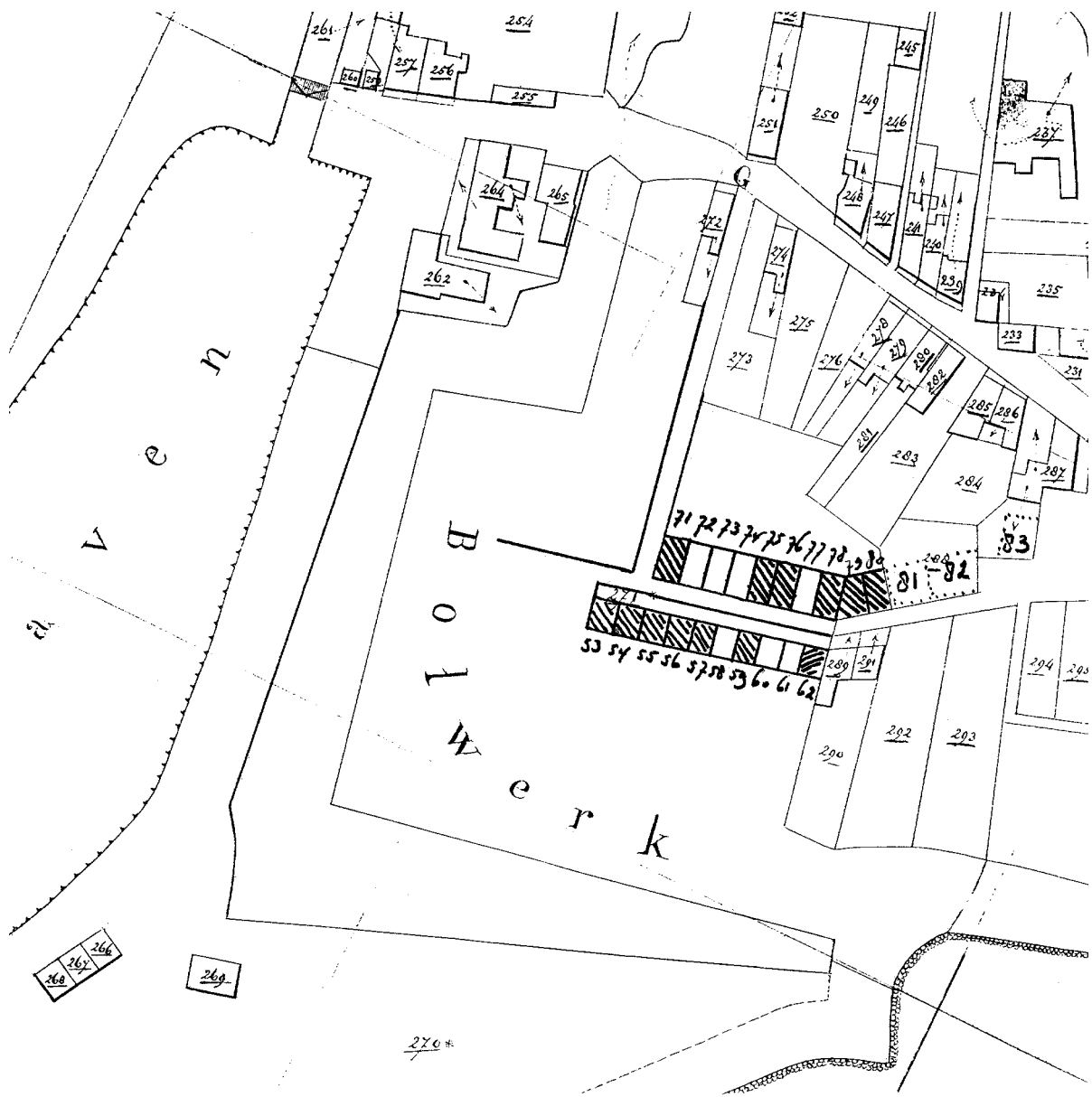
In de koopakte van een huis uit 1778 is als belending aan de noordzijde opgegeven "het gemene wagenpad". Dit pad is ook genoemd in een koopakte uit 1835 toen het als "Stads wagenpad" werd aangeduid. Het liep ten zuiden van het kadastrale perceel A 272 (zie afb. 19) en vormde een verbinding tussen de huidige Smidstraat en een straat op het Blokhuissterrein. Het verkochte huis was in het Reëelkohier van 1779 met nr. 72 aangegeven en in dat uit 1796 met 71.

Twee andere koopakten uit 1794 en 1795 maken melding van twee huizen aan de oostzijde van het Blokhuissterrein. Het betreft de nummers 78 en 79 van het Reëelkohier van 1796. Gezien de nummering van de huizen aan de westzijde van de Smidstraat van het Reëelkohier bekend is (deze begon met nr. 84; het latere kadastrale nummer A 287) kan ten aanzien van de huizen op het Blokhuissterrein het volgende worden geconcludeerd. De nummering van de huizen aan de oostzijde van dit terrein begon ten zuiden van het wagenpad met 71. Uit het reëelkohier van 1796 blijkt dat er intussen verschillende panden in het rijtje ten zuiden van nr. 71 zijn verdwenen. Omdat ook de nummers 78 en 79 ook waren bebouwd, mag men aannemen dat er oorspronkelijk een tiental huizen heeft gestaan. In verband met de beschikbare ruimte op de verschillende percelen, lijkt het waarschijnlijk dat ten westen van het perceel A 287, ongeveer tegenover de stadsgracht de Delft, aan de huidige straat de Dwinger, nog enkele huizen stonden.

De vierde koopakte uit 1795 betreft een huis aan de westzijde van het Blokhuissterrein dat werd aangekocht door een zekere Jacob Jurjens en zijn vrouw. In het reëelkohier van 1801 komt dit huis voor op nummer 68. Volgens de hierboven aangegeven reconstructie konden de kadastrale percelen A 289 en A 291 gelijkgesteld worden met de huizen nrs. 63 en 65 van het reëelkohier van 1801. Het huis van Jacob Jurjens zou dan gestaan kunnen hebben op het kadastrale perceel A 292 of 293.

Nu we eenmaal zover zijn, is het niet te gewaagd om te veronderstellen dat ten noorden van het kadastrale perceel A 289 nog een rij huizen heeft gestaan. In 1801 werd door de Staverse ingezetene Coert Freriks een huis gekocht dat als nummer 53 op het reëelkohier voorkomt. In de koopakte is vermeld dat het huis stond "op het Blokhuijs". Hierboven konden we al zien dat de huizen aan de oostzijde de nummers 71-80 hadden. Dit kan dus alleen betekenen dat Coerts huis aan de westzijde stond en volgens de logica moet het dan een huis zijn geweest in een rij van circa tien huizen ten noorden van dat van Jelle Walles (zie afb. 23). Of er meer huizen hebben gestaan is met behulp van de 18de en vroeg 19de eeuwse archivalia niet uit te maken.

De slotconclusie luidt dat het met behulp van archivalia niet mogelijk is om de lokatie van de huizen op het Blokhuissterrein vast te stellen. De enige mogelijkheid is het verrichten van archeologisch onderzoek. Bij een korte oriëntatie is ondoordringbaar puin aangetroffen dat mogelijk van deze huizen afkomstig is. 10)

Afb. 23

Reconstructiekaart van het terrein van het Blokhuis met daarop ingetekend een aantal huizen die genoemd zijn in de belastingkohieren van Stavoren.

Noten

1. Met dank aan de heer B. Broersma van de gemeentesecretarie Nijefurd, die zo vriendelijk was de verschillende lijsten voor mij te kopieëren. De lijsten van 1809 en 1818 zijn beschreven onder de inv. nrs. 538 en 215 van het gemeentearchief van Stavoren.
2. De volgende akten uit het archief van de Hypotheekbewaarder van Sneek zijn geraadpleegd:
 - inv. nr. 2138, akte 26 (1834), betreft erf, wijk C 100.
 - inv. nr. 2189, akte 151 (1822), betreft huis, wijk C 101.
 - inv. nr. 2071, akte 14 (1824), betreft huis, wijk C 102.
 - inv. nr. 2115, akte 77 (1830), betreft huis, wijk C 102.
 - inv. nr. 2190, akte 112 (1822), betreft de huizen wijk C 103, 104.
 - inv. nr. 2146, akte 63 (1836), betreft huis wijk C 111.
3. Notarieel archief, inv. nr. 126001, akte 31, betr. verkoop huis C 103 (1810).
4. Een kaartje van de districten is opgenomen in de inventaris van de Rechterlijke Archieven (Toegang 13).
5. A. Jager, Enkele blokhuisen in Friesland rond 1500, in: *De Vrije Fries*, 74 (1994), 7-20.
6. G.J. de Langen e.a., *Stavoren, gemeente Nijefurd. Archeologisch vooronderzoek naar het voormalige Blokhuis*. RAAP-rapport 129. Amsterdam, 1995. Zie ook: G.J. de Langen, Archeologische monumentenzorg. Het blokhuis en de middeleeuwen van Franeker, in: *Fryslân* 2 (maart 1996), 24-27.
In het boek *Verborgen verleden belicht* (Leeuwarden, 1996) zijn de resultaten van gecombineerd archeologisch - en archiefonderzoek naar het terrein van het Blokhuis gepubliceerd (p. 54-57).
7. Dergelijke projecties zijn ook uitgevoerd door drs. Elwin Koster, verbonden aan het Kunsthistorisch Instituut van Groningen met betrekking tot de uitleg van de stad Groningen. Hij heeft bovendien verschillende kaarten in de computer ingevoerd en kan op die wijze reconstructies maken. De gegevens die hij invoerde zijn gekoppeld aan een Database met uitgebreide gegevens die zijn ontleend aan alle koopakten van de stad Groningen uit de periode vóór 1800.
8. Deze akten zijn niet gevonden in de rechterlijke archieven van Stavoren en Gaasterland (uit de periode 1806-1811 zijn de verkoopakten voor het gerecht van het district Gaasterland gepasseerd), in notariële archieven en in het archief van de Hypotheekbewaarder van Sneek (1812-1838).
9. R.A. Stavoren, inv. nr. 34, fol. 39 verso (1778), 154 (1794), 162 en 164 (1795).
10. Mededeling van dr. G.J. de Langen, 1996. Zie voorts: A. Ufkes, *Het archeologisch onderzoek van het "Blokhuis" te Stavoren, gem. Nijefurd, Friesland*. Groningen, 1996, 47. Hier is vermeld dat er tijdens de opgraving van 1996 weinig sporen van 17de en 18de eeuwse bebouwing zijn aangetroffen.